

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΤΟΥ ΜΑΡΤΑΝΟ –
Ν. ΙΤΑΛΙΑΣ.**

**ΕΝΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΝΟΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΕΩΝ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ.**

A.M 4102M026

**ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΘΗΝΑ 2003**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Στόχοι.(σσ. 6-8)
Κεντρική Αντίληψη.
Χρησιμότητα έρευνας.
2. Μεθοδολογία.(σσ. 9-11)

Κεφάλαιο πρώτο

Η ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ

- 1.1 Η Μειονότητα: Έννοια – Ορισμός (σσ. 12-15).
- 1.2 Το Πολιτιστικό Έλλειμμα (σσ. 16-17).

Κεφάλαιο δεύτερο

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

- 2.1. Τα σχολικά εγχειρίδια στη μειονότητα- το διδακτικό προσωπικό(σσ. 18-20)
- 2.2. Η Α/θμια και Β/θμια Εκπαίδευση – το Νηπιαγωγείο – Τμήματα Ενηλίκων (σσ. 21-25).
- 2.3. Το Γενικό Εκπαιδευτικό σύστημα – Συμπεράσματα.(σσ. 26-32)

Κεφάλαιο τρίτο

Η ΓΛΩΣΣΑ

- 3.1. Η Γλώσσα(σσ. 33-42).
- 3.2. Η επικίνδυνη εξομίωση- Η σημασία του διαλόγου(σσ. 43-44).
- 3.3. Το Μέλλον(σσ. 45-49).
- 3.4. Η άσκηση της Πολιτιστικής Πολιτικής σε Εθνικό Επίπεδο(σσ. 50-56).

Κεφάλαιο τέταρτο

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

- 4.1. Το πολύχρωμο Ψηφιδωτό (σσ. 57-62).
- 4.2. Ο ρόλος της υλικής και πνευματικής κληρονομιάς(σσ. 63-66).
- 4.3. Η Πολιτισμική Συνείδηση(σσ.67-70).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Προτάσεις για τη σύσταση Διεθνούς Οργάνου- Συμπεράσματα(σσ.71-78).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

1. Πίνακες (σσ. 80-81).
2. Έγγραφα (σσ. 82-115).
3. Κατάλογος Βασικών Ονομάτων (σ. 116).
4. Ελληνική Βιβλιογραφία (σσ. 117-119).
5. Ξένη Βιβλιογραφία (σσ. 120-122).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«...βλέπεις - είπε - είναι οι άλλοι και δεν μπορείς εσύ χωρίς αυτούς και δεν μπορεί αυτοί χωρίς εσένα. Βλέπεις - είπε - είναι οι άλλοι και ανάγκη πάσα να τους αντικρίσεις, τη μορφή σου αν θέλεις ανεξάλειπτη να είναι στον αιώνα».

Οδυσσέας Ελύτης στο «*Άξιον Εστί*».

Μια προσωπική εμπειρία και συγκεκριμένα η απασχόληση μου επί τρία χρόνια τη χρονική περίοδο 1987 – 1990, ως δάσκαλος της Ελληνικής Γλώσσας στο Ελληνικό Σχολείο «Γιάννης Τσαρούχης»¹ στο Δήμο του Μαρτάνο, στο Νομό Απουλίας στην Κάτω Ιταλία, μου επέτρεψε να ζήσω από κοντά μία πραγματικότητα που παραμένει άγνωστη σε πολλούς. Είναι σε σχετικά λίγους γνωστό, ότι στη γη του Οτράντο, επαρχία του Lecce, υπάρχουν χωριά στα οποία μιλιέται ακόμα η Ελληνική γλώσσα μαζί με την Ιταλική.

Το Martano, Martignano, Melpignano, Calimera, Zollino, Corigliano, Castrignano dei Greci, Sternatia, Soleto αποτελούν τη λεγόμενη «Μικρή Ελλάδα» του Οτράντο². Πέρασαν αρκετοί αιώνες, που τα Ελληνικά της Κάτω Ιταλίας αφέθηκαν στα χέρια του λαού χωρίς τη βοήθεια, την καλλιέργεια από μέρους των ειδικών, των επιστημόνων.

Τα Ελληνικά είναι απομεινάρια της Αρχαίας Ελληνικής Διαλέκτου, που μιλιόταν στη Μεγάλη Ελλάδα κατά ορισμένους ερευνητές (Rohlf's³), μιας γλωσσικής παράδοσης χωρίς διακοπή του Ελληνισμού της Μεγάλης Ελλάδας, ο οποίος επέζησε στον Ιταλικό Νότο, ύστερα από αλληπάλληλες επιδρομές αλλοεθνών και αλλόγλωσσων εισβολέων (Νορμανδοί, Γότθοι, Λογγοβάρδοι, Σαρακηνοί), επιδρομές που κράτησαν πολλούς αιώνες ή κατά άλλους (Morosi⁴) έχουν Βυζαντινή προέλευση.

Σύμφωνα με την άποψη αυτή η μετοικεσία τους άρχισε από τον 6ο αιώνα μ.Χ και διήρκεσε κατά διαλείμματα έως τον 12ο αιώνα μ.Χ. Επρόκειτο κυρίως περί

¹ Το όνομα *Γιάννης Τσαρούχης* δόθηκε προς τιμή του ζωγράφου Γιάννη Τσαρούχη, που διέθεσε χρηματικό ποσό για την ίδρυση του Σχολείου.

² Στον Άτλαντα του Σαλέντο του γεωγράφου Pacelli (1807), η ζώνη της Ελλάδας του Σαλέντο (Grecia Salentina), αποτελείται από δεκατρία χωριά: Calimera, Martignano, Martano, Astringent dei Greci, Melpignano, Cannole, Cursi, Corigliano, Cutrofiano, Bogliano, Soleto, Sternatia, Zollino. Βλ. Costantini-Manni-Cazzato, *Martano, Dal medioevo Bizantino all' eta contemporanea*, Congedo, Galatina 1995, p. 14. Παρατηρούμε λοιπόν, ότι μέχρι τον περασμένο αιώνα περιλαμβάνονταν και τα χωριά: Sogliano, Cutrofiano, Cursi, Cannole, Caprignano, Caprarica. Βλ. Παράρτημα -- πίνακες.

³ Ο γερμανός γλωσσολόγος Gerhard Rohlf's από το 1921 πραγματοποίησε σημαντικές μελέτες στη Grecia Salentina διατυπώνοντας την υπόθεση, που στήριξε σε ακριβή επιχειρήματα, πως οι σύγχρονες νεοελληνικές διάλεκτοι του Σαλέντο, υπήρξαν η φυσική εξέλιξη της γλώσσας που μιλιόταν σ' εκείνα τα μέρη την εποχή της Μεγάλης Ελλάδας – όπως συμφωνούν και οι: Domenicano Tondi και ο καθηγητής Salvatore Sicuro.

⁴ Ο Giorgio Morosi, ο Oronzo Parlangeli, ο Paolo Stomeo, ο Rocco Aprile υποστήριξαν πως το Γκρίκο είναι μια γλώσσα καθαρά βυζαντινής προέλευσης που διαφοροποιείται ουσιαστικά από τα αρχαία ελληνικά, όπως συμβαίνει ανάμεσα στην ιταλική γλώσσα και τα λατινικά. Βλ. Παράρτημα - Β. Κατάλογος Βασικών Ονομάτων.

βυζαντινών στρατιωτών, απωθημένων από τον αργό, αλλά εξακολουθητικό εκμηδενισμό των διαφόρων εκδηλώσεων της Βυζαντινής παρουσίας στην Κάτω Ιταλία ή και από εικονολάτρες κατατρεγμένους από τον Λέοντα Γ΄ Ίσαυρο τον 8ο αιώνα μ.Χ. Η γλώσσα αυτή φύλαξε ένα ουσιαστικό γνώρισμα που οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι η γλωσσική συγγένεια ανάμεσα στους ανθρώπους του Ελλαδικού και του Σαλεντίνικου χώρου είναι ολοφάνερη.

Όποια όμως εκδοχή και αν δεχτούμε είναι προφανές, ότι οι άνθρωποι που μιλάνε την Ελληνοσαλεντίνικη γλώσσα ανήκουν στον ίδιο πολιτισμό, έχουν την ίδια πολιτισμική καταγωγή με τους ανθρώπους, που κατοικούν τώρα στους νεότερους χρόνους, τον Ελληνικό χώρο της Ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου θάλασσας. Η δε γλώσσα των ανθρώπων αυτών, σύμφωνα με τους Γλωσσολόγους, αποτελεί τμήμα της Ελληνικής Γλώσσας. Η διάλεκτος αυτή είναι ομοιόμορφη και ενιαία στις γενικές γραμμές της υφής της και έχει τώρα, σαν κέντρο το Δήμο του Μαρτάνο, στο Σαλέντο⁵.

Σήμερα όμως σιμώνει ο θάνατος της γλώσσας αυτών των ανθρώπων. Οι «Έλληνες εκτός Ελλάδος» με βαθιά ριζωμένη στην καρδιά τους την Ελληνική συνείδηση έχουν να παλέψουν άνισα με την επίσημη Ιταλική γλώσσα, που τους περισφίγγει ολόγυρα, με το Σχολείο, τον Τύπο, το Ραδιόφωνο, την Τηλεόραση, τον Κινηματογράφο, κ.α.

Διαπιστώνεται λοιπόν, ότι η γλώσσα του τόπου και μαζί της η Ελληνική συνείδηση ξεχνιέται, γιατί η μικρή αυτή Γλωσσική νησίδα έχασε εδώ και δεκαετίες τη δυνατότητα ανανέωσης του γλωσσικού και γενικά, εκφραστικού υλικού της⁶.

---

⁵ Η ελληνοσαλεντίνικη αυτή γλώσσα πλησιάζει πολύ στη σύγχρονη ελληνική (δημοτική) και έχει αναλογίες με τη διάλεκτο της περιοχής του Βονα στην Επαρχία του Reggio Calabria.

⁶ Ολόκληρη η περιοχή του Σαλέντο, πέρασε από τη χρήση της ελληνικής γλώσσας στη χρήση των λατινικών και ιταλικών μετέπειτα, όσο αφορά το σύστημα της κοινωνικής επικοινωνίας.

ΣΤΟΧΟΙ – ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ – ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Ο στόχος της διπλωματικής αυτής είναι να διερευνήσει τους προσανατολισμούς και στόχους γενικούς και ειδικούς της Ελληνικής Πολιτείας, όσον αφορά τους «Ελληνες εκτός Ελλάδος» καθώς και τα μέσα, τα οποία μετέρχεται στην προσπάθεια διείσδυσης στο χώρο αυτό. Η παρούσα διπλωματική αναφέρεται σχετικά με την ελληνόφωνη γλωσσική μειονότητα της Ν. Ιταλίας στην περιοχή του Σαλέντο.

Παρουσιάζονται οι λόγοι που προκύπτει το ζήτημα συγγραφής της, για ποιο λόγο το θεωρώ σημαντικό, τι έχει γραφτεί για το θέμα, καθώς επίσης και τις υποθέσεις εργασίας που θα διερευνήσω, με λίγα λόγια τις κατευθύνσεις προς τις οποίες κινήθηκα (δεν μπορούσα να είμαι σίγουρος για τις απαντήσεις μου, μέχρι να ολοκληρώσω την έρευνα μου).

Η περιγραφή των ιστορικών γεγονότων, που έλαβαν χώρα στην περιοχή αποδεικνύεται από ιστορικές πηγές που αναφέρονται και στις ενότητες της διπλωματικής, αλλά και στο παράρτημα.

Η εργασία αναφέρεται σε ένα θέμα: *Το ελληνικό σχολείο στο δήμο του Martano*, αλλά και κατ' επέκταση σε μια σειρά σχετικών θεμάτων μεταξύ τους όπως η σημασία της γλώσσας, η μειονότητα, ο ρόλος της υλικής και πνευματικής κληρονομιάς, η πολιτισμική συνείδηση.

Συνολικά τέσσερις αριθμημένες ενότητες - κεφάλαια με επικεφαλίδες, συνθέτουν τη διπλωματική εργασία και επιχειρούν να βοηθήσουν τον αναγνώστη να αντιληφθεί τη δομή της επιχειρηματολογίας μου.

Σ' ένα χώρο όπου διαβιούσαν και διαβιών πληθυσμοί συμπαγείς και αμιγείς, οι οποίοι χαρακτηρίζονται από τον ετεροκαθορισμό τους από τη μεγάλη πλειοψηφία του συνολικού πληθυσμού της Ιταλίας με βάση τις ιδιαιτερότητες στη γλώσσα, τη θρησκεία και τη φυλετική καταγωγή.

Στην εξέταση του ως άνω χώρου θ' αναζητηθούν πιθανά αποτελέσματα, στα οποία οδηγούν συγκεκριμένες ενέργειες ή παραλείψεις της Ελληνικής Πολιτείας

Η εξάρτηση από το δυτικό άρμα θέτει την Ελληνική Πολιτισμική πραγματικότητα εξαρχής κάτω από τη δαμόκλειο σπάθη του γραφικού, του περιφερειακού, συνεπώς του καθυστερημένου σε σχέση με την Ευρωπαϊκή πρωτοπορία με αποτέλεσμα τη σχεδόν ολοσχερή έκλειψη κάθε ενδιαφέροντος συντήρησης της παράδοσής μας.

Ο μοντερνισμός, ως παράγωγο δυτικογενές έρχεται στην Ελλάδα μέσω ποικίλων διαμεσολαβήσεων σε μια εποχή ομολογουμένως βαθύτατης κρίσης ηθικών αξιών.

Κατ' αυτό τον τρόπο η έρευνα θα παρουσιάσει πολύ πιο ενδιαφέροντα συμπεράσματα απ' ότι απλώς η συγκριτική έρευνα των προϊόντων μιας ανανεωτικής ή ριζοσπαστικής αντίληψης εδώ και στις Ευρωπαϊκές Χώρες.

Ένα αρκετά σημαίνον ζήτημα, που συνδέεται κι αυτό με τη σειρά του με τη φύση και τις ιδιαιτερότητες της Ελληνικής Πολιτικής Στρατηγικής: η έλλειψη δυνατότητας να απεμπλακεί από τα μίζερα συμφραζόμενα της πολιτικής ένταξης προάγει, ώστε ν'

αποκτήσει μεγάλο εκτόπισμα εκείνη η όψη του μοντερνισμού, που υποβαθμίζει μια Εθνική Αυτογνωσία .

Η Ελληνική Πολιτεία ενεργό μέλος ήδη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και με ενεργή την ένταξη της στην Ο.Ν.Ε από το 2000, μπορεί να δώσει νέα διάσταση στην πολιτική της με σωτήριες δυνατότητες.

Κατά πόσο εσωστρεφής ή ανοικτή, κλειστή ή κοσμοπολίτικη θα υπάρξει, πως οι επαφές με τη διασπορά θα επιδράσουν στη Νεοελληνική Ιδεολογία;

Ποια στοιχεία εκπέμπει η Ελληνική δημιουργία προς τα έξω ή διαφορετικά πως θα προσεγγίσει την Ευρώπη, ώστε να συγκρατήσει την ανεπανάληπτη πολιτιστική κληρονομιά;

Και κάτι πολύ βασικό, ποιοι θα είναι οι όροι βάση των οποίων θα λάβουν χώρα οι ανωτέρω αλληλεπιδράσεις και μεταβολές; θα μπορέσουν να προσδιορίσουν τις αξίες και τα οράματα, που εκφέρει και προτείνει ο πολιτισμικός λόγος;

Θα μας απασχολήσουν ερωτήματα όπως:

- ◆ Πόσος χρόνος αφιερώνεται στους «Έλληνες εκτός Ελλάδος»;
- ◆ α) Εντός της Ελλάδος β) Εκτός της Ελλάδος.
- ◆ Υπάρχει ενασχόληση σε όλες τις βαθμίδες και τους τομείς;
- ◆ Ποια τακτική θ' ακολουθηθεί;
- ◆ Υπάρχει μέριμνα ή αδιαφορία για τις Ιστορικές Μνήμες αιώνων;

Με τα συμπεράσματα της έρευνας:

Η Πολιτεία θ' αξιοποιήσει κατάλληλα τα Μ.Μ.Ε, ώστε να καταστούν διάυλος επικοινωνίας με δυνατότητες εκπαιδευτικές και ιδεολογικές. Θα δοθεί σημασία στην ανάπτυξη του δημοκρατικού θεσμού, της κοινωνίας των πολιτών και της ιθαγένειας για τη δημιουργία μιας αίσθησης ταυτότητας. Μπορούμε να φανταστούμε, ότι θα υπάρξει μια Ευρωπαϊκή έννοια του πολιτισμικού αγαθού;

Είναι πιο ρεαλιστικό να εργαστούμε για μια κοινή πολιτική κουλτούρα, αναγνωρίζοντας τις εθνικές και τοπικές παραδόσεις στην τέχνη και τη λογοτεχνία, όπως επίσης στην ιστοριογραφία και τα έθιμα;

Σε ποιο βαθμό σχετίζονται όλα αυτά με τα όργανα, που λαμβάνουν αποφάσεις;

Σε ποιες πλευρές των δικαιωμάτων του πολίτη θα πρέπει, παραδείγματος χάριν, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο να στρέψει την προσοχή του, ως δημοκρατικό αντιπροσωπευτικό σώμα;

Στην προσπάθεια μας ν' απαντήσουμε στις ερωτήσεις αυτές, πρέπει να είμαστε προσεκτικοί, διότι η ανάλυση της πραγματικότητας μας προμηθεύει τα εργαλεία για να διευκρινίσουμε ποιοι είμαστε και που βρισκόμαστε, ενώ ο έλεγχος της υπάρχουσας ρητορείας καθώς και των πιθανών εναλλακτικών δυνατοτήτων μπορεί να βοηθήσει να ορίσουμε «ποιοι», ως Ευρωπαίοι θέλουμε να γίνουμε.

Η ταυτότητα αποτελεί το προϊόν του συλλογικού κοινωνικού ιστού μέσα στο χρόνο. Σφουρηλατείται από τις προσδοκίες και τις παραδόσεις, όπως επίσης και από την ανταλλαγή και την αμοιβαιότητα. Η έννοια του έθνους δεν είναι καθόλου απλή. Έτσι σύγχρονη εθνική συνείδηση στην Ευρώπη συχνά συνεπάγεται καταταμημένες συλλογικές συνειδήσεις, όπως επίσης και καταταμημένες κοινωνίες.

Αυτού του είδους οι αναλύσεις, οι οποίες δίνουν έμφαση στη διατήρηση της πολιτισμικής ποικιλομορφίας, ενέπνευσε το αίτημα για έναν Ευρωπαϊκό Πολιτισμικό Χάρτη πρόσθετο στον Κοινωνικό Χάρτη. Οι στόχοι του Πολιτισμικού Χάρτη θα είναι να κανονίσει μια νομική τάξη μέσω ενός συστήματος ποσοστώσεων, προκειμένου να προστατευτούν οι πολιτισμικές μειονότητες και να ενθαρρυνθεί ένα εξισορροπημένο δίκτυο Ευρωπαϊκών Πολιτισμικών σχέσεων. Αυτού του είδους προβληματισμός ευθυγραμμίζεται μ' εκείνον, που αναπτύσσουν θεσμοί όπως είναι η UNESCO και το Συμβούλιο της Ευρώπης.

Η περιφερειακή συνείδηση δεν θα πρέπει ν' αντιμετωπιστεί σαν ένα βήμα οπισθοδρόμησης προς μία παθολογική έκφραση εθνικής συνείδησης, αλλά αντιθέτως ως μία κίνηση προς μια πιο δυναμική μορφή πολιτισμικής ολοκλήρωσης. Τα νέα πολιτισμικά ρεύματα βασίζονται στη συνεργασία τους στους κόλπους της εκπαίδευσης, των μέσων Μαζικής Επικοινωνίας και των Τεχνών.

Σκοπεύω να ενσωματώσω τις ερωτήσεις αυτές σε μια ευρύτερη ανάλυση, συμπεριλαμβάνοντας διαφορετικές προοπτικές και διαφορετικές προσεγγίσεις στο ζήτημα της πολιτισμικής ενότητας έναντι της πολιτισμικής ποικιλομορφίας. Ιδέες όπως η «ευρωπαϊκή συνείδηση» η «εθνική συνείδηση» μπορούν να ερευνηθούν μαζί με έννοιες όπως η «κοινωνική συνοχή», η «πολιτισμική ταυτότητα» και οι «εθνικές ταυτότητες».

Ολοκληρώνοντας την έρευνα και μετά από την εξέταση και επαλήθευση ή όχι των υποθέσεων εργασίας, θα επιχειρηθεί να εξαχθούν συμπεράσματα πάνω στο παράδειγμα των Ελληνόφωνων της Κάτω Ιταλίας, ενός προβλήματος Μείζονος Ελληνισμού, τα οποία θα δώσουν κίνητρα εισαγωγής νέων μηχανισμών και δυναμικών, που θα δράσουν αναδεικνύοντας την πολιτισμική, κοινωνική, εθνική και ηθική διάσταση του θέματος και κατ' επέκταση να στοιχειοθετήσουν ένα ιδιαίτερο επιστημονικό τρόπο αντιμετώπισης αναλόγων προβλημάτων.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Για να φθάσω στο σημείο να δώσω τις απαντήσεις, ασχολήθηκα με έρευνα αρχείου χρησιμοποιώντας αρχεία κρατικών και ευρωπαϊκών οργανισμών, καθώς και προσωπικά αρχεία συλλόγων και προσώπων, που ενεπλάκησαν στην ίδρυση του ελληνικού σχολείου της περιοχής του Μαρτάνο.

Η χρησιμοποίηση εμπειρικών στοιχείων - γεγονότα, αριθμοί, ιστορία - μέσω μιας καθολικά επαγωγικής επιχειρηματολογίας, βοήθησαν στη στήριξη της επιχειρηματολογίας μου σε συνδυασμό με επιχειρήματα, τα οποία στηρίχτηκαν σε αποδεικτικά στοιχεία, ώστε να είναι πειστικά.

Η εκτεταμένη χρήση υποσημειώσεων βοήθησε, ώστε να εκθέσω με μεγάλη λεπτομέρεια όλες τις πηγές και τα γεγονότα που παρουσιάζονται στη διπλωματική μου. Η παράθεση τους λειτουργεί, όχι μόνο ως κατάδειξη της πηγής των παραθεμάτων και πρόσθεσης επιπλέον ενισχυτικών βιβλιογραφικών ενδείξεων σε ένα θέμα, αλλά και ως σημείο διεύρυνσης των αποφάνσεων, που ορίζω στο κείμενο και διορθώσεων αυτών (εγώ μπορεί να είμαι σίγουρος για ό,τι υποστηρίζω, αλλά έχω επίγνωση, ότι κάποιος άλλος δεν συμφωνεί ή ότι μπορεί να εγερθεί κάποια ένσταση ως προς την απόφασή μου).

Οι συνεντεύξεις αποτέλεσαν έναν ακόμη οδηγό για τη συγγραφή αυτής της διατριβής. Αυτές δόθηκαν από πολιτικά πρόσωπα, από επιστήμονες καθώς και από ιταλούς πολίτες, που έχουν γεννηθεί και διαβιούν στην περιοχή του Σαλέντο.

Δημοσιεύματα του τύπου (εθνικού και τοπικού) έπαιξαν σημαντικό ρόλο, για την ενίσχυση των θέσεων που προτείνω.

Μια στατιστική έρευνα μεγάλου δείγματος δεν πραγματοποιήθηκε (παρόλο που συντάχτηκε ερωτηματολόγιο και ανάλυση βάσης δεδομένων, με την επίβλεψη του καθηγητή κ. Σκαρπέλου Γιάννη) λόγω εγγενών δυσκολιών από φορείς της Πολιτείας.

Ο αριθμός των περιπτώσεων που θα έπρεπε να συγκεντρωθεί και να μελετηθεί, για να διαπιστωθεί αν συνδιακυμαίνονται οι μεταβλητές σύμφωνα με τον τρόπο που προβλέπει η θεωρία δεν πραγματοποιήθηκε, αλλά σε επόμενη έρευνα μου θα υλοποιηθεί.

Γι αυτό επικεντρώθηκα σε ανάλυση περιπτώσιολογικής έρευνας⁷, όπου με τη μελέτη μικρού αριθμού περιπτώσεων (ακόμα και μια μόνο περίπτωση), μπορούμε να

---

⁷ Καταγραφές Συγγραμμάτων περί περιπτώσιολογικής έρευνας: David Collier, «The Comparative Methods, στο Ada W. Finifter (ΕΠΙΜ), *Political Science: The State of the Discipline*, 2^η εκδ. (Washington, D. C.: American Political Science Association, 1993), σσ. 105-20, Alexander L. George and Timothy J. McKeown, «Case Studies and Theories of Organizational Decision Making», στο *Advances in Information Processing in Organizations* (Greenwich, Conn.: JAI Press, 1985), σσ.21-58- Arend Lijphart, "Comparative Politics and The Comparative Method», στο *American Political Science Review* 65 (September 1971), σσ. 682-93- Harry Eckstein, «Case Study and Theory in Political Science», στο Fred I. Greenstein and Nelson W. Polsby (ΕΠΙΜ.), *Handbook of Political Science*, τμή. 7, *Strategies of Inquiry* (Reading, Mass.: Addison Wesley, 1975), σσ. 79-137 και Robert K. Yin, *Case Study Research: Design and Methods*, 2^η εκδ. (Thousand Oaks, Calif.: Sage, 1994).

Οι περιπτώσιολογικές έρευνες παρέχουν τρεις τρόπους προκειμένου να ελεγχθούν οι θεωρίες: την ελεγχόμενη σύγκριση, τις διαδικασίες συμφωνίας συνταύτισης και τη διερεύνηση της διαδικασίας. Η ελεγχόμενη σύγκριση χρησιμοποιεί τις συγκριτικές παρατηρήσεις που προκύπτουν από διαφορετικές περιπτώσεις, με σκοπό να

διαπιστώσουμε εάν τα γεγονότα συμβαίνουν σύμφωνα με τον προβλεπόμενο τρόπο και στην περίπτωση που εξετάζεται η ανθρώπινη συμπεριφορά, εάν οι συμμετέχοντες μιλούν και φέρονται σύμφωνα με τον τρόπο που προβλέπει η θεωρία.

Σε κάθε περίπτωση η έρευνα αυτή επιχειρεί να προσφέρει τα στοιχεία της επαλήθευσης των υποθέσεων που παρουσιάζει και ως εκ τούτου δύναται να προσφέρει τα στοιχεία για τη συνέχιση της από άλλους ερευνητές. Αυτή είναι θεμελιώδης προϋπόθεση⁸.

Ο χαρακτήρας και το αντικείμενο της διπλωματικής αυτής υπαγόρευσε τη χρησιμοποίηση στη συλλογή, επεξεργασία και διατύπωση ενός πλουραλισμού στην επιλογή των θεωρητικών εργαλείων, στη διατύπωση των υποθέσεων εργασίας και εν τέλει στην επιλογή και επεξεργασία του υλικού και βεβαίως στη διατύπωση των συμπερασμάτων.

Τα επιστημονικά πεδία από τα οποία άντλησα στα διάφορα επίπεδα της έρευνας μου ήταν:

Η Θεωρητική Γλωσσολογία και ευρύτερα η μελέτη της γλώσσας των Ελληνόφωνων της Κάτω Ιταλίας, η ιστορική και κοινωνική προσέγγιση, η Ανθρωπολογία, η θεωρία της Επικοινωνίας σε συνδυασμό με τις πρόσφατες έρευνες για την πολυκοιτισμικότητα και οι θεωρητικές προσεγγίσεις για τα Μ.Μ.Ε, ιδίως στη διατομή τους με τον Πολιτισμό.

Αναγκαίες πηγές κρίθηκαν οι κάτωθι:

- ◆ Ελληνική βιβλιογραφία.
- ◆ Ξένη βιβλιογραφία.

ελέγξει τις θεωρίες. Οι διαδικασίες συμφωνίας είναι δυο ειδών το ένα είδος χρησιμοποιεί συγκριτικές παρατηρήσεις, που προκύπτουν από διαφορετικές περιπτώσεις, με σκοπό να ελέγξει θεωρίες, ενώ το δεύτερο χρησιμοποιεί παρατηρήσεις μέσα από τις περιπτώσεις. Η διερεύνηση της διαδικασίας ελέγχει θεωρίες χρησιμοποιώντας παρατηρήσεις μέσα από τις περιπτώσεις. Η διαδικασία συμφωνίας και η διερεύνηση διαδικασίας είναι ισχυρότερες μέθοδοι ελέγχου απ' ό,τι η ελεγχόμενη σύγκριση. (Και οι τρεις χρησιμοποιούνται επίσης για τη δημιουργία θεωριών και για την εξαγωγή και τον έλεγχο προϋποτιθέμενων συνθηκών).

Για κάθε τρόπο ελέγχου πρέπει να ακολουθούνται τα ίδια τρία βήματα: (1) διατύπωση της θεωρίας· (2) αναφορά των προσδοκιών σχετικά με το τι πρέπει να παρατηρήσουμε στην περίπτωση, εφόσον η θεωρία είναι έγκυρη, και σχετικά με το τι πρέπει να παρατηρήσουμε, εφόσον η θεωρία είναι λανθασμένη· και (3) διερεύνηση της περίπτωσης (ή των περιπτώσεων) αναζητώντας συμφωνία ή ασυμφωνία μεταξύ προσδοκίας και παρατήρησης. Για περισ. βλ. Van Evera Stephen, *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Πολιτικής Επιστήμης*, εκδ. Ποιότητα, σσ. 96-97, Αθήνα 2001.

⁸ Μπορεί να θέλω να αποδείξω ότι υπάρχει γλωσσική – πολιτισμική μειονότητα στο Σαλέντο, έπρεπε όμως να κάνω τρία συγκεκριμένα πράγματα:

1. Να προσφέρω αποδείξεις (τουλάχιστο κάποιιοι που να μιλούν τη γλώσσα).
2. Να περιγράψω την πορεία που έκανα για να βρω αυτό το πειστήριο.
3. Να αναφέρω, πως μπορεί να πορευτεί κανείς για να βρει και άλλα πειστήρια.

Με αυτό τον τρόπο όχι μόνο πρόσφερα τις αποδείξεις για την υπόθεση μου, αλλά έπραξα έτσι, ώστε να μπορούν και άλλοι να συνεχίσουν να ερευνούν, είτε για να την επιβεβαιώσουν, είτε για να την αμφισβητήσουν.

- ◆ Ελληνική και Ξένη αρθρογραφία.
- ◆ Ο ημερήσιος – περιοδικός τύπος Ελληνικός και Διεθνής .
- ◆ Τα Ηλεκτρονικά Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας .
- ◆ Κρατικά έγγραφα
- ◆ Η πρωτογενής εμπειρία με επαφές στον υπό εξέταση χώρο.

Στη συγγραφ ή της διπλωματικής αυτής, ενός προάγγελου της διδακτορικής διατριβής μου, οφείλω να μνημονεύσω και να ευχαριστήσω τους καθηγητές μου κ. Γιάγκο Ανδρεάδη, κα. Κακαβούλια Μαρία και ιδιαίτερα τον κ. Στέφανο Ροζάνη⁹, διότι με βοήθησε να νιώσω καλύτερα πως οι άλλοι άνθρωποι υπάρχουν στη σκέψη μας, όπως και εμείς υπάρχουμε στις σκέψεις των άλλων ανθρώπων. Αυτές οι σκέψεις διαφέρουν μεν στα συνειδητά βιώματα, αλλά έχουν ένα κοινό σημείο, την κοινή συνείδηση που είναι ομοιόμορφη, αποτελεί έκφραση της επικοινωνίας και βασίζεται στις κοινές σκέψεις των ανθρώπων.

Με αυτό τον τρόπο είναι εφικτό να επιτύχουμε την εγκατάλειψη των δικών μας προκαταλήψεων προκειμένου να ανακαλύψουμε την πολλαπλότητα της αλήθειας ανάμεσα από τα πολλαπλά οπτικά πρίσματα των δρώντων προσώπων της κοινωνικής σκηνής και το νόημα της αλήθειας τους:

Μια φιλοσοφία χωρίς προκαταλήψεις επιτρέπει πάντα το να κατέχει κανείς την αρετή μιας καινούργιας όρασης.

---

⁹ Πατρίδα σημαίνει το «Γενέθλιον», το οποίο δεν μπορεί να υπάρξει παρά ως υπέρβαση της Πατρίδας. Στέφανος Ροζάνης, Καθηγητής- Συγγραφέας.

Κεφάλαιο 1^ο Η ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ

1.1 Η μειονότητα: έννοια – ορισμός.

Ο όρος «μειονότητα» αποτελεί έννοια του διεθνούς δικαίου με την οποία προσδιορίζονται πληθυσμιακά τμήματα μιας χώρας, που διαφέρουν από την πλειονότητα των υπηκόων της, είτε ως προς τη γλώσσα, είτε ως προς τη θρησκεία, είτε ως προς τη φυλετική καταγωγή, ή την εθνική συνείδηση. Το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας για τα προβλήματα των μειονοτήτων συνδέεται με τη συγκρότηση των σύγχρονων εθνικών κρατών¹⁰.

Η πρώτη λέξη του τίτλου της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του 1948, εκφράζει την πιο υψηλή ίσως επιδίωξή της: τα δικαιώματα που «προκηρύσσει» ισχύουν για όλους τους ανθρώπους, ανεξαρτήτως τόπου, φύλου, έθνους, φυλής, πολιτισμού, πολιτικού καθεστώτος ή οποιασδήποτε άλλης διαφοροποίησης. Η οικουμενικότητα αποτελεί θεμελιακό στοιχείο της έννοιας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως άλλωστε και η αναφορά στον «άνθρωπο» (και όχι π.χ. στον «πολίτη») το δηλώνει¹¹.

Όταν έχουμε να κάνουμε με αξίες ή, όπως εδώ, με δικαιώματα που εκφράζουν αξίες, δεν είναι κατά κανόνα δύσκολη η επισήμανση ή η απαρίθμησή τους. Αυτό που έχει σημασία είναι η ιεράρχησή τους: ποια αξία υπερισχύει ποιας άλλης σε περίπτωση σύγκρουσης. Το κεντρικό νόημα της αναφοράς στα δικαιώματα του ανθρώπου είναι ακριβώς, ότι αυτά κατισχύουν άλλων δικαιωμάτων και άλλων αξιών.

Με τη σημερινή τους μορφή οι μειονότητες εμφανίζονται λόγω της μετεξέλιξης της πολυεθνικής, πολυγλωσσικής και πολυθρησκευτικής αυτοκρατορίας σε εθνικό κράτος¹², ενώ πριν από την εμφάνιση του σύγχρονου εθνικισμού είχαν θρησκευτικό και μόνο χαρακτήρα.

¹⁰ Ψήφισμα Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για μέτρα υπέρ μειονοτικών γλωσσών και πολιτισμών, 11.12.1983.

¹¹ Από την εποχή του Διαφωτισμού και έπειτα δεν αναγνωρίζεται καμία αρχή, που να τον καθοδηγεί στις επιλογές του αυτοπροσδιορισμού του. Η σύγχρονη, ανοιχτή κοινωνία είναι πλουραλιστική και ακηδεμόνευτη. Και ο πολίτης διατηρεί το ατομικό του δικαίωμα αυτοπροσδιορισμού στο πλαίσιο του κατοχυρωμένου δικαιώματος στην ελευθερία που απολαμβάνει.

¹² Η μελέτη του έθνους, ως κατασκευής είναι η προσέγγιση που σαφώς επικρατεί στον ακαδημαϊκό χώρο και στη σχετική βιβλιογραφία, αν και στο ευρύτερο κοινό είναι πολύ πιθανόν να είναι άγνωστη ή μη αποδεκτή. Ανεξάρτητα όμως από την ευρύτερη αποδοχή της, η ανάλυση του έθνους ως κοινωνικής κατασκευής στοιχειοθετείται από τις μελέτες του συγκεκριμένου τόμου, όπου αναδεικνύονται οι μηχανισμοί και οι διαδικασίες, που συνέβαλαν στην κατασκευή εθνικών ταυτοτήτων (π.χ στα Βαλκάνια). Θα πρέπει βεβαίως να επισημανθεί, ότι μελετώντας την κατασκευή εθνικών ταυτοτήτων οι αναλύσεις ακολουθούν μια ιδιαίτερη προσέγγιση, που εστιάζει την προσοχή της στο κράτος και στους κρατικούς μηχανισμούς. Ερευνούν, δηλαδή, τον εθνικισμό «από τα πάνω» αποδίδοντας ιδιαίτερη έμφαση στο πώς «τα κράτη κατασκευάζουν έθνη». Συνέπεια της εν λόγω μεθοδολογικής επιλογής είναι η υπογράμμιση της διαδικασίας εθνικής ομοιογενοποίησης και του τελικού αποτελέσματος που είναι η επικράτηση της ενιαίας

Παρά το γεγονός, ότι το θέμα μειονότητας απασχόλησε ως πρόβλημα την Κοινωνία των Εθνών και απασχολεί και σήμερα τα Ηνωμένα Έθνη, εν τούτοις δεν έχει υπάρξει συμφωνία μεταξύ των επιστημόνων (νομικών και πολιτικών) για ένα κοινά αποδεκτό ορισμό.

Το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης (Δ.Δ.Δ.Δ), που ο ρόλος του υπήρξε σημαντικός για την παγίωση του καθεστώτος των μειονοτήτων υπό την αιγίδα της Κοινωνίας των Εθνών, ερμηνεύει τον όρο «μειονότητα» στηριζόμενο σε λόγους ψυχολογικούς, κοινωνικούς και ιστορικούς, χωρίς να δίνει σημασία στον ιστορικό παράγοντα:

«Μειονότητα είναι ομάδα ανθρώπων, που ζουν σε συγκεκριμένη χώρα ή περιοχή έχοντας δική τους φυλή, θρησκεία, γλώσσα και παραδόσεις ενωμένοι με αυτή την ταυτότητα φυλής, θρησκείας, γλώσσας σε μια μορφή αλληλεγγύης, θέλοντας να διατηρήσουν τις παραδόσεις τους και τη μορφή της λατρείας, την εκπαίδευση και την ανατροφή των παιδιών τους, σύμφωνα με το πνεύμα των παραδόσεων της φυλής τους και δίνοντας αμοιβαία βοήθεια μεταξύ τους»¹³.

Μόνο τα αντικειμενικά, όπως η γλώσσα, η φυλή, η θρησκεία, είναι αποφασιστικά κριτήρια για το αν ένα άτομο ανήκει στη μειονότητα και δεν υπάρχει περιθώριο για την ατομική βούληση, δηλαδή τον υποκειμενικό παράγοντα».

και αδιαμφισβήτητης ταυτότητας. Και με αυτόν τον τρόπο υποβαθμίζονται ή παραβλέπονται οι επιπτώσεις από τους ανταγωνισμούς διαφορετικών ταυτοτήτων και η σημασία της παρουσίας του «άλλου» υπό οιαδήποτε μειονοτική ή όχι μορφή. Προσεγγίσεις «από τα κάτω» σε σχέση με τον «άλλο» και την αλληλεπίδραση μεταξύ ταυτοτήτων θα προσέφεραν μια διαφορετική διάσταση στη μελέτη των εθνικών ταυτοτήτων και κατά τη γνώμη μου θα συμπλήρωναν τις παραπάνω μελέτες χωρίς να αναιρούν τη σημασία τους. Με άλλα λόγια, υπάρχει ο κίνδυνος τονίζοντας το τελικό αποτέλεσμα που είναι η ομοιογενής εθνική ταυτότητα να θεωρηθεί, ότι δεν υπάρχουν διαφορές, ανταγωνισμοί, μειονότητες. Ο ερευνητής δεν πρέπει να αγνοεί, ότι δεν μπορεί να υπάρξει «ταυτότητα» χωρίς «διαφορά» και ότι η διαπραγμάτευση αυτής της σχέσης έχει θεμελιώδη σημασία για τη συγκρότηση της πολιτικής ζωής και για τη μελέτη της νεότερης ελληνικής ιστορίας και κοινωνίας. Όταν η διαφορά οδηγεί στην κατασκευή του άλλου, του ξένου, του εχθρού, και μετασηματίζεται σε «ετερότητα», τότε ενισχύεται ο εθνικισμός και μειώνεται η ανεκτικότητα. Από άρθρο του κ. Χρήστου Αφριντζή, καθηγητή Πολιτικής Επιστήμης στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών, στην εφ. ΤΟ ΒΙΕΜΑ, στις 08-03-1998.

¹³ Έκθεση Νομικής Επιτροπής και Δικαιωμάτων των Πολιτών, Έγγραφο Α2/88.

Η αδυναμία αποδοχής ενός διεθνούς ορισμού της έννοιας των εθνικών μειονοτήτων ώθησε τη διεθνή κοινότητα να καθιερώσει στα πλαίσια πολιτικών, αλλά και συμβατικών κειμένων το δικαίωμα των ατόμων να αυτοπροσδιορίζονται ως μέλη μιας εθνικής μειονότητας, να επιλέγουν ελεύθερα την ταυτότητά τους (εθνοτική, γλωσσική, πολιτισμική, θρησκευτική) χωρίς η επιλογή αυτή να έχει αρνητικές επιπτώσεις για τα άτομα αυτά. Η επιλογή αυτή περιλαμβάνει και το δικαίωμα άρνησης των ατόμων αυτών να χαρακτηριστούν ως μέλη μιας εθνικής μειονότητας. Στην πράξη αυτό σημαίνει ότι ένα άτομο ή διάφορα άτομα από κοινού είναι ελεύθερα να εκφράζουν την επιθυμία τους να ανήκουν σε μια εθνική μειονότητα με ιδιαίτερα εθνοτικά, γλωσσικά ή πολιτισμικά χαρακτηριστικά και να εκδηλώνουν τις ιδιότητές τους αυτές δημόσια ή ιδιωτικά (να ομιλούν τη γλώσσα τους, να ασκούν τα σχετικά με τη θρησκευτική τους λατρεία και τον πολιτισμό τους κλπ.). Ταυτόχρονα όμως «σύμφωνα με το ισχύον διεθνές δίκαιο τα κράτη εξακολουθούν να είναι κυρίαρχα ως προς το χαρακτηρισμό μιας μειονοτικής ομάδας ως εθνικής μειονότητας. Αυτό σημαίνει, ότι μια εθνοτική ομάδα δεν έχει το (συλλογικό) δικαίωμα να αυτοπροσδιοριστεί και να αναγνωριστεί ως φορέας μειονοτικών δικαιωμάτων, εκτός αν το ίδιο το ενδιαφερόμενο κράτος της παραχωρήσει τέτοια δικαιώματα». Κατά συνέπεια η αναγνώριση του ατομικού δικαιώματος σε κάθε ευρωπαϊκό πολίτη να αυτοπροσδιορίζεται δεν έχει καμιά άμεση συνέπεια στο διεθνές status της μειονότητας, όπως αυτή έχει αναγνωρισθεί από τη Συνθήκη Ειρήνης και τις Συμβάσεις της Λοζάννης· έχει όμως σαφείς και άμεσες επιπτώσεις ως προς την ομαλοποίηση των σχέσεων του κράτους και των αρμοδίων αρχών με τους πολίτες που είναι μέλη της μειονότητας

Η επιτροπή της Βενετίας για τη Δημοκρατία μέσω του Δικαίου, που ιδρύθηκε στις αρχές του 1990 και που πρωταρχική της αρμοδιότητα ήταν να ασχολείται με θέματα, που αναφέρονται στη δημοκρατία και τους δημοκρατικούς θεσμούς συνέστησε για το σκοπό αυτό διάφορες ομάδες εργασίας.

Μία από αυτές, η ομάδα εργασίας για το θέμα προστασίας των μειονοτήτων συνέταξε ένα σχέδιο σύμβασης στο οποίο (άρθρο 2) ο όρος μειονότητα προσδιορίζεται ως εξής: «[...]ο όρος μειονότητα υποδηλώνει ομάδα αριθμητικά μικρότερη του υπόλοιπου πληθυσμού ενός κράτους, τα μέλη της οποίας έχουν την υπηκοότητα του κράτους αυτού, έχουν εθνικά, θρησκευτικά ή γλωσσικά χαρακτηριστικά διαφορετικά από εκείνα του υπόλοιπου πληθυσμού και διακατέχονται από την επιθυμία να διατηρήσουν τον πολιτισμό, τις παραδόσεις, τη θρησκεία ή τη γλώσσα τους»¹⁴.

Το σχέδιο του Κοινοτικού Χάρτη¹⁵ των δικαιωμάτων των εθνοτήτων (1991) ορίζει ως εθνότητα (άρθρο 1 α) «το σύνολο όλων των πολιτών ενός κράτους μέλους της Κοινότητας, οι οποίοι:

Είναι εκ παραδόσεως και από πολλές γενεές εγκατεστημένοι στην επικράτεια του κράτους μέλους, εμφανίζουν κοινά εθνικά, θρησκευτικά ή και γλωσσικά χαρακτηριστικά και διαφέρουν από άλλα τμήματα του πληθυσμού, έχουν ιδιαίτερη κοινή πολιτισμική ταυτότητα και αποτελούν μειονότητα σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό της χώρας» .

Τον άρρηκτο δεσμό μεταξύ της ανάπτυξης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων υπογραμμίζει η έκθεση των Ηνωμένων Εθνών για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη 2000, στην οποία οι κυβερνήσεις και οι διεθνείς οργανισμοί προκαλούνται ν' αντιμετωπίσουν την καταπίεση, τη διάκριση και τις νέες απειλές κατά της ελευθερίας που έχει επιφέρει ο καινούργιος αιώνας.

«Δημιουργείται αργά, αλλά σταθερά μια διεθνής νόρμα κατά της βίαιης καταπίεσης οποιασδήποτε ομάδας ανθρώπων, που πρέπει ν' αποτελέσει προτεραιότητα στις υποθέσεις της κυριαρχίας του κράτους», ένα από τα κύρια μηνύματα της εκθέσεως δια στόματος γενικού γραμματέα του ΟΗΕ Κόφι Ανάν.

Παρά το γεγονός ότι οι 6 βασικές συνθήκες για τα δικαιώματα του ανθρώπου έχουν επικυρωθεί από τις περισσότερες χώρες, η εφαρμογή προϋποθέτει εξέταση της

¹⁴Πρόταση ψηφίσματος Rossetti, για αναγνώριση των δικαιωμάτων των μειονοτήτων και αξιοποίηση του πολιτισμού τους, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Έγγραφο Β2-321/85 (9.5.81).

¹⁵ Πρόταση Ψηφίσματος Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για ένα Χάρτη δικαιωμάτων των εθνοτήτων και των μελών τους, 18.10.1981. Δηλαδή όλο και περισσότερο γίνεται αποδεκτό (από άτομα, το επαναλαμβάνω, που ζουν σε μεταπαραδοσιακά πλαίσια) ότι η μαζική καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όχι μόνο δεν μπορεί να νομιμοποιηθεί, αλλά ούτε και προστατεύεται πλέον στη βάση της ιδεολογίας περί εθνικής κυριαρχίας και της μη παρέμβασης στα εσωτερικά του κράτους-έθνους.

Έτσι, για παράδειγμα, αν ήταν σχετικά εύκολο στις αρχές του 20ού αιώνα για τον Κεμάλ Ατατούρκ να «ομοιογενοποιήσει» εθνικά το σύγχρονο τουρκικό κράτος-έθνος ακολουθώντας, όχι μόνο εθνοκαθαρτικές, αλλά και γενοκτονικές στρατηγικές (Πόντιοι, Αρμένιοι), ήταν πολύ πιο δύσκολο για σύγχρονους «ηγέτες» στα τέλη του 20ού αιώνα να πράξουν το ίδιο στα πλαίσια της «Εθνικής Καθαρότητας». Και αυτή η διαφορά δεν εξηγείται μόνο, όπως πολλοί νομίζουν στον τόπο μας, από το ότι ο «αμερικανικός ιμπεριαλισμός» δύναται να εναντιώνεται στα μεγαλοϊδεατικά τους οράματα. Εξηγείται επίσης από το ότι η παγκόσμια κοινή γνώμη, όχι μόνο καταδικάζει, αλλά και ενεργά υποστηρίζει την πάταξη τέτοιων πρακτικών - ακόμη και αν αυτό σημαίνει την καταπάτηση της αρχής της εθνικής κυριαρχίας. Εξηγείται με άλλα λόγια, από το ότι σήμερα οι παγκόσμιες αξίες γύρω από τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν περιορίζονται μόνο στους στενούς κύκλους μερικών φιλοσόφων, διανοουμένων, ιδεολόγων. Όπως φάνηκε καθαρά π.χ. στην περίπτωση Πινοσέτ, οι αξίες αυτές διαχέονται και προς τα κάτω (στο επίπεδο του απλού πολίτη) και προς τα πάνω (στο επίπεδο των ελίτ).

εθνικής νομοθεσίας, πολλά κονδύλια και ενεργό συμμετοχή των πολιτών -όχι μόνο του κράτους- και ο δρόμος προβλέπεται μακρύς.

Η εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι πρόκληση που σχετίζεται με τη διεύρυνση της φιλελεύθερης δημοκρατίας, ενώ η ανάπτυξη αποτελεί μέσο νομιμοποίησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, επισημαίνει ο επικεφαλής του Συνηγόρου του Πολίτη Νικηφόρος Διαμαντούρος. Αναφέρει επίσης, πως οι ευρωπαϊκές καταδικαστικές αποφάσεις για την Ελλάδα έχουν καθοδική τάση, γεγονός στο οποίο παίζει ρόλο η δημιουργία ανεξάρτητων μηχανισμών λογοδοσίας της διοίκησης¹⁶.

---

¹⁶ Η Ελλάδα βρίσκεται στην 25η θέση του δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης, ο οποίος κατατάσσει 174 χώρες με βάση την αναμενόμενη διάρκεια ζωής, την εκπαίδευση και το εισόδημα. Πρώτη χώρα ο Καναδάς, τελευταίες η Σιέρα Λεόνε και ο Νίγηρας.

Πιο περίπλοκα αποτελέσματα δίνει μια λεπτομερής εξέταση των στατιστικών. Αποδεικνύεται πως ο δείκτης ανάπτυξης δεν πετυχαίνει χωρίς ανάλογες πολιτικές να βελτιώσει τις συνθήκες ζωής:

Οι ΗΠΑ - ανάμεσα στις 18 πλουσιότερες χώρες- στο δείκτη ανθρώπινης φτώχειας έχουν το υψηλότερο ποσοστό. Ακολουθούν Ιρλανδία, Βρετανία. Κύρια αιτία; Η επικράτηση του λειτουργικού αναλφαριθμητισμού: περίπου 1 στους 5. Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία.

Ο κίνδυνος από-εθνικοποίησης των μειονοτήτων είναι συνέπεια της ανυπαρξίας νομικής αναγνώρισης των πολιτιστικών δικαιωμάτων τους, της ανεπαρκούς προστασίας των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων τους και της κοινωνικοοικονομικής τους υποβάθμισης¹⁷.

Μια πληθυσμιακή ομάδα, που είναι αριθμητικά μικρότερη από το λοιπό πληθυσμό ενός κράτους, που δε βρίσκεται σε κυρίαρχη θέση και της οποίας τα μέλη είναι πολίτες αυτού του κράτους διαθέτουν θρησκευτικά, εθνικά ή γλωσσικά χαρακτηριστικά διαφορετικά από εκείνα των άλλων συμπολιτών τους¹⁸. Αυτά τα χαρακτηριστικά συντελούν, έστω και ασαφώς στην εκδήλωση αισθημάτων αλληλεγγύης με σκοπό τη διατήρηση των πολιτισμικών, θρησκευτικών ή γλωσσικών παραδόσεων τους¹⁹.

Όλα τα συστατικά στοιχεία ενός πολιτισμού λειτουργούν, ως χαρακτηριστικά διαφοροποίησης του από έναν άλλο πολιτισμό ανεξάρτητα από την εδαφική ζώνη όπου αναπτύσσονται. Κατ' αυτό τον τρόπο ένας Σικελός είναι εντελώς διαφορετικός από έναν κάτοικο της Puglia, μολονότι και οι δύο εκπροσωπούν τον Ιταλικό Νότο.

Κοινότητες που θεωρούνται, ως έθνη ή τμήματα εθνών, που κατοικούν σε άλλα κράτη δε φαίνονται διατεθειμένες να αποδεχθούν, ότι οι πολιτισμικές τους ιδιαιτερότητες

¹⁷ Το πρόβλημα που σήμερα συζητείται ευρύτατα σε πολιτικούς και νομικούς κύκλους είναι τα λεγόμενα πολιτισμικά δικαιώματα των μειονοτήτων στο πλαίσιο του σύγχρονου εθνικού κράτους. Και η αναγνώρισή τους δεν είναι εύκολη, εφόσον η ίδια η δημιουργία του εθνικού κράτους ιστορικά σήμανε την επικράτηση μιας εθνικής ομάδας που απορρόφησε και ισοπέδωσε άλλες σ' αυτή τη διαδικασία. Η κυριαρχία του εθνικισμού τους τελευταίους δύο αιώνες, η αρχή του οποίου συνοψίζεται στη δημιουργία εθνικά μονοσυστατου κράτους, δεν ανέχεται «υπολείμματα», όπως θεωρεί τα πολιτισμικά εκείνα στοιχεία που δεν αφομοιώθηκαν πλήρως με το κυρίαρχο έθνος στο πλαίσιο του σύγχρονου εθνικού κράτους ή που διατήρησαν ορισμένες ιδιαιτερότητες, γλωσσικές ή πολιτισμικές, παράλληλα με την ταύτισή τους με το έθνος-κράτος στο οποίο ανήκουν. Αυτό μας φέρνει κατευθείαν στη γένεση του προβλήματος της πολυπολιτισμικότητας στην ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή. Η ιδέα αυτή γεννήθηκε πρόσφατα, όταν στις δυτικές δημοκρατίες χρειάστηκε να αντιμετωπιστούν, στην πρώην Γιουγκοσλαβία και στην πρώην Σοβιετική Ένωση, προβλήματα καταπίεσης εθνικών μειονοτήτων που έφθναν ως τη διάπραξη εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας στη Βοσνία, στο Κόσοβο και στην Τσετσενία. Η αρχή της πολυπολιτισμικότητας υιοθετήθηκε τότε ως όρος συνύπαρξης διαφορετικών μεταξύ τους πολιτισμικών παραδόσεων. Η αρχή αυτή όμως πρέπει να συνοδεύεται από την αναγνώριση δικαιωμάτων, δηλαδή ακριβώς εκείνου του στοιχείου που απουσίαζε σε προδημοκρατικές, πολυεθνικές κρατικές οντότητες. Αυτά τα δικαιώματα πρέπει να αναγνωριστούν ως συλλογικά και όχι ως απλώς ατομικά δικαιώματα, διότι έτσι θα λυθεί ένα σημαντικό πρόβλημα, που είναι η διατήρηση της πολιτιστικής τους ταυτότητας, η οποία κινδυνεύει να χαθεί στο αφομοιωτικό χωνευτήρι, που επιβάλλει το εθνικό κράτος στις διάφορες μειονότητες. Στο αίτημα για αναγνώριση αυτών των δικαιωμάτων προβάλλεται μια εθνοκεντρική αντίρρηση από τους υπέρμαχους της αδιαίρετης εθνικής υπόστασης του εθνικού κράτους.

¹⁸ Ψήφισμα Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για γλώσσες και πολιτιστικά στοιχεία των περιφερειακών και εθνικών μειονοτήτων στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, 30.11.1987, ΕΕΕΚ C 318, σελ. 160-164.

¹⁹ Στην ακραία λογική της, η αντίληψη για τη μια και ομοιογενή εθνική κουλτούρα κρούει την έννοια της «πολιτισμικής καθαρότητας», που η Ιστορία έχει καταδικάσει για τα φρικιαστικά αποτελέσματά στα οποία οδηγεί. Το μάταιο αίτημα της ομοιογένειας πηγάει απ' το ρατσισμό και τις κοινωνικές διακρίσεις.

είναι μια απλή υπόθεση, π.χ οι γλωσσικές ιδιομορφίες τους δεν πρέπει να χαρακτηρίζονται, ως απλές διάλεκτοι, αλλά ως απόλυτα ιδιαίτερες γλώσσες .

Ο ορισμός «περιφερειακός πολιτισμός και γλώσσα» περιλαμβάνει γλώσσες και πολιτισμούς διαφορετικούς από εκείνους, που κυριαρχούν στο σύνολο της εθνικής επικράτειας, που συναντώνται σ' ένα τμήμα της και που χαρακτηρίζονται ως ομοιογενείς.

Ο ορισμός «πολιτισμός και γλώσσες μειονοτήτων» δεν περιλαμβάνει μόνο εκείνες των εθνοτικών, γλωσσικών και πολιτιστικών ομάδων εγκατεστημένων σε μια δεδομένη πολιτιστική περιφέρεια (ποτέ όμως στο σύνολο της εθνικής επικράτειας).

Περιλαμβάνει επιπλέον τις γλώσσες και τους πολιτισμούς των μειονοτήτων εκείνων, που ευρίσκονται στην εθνική επικράτεια πολλών κρατών καθώς και τις μειονότητες, που είναι εγκατεστημένες στην επικράτεια πολλών κρατών καθώς και τις μειονότητες, που είναι εγκατεστημένες στην επικράτεια ενός κράτους, αλλά ομιλούν γλώσσες ή αντιπροσωπεύουν πολιτισμικές παραδόσεις πολύ διαδεδομένες σ' ένα άλλο κράτος²⁰.

---

²⁰ Ψήφισμα Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για τον «χάρτη των περιφερειακών γλωσσών», 16.10.1981, Έγγραφο 1-965/80 (Έκθεση Arfe).

Κεφάλαιο 2^ο Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

2.1 Τα σχολικά εγχειρίδια στην Μειονότητα – Το εκπαιδευτικό προσωπικό

Τα βιβλία που διδάχτηκαν²¹ για το σχολικό έτος 1998-99 είναι τα παρακάτω:

- Τα *Ελληνικά για ξένους* σε εβδομήντα αντίτυπα για 160 μαθητές(έκδοση Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης) το οποίο με βάση την εμπειρία των αποσπασμένων δασκάλων που απέκτησαν στις ελληνόφωνες περιοχές θεωρείται ότι είναι το καταλληλότερο για παιδιά στα οποία, παρά την απώτερη ελληνική καταγωγή τους, τα νέα ελληνικά διδάσκονται ως ξένη γλώσσα.
- Η *Ιστορία της Α' Γυμνασίου*(ΟΕΒΔ) σε 20 αντίτυπα για 90 μαθητές.
- Η *Ιστορία Γ' Γυμνασίου* σε 20 αντίτυπα για 293 μαθητές.
- Η *Γραμματική*(Μ. Τριανταφυλλίδη) σε 25 αντίτυπα.
- Το *Μαθαίνω Ελληνικά 1*, Μέρος Α', σε 360 αντίτυπα.
- Το *Μαθαίνω Ελληνικά 1*, Μέρος Β', σε 260 αντίτυπα.
- Το *Μαθαίνω Ελληνικά 2*, Μέρος Α', σε 230 αντίτυπα.
- Το *Μαθαίνω Ελληνικά 2*, Μέρος Β', σε 190 αντίτυπα.
- Το *Η Γλώσσα μου* (1^{ης} Δημοτικού 26 τεμ. Από Α& Β μέρος) σε 52 αντίτυπα.
- Το *Η Γλώσσα μου* (3^{ης} Δημοτικού 22 τεμ. Από Α,Β,Γ,Δ μέρος) σε 88 αντίτυπα.
- Το *Η Γλώσσα μου* (6^{ης} Δημοτικού 42 τεμ. Από Α,Β,Γ,Δ, μέρος) σε 168 αντίτυπα.

Την περίοδο 2003 βρίσκονται αποσπασμένοι²² 4 δάσκαλοι και 3 φιλόλογοι οι οποίοι και λειτουργούν Τμήματα Ελληνικής Γλώσσας στο Λέτσε, Στερνατία, Μαρτάνο,

²¹ Βλ. Παράρτημα , εγγρ. Α.Π.Φ.510.1/64/ΑΣ 198.

²² Βλ. Παράρτημα, εγγρ. Ειδικής Γραμματείας Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης.

Καλημέρα και σε ενταγμένα τμήματα Γυμνασίου στο Κορίλιάνο και Λέτσε ενώ επιπλέον στο πανεπιστήμιο του Λέτσε έχουν αποσπαστεί φιλόλογοι με ειδικά προσόντα για τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας.

Οι εκπαιδευτικοί αυτοί οφείλουν να έχουν εξετασθεί επιτυχώς σε εξετάσεις γλωσσομάθειας, δεδομένου ότι οι έλληνες εκπαιδευτικοί απευθύνονται σε άτομα κατεξοχήν – απώτερης ελληνικής καταγωγής- αλλά πάντως ιταλόφωνα. Αυτό επισημαίνει με διαβαθμισμένο εξαιρετικά επείγον έγγραφο²³ του το Γενικό Προξενείο Νάπολης προς το ΥΠΕΠΘ και το ΥΠΕΞ.

Η πρεσβεία της Ελλάδος στη Ρώμη²⁴, διαμέσου του πρέσβη κ. Κ. Γεροκωστόπουλου μέσω εγγράφου προς το ΥΠΕΞ και το ΥΠΕΠΘ επισημαίνει το γενικότερο πλαίσιο υποβάθμισης της διδασκαλίας της νεοελληνικής - με αντιστρόφως ανάλογη συρροή στους τομείς των λατινογενών φιλολογιών καθώς και της αγγλικής – και επισημαίνει μέτρα αντιμετώπισης του φαινομένου αυτού, καθώς και την αναγκαιότητα διαμόρφωσης μιας γενικότερης επί του προκειμένου στρατηγικής.

Κατά τα έτη 1985-1990 στο Μαρτάνο ξεκίνησαν τμήματα εκμάθησης της νεοελληνικής και της Γκρίκο μέσω του προγράμματος «Γιάννης Τσαρούχης», χάρη στη πρωτοβουλία του κ. Παναγιώτη Πιτσελά²⁵ προέδρου του πολιτιστικού συλλόγου «Τσακωνίας» με έγκριση της Νομαρχίας Απουλίας και θερμή στήριξη των δημάρχων των ελληνόφωνων χωριών.

Την ίδια περίοδο ιδρύθηκε βιβλιοθήκη με ελληνικά κείμενα στην οδό Terra 20 και αναπτύχθηκε διάλογος μεταξύ των τοπικών εκκλησιών και της ορθόδοξης εκκλησίας που επισφραγίστηκε με την τέλεση ορθόδοξης λειτουργίας στην εκκλησία του Μαρτάνο.

Επίσης οργάνωσε συνέδριο σπουδής πάνω στην ελληνική γλώσσα και πολιτισμό της περιοχής του Σαλέντο τον Οκτώβριο του 1987 το οποίο επισφραγίστηκε με την διοργάνωση Μαραθώνιου Αγώνα στα ελληνόφωνα χωριά με συμμετοχή ελλήνων αθλητών.

Προώθησε επίσης πρόγραμμα αδελφοποίησης του δήμου Λεωνιδίου με το δήμο του Μαρτάνο επί δημαρχίας του κ. Cosimo Gallo και επίσκεψης 33 μαθητών το 1985, 117 το 1987 και 250 το 1988, στην Ελλάδα.

Όσο για τη στάση της επίσημης πολιτείας τότε, παραθέτω τα λόγια του φιλόλογου καθηγητή Ρόκκο Απρίλε, κατοίκου του Μαρτάνο:

Όσotόσο η Ελλάδα του Σαλέντο έχει εγκαταλειφθεί στις δικές της δυνάμεις και πολλές φορές έχει ολοσχερώς αγνοηθεί τόσο από την Περιφέρεια της Απουλίας όσο και από τις κυβερνήσεις της Αθήνας και της Ρώμης.

Οι ελληνικές Κυβερνήσεις αδιαφορούσαν πάντοτε για το πρόβλημα της Ελλάδας του Σαλέντο. Η αδιαφορία δεν σταματούσε ακόμη και όταν οι επιστήμονες, οι γλωσσολόγοι και οι ένθερμοι ελληνόφωνοι προσπαθούσαν να δεσμεύσουν τις ελληνικές κυβερνήσεις. Οι υποσχέσεις και τα λόγια περίσσευαν. Βουλευτές, υπουργοί, γραμματείς υπουργείων, και άλλα στελέχη των εκάστοτε Κυβερνήσεων όταν άκουσαν τη μουσική της Ελλάδας του Σαλέντο στις πολιτιστικές και φιλολογικές εκδηλώσεις των τεχνών της μικρής ελληνικής νησίδας της Κάτω Ιταλίας, συγκινήθηκαν μέχρι δακρύων και υποσχέθηκαν «λαγός με πετραχήλια».

Όμως ήταν μόνο λόγια! Μόλις περνούσε η στιγμή του ενθουσιασμού οι μεγάλες υποσχέσεις ξεχνιόνταν. Ακόμα και οι απεγνωσμένες εκκλήσεις των απομονωμένων Ελλήνων του Σαλέντο

²³ Βλ. Παρ. έγγρ. Α.Π.Φ. 1074/434/ΑΣ 132.

²⁴ Βλ. Παρ. έγγρ. Α.Π.Φ. 408/39/ΑΣ 2153.

²⁵ Βλ. Παρ. έγγρ. 29^{ης} Φεβρ. 1988 Grecia Salentina

έμειναν αναπάντητες. Από τον περασμένο αιώνα που έγινε η διάλεξη του Βίτο Παλούμπο στον Παρνασσό έλαβαν χώρα πολλές εκκλήσεις προς κάθε κατεύθυνση. Εκκλήσεις προς τις Κυβερνήσεις, το Πανεπιστήμιο των Αθηνών, τους ανώνυμους πολίτες...

Απάντηση δεν πήραν καμιά πλην από ελάχιστες πρωτοβουλίες Ελλήνων πολιτών που με πατριωτικό αυθορμητισμό προσπάθησαν να βοηθήσουν την απεγνωσμένη προσπάθεια της Ελλάδας του Σαλέντο να βγάλει στο φως τα υπέροχα πολιτιστικά της δημιουργήματα και να διαφυλάξει τις ιερές παρακαταθήκες της Ελλάδας.

1.3 Η Α/θμια και Β/θμια Εκπαίδευση – το Νηπιαγωγείο – Τμήματα Ενηλίκων

Το Γραφείο Συντονιστή Εκπαίδευσης στην πρεσβεία της Ελλάδος στη Γαλλία αναφέρει²⁶ τα σχολεία που έχουν εντάξει την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας στο πρόγραμμά τους για το έτος 2002 και είναι τα παρακάτω:

1. Liceo -Ginnasio « G. Palmieri » στο Lecce
2. Scuola Elementare - Media στο Borgagne
3. Scuola Elementare - Media στο Strudà
4. Scuola Elementare στο Pisignano
5. Scuola Elementare στο Zollino
6. Scuola Media Statale στο Zollino
7. Istituto Comprensivo στο Castrignano de Greci

Επισημαίνει βέβαια ότι στην πλειοψηφία τους για την τρέχουσα σχολική χρονιά τα μαθήματα αυτά είναι απογευματινά επιλογής, για όσους δηλαδή μαθητές ενδιαφέρονται να τα παρακολουθήσουν. Η βαθμολογία τους υπολογίζεται κατά ένα μικρό ποσοστό στο μέσο όρο του μαθητή.

Σε προηγούμενες χρονιές ο δάσκαλος των νέων ελληνικών έκανε συνδιδασκαλία με τον ιταλό συνάδελφο του, είτε μέσα στα πλαίσια του μαθήματος των αρχαίων ελληνικών (σύγκριση των δύο γλωσσών), είτε στα πλαίσια μαθήματος τοπικής ιστορίας. Σε κάποιες περιπτώσεις γινόταν παράλληλη διδασκαλία ελληνικών και γκρεκάνικων.

Εκτός ελάχιστων εξαιρέσεων αυτού του είδους η υποχρεωτική παράλληλη διδασκαλία δεν ήταν αποδοτική σε αντίθεση με την εθελοντική παρουσία σε τμήματα διδασκαλίας αποκλειστικά νέων ελληνικών που επικρατούν πλέον.

Τέλος, οι έλληνες εκπαιδευτικοί των περιοχών αυτών αναφέρουν ότι διαφαίνεται μια τάση των ιταλικών τοπικών αρχών για ενίσχυση της διδασκαλίας των γκρεκάνικων σε βάρος των νέων ελληνικών.

---

²⁶ Βλ. Παρ. εγγρ. Α.Π 609/Ε2/17.

Κατά το έτος 2002-2003 λειτούργησαν τμήματα ενηλίκων μαθητών στο:

Lecce, την Δευτέρα και Παρασκευή, ώρες 17:00-19:00,

Martano, την Τρίτη και Πέμπτη, ώρες 17:00-19:00,

Sternatia, την Παρασκευή με τετράωρο πρόγραμμα,

Zollino, την Πέμπτη με δίωρο πρόγραμμα,

Struda, την Τετάρτη και Παρασκευή, ώρες 18:30- 20:00

Foggia, την Πέμπτη, ώρες 15:30-17:30.

Τμήματα εκμάθησης γλώσσας λειτούργησαν στα Δημοτικά Σχολεία στο:

Castrignano dei Greci, Πέμπτη Τάξη με 46 μαθητές και μια εκπαιδευτικό κάθε Δευτέρα, Πέμπτη και Παρασκευή από 1 ώρα,

Corigliano d' Otranto, Τετάρτη και Πέμπτη Τάξη με 14 μαθητές και μια εκπαιδευτικό κάθε Πέμπτη ένα δίωρο,

Soletto, Τρίτη και Τετάρτη Τάξη με 11 μαθητές και μια εκπαιδευτικό κάθε Παρασκευή ένα δίωρο,

Sternatia, Τρίτη Τάξη με 7 μαθητές και μια εκπαιδευτικό, κάθε Παρασκευή 1 ώρα.,

Struda, 1 τμήμα με 9 μαθητές και ένα εκπαιδευτικό, κάθε Πέμπτη 1:30 ώρα,

Lecce, 1 τμήμα με 26 μαθητές και ένα εκπαιδευτικό, κάθε Πέμπτη 1:30 ώρα,

Από την έναρξη του σχολικού έτους 200-2001 μπήκε σε εφαρμογή για πρώτη φορά στα δημοτικά σχολεία και στα γυμνάσια το πρόγραμμα για την εκμάθηση των νεοελληνικών με την συγκριτική μέθοδο υπό τις οδηγίες και την επίβλεψη έλληνα εκπαιδευτικού. Αυτή η πειραματική διδασκαλία συμπεριέλαβε όλους τους μαθητές του δημοτικού σχολείου και τις δύο πρώτες τάξεις του Γυμνασίου.

Για την πραγματοποίηση αυτού του προγράμματος διαμορφώθηκε μια ιδιαίτερη δραστηριότητα κατά την πορεία του σχολικού έτους που κατεύθυνε όλες τις τάξεις του εκπαιδευτικού ιδρύματος (istituto comprensivo). Για το Γυμνάσιο ορίσθηκε εισηγήτρια

ιταλίδα εκπαιδευτικός ενώ όσον αφορά το δημοτικό σχολείο όλα τα υποδείγματα διδασκαλίας του αναλυτικού προγράμματος και με τις ειδικές ανάγκες κάθε τάξης σε συνεργασία με τους ιταλούς εκπαιδευτικούς.

Οι στόχοι της εκπαιδευτικής δραστηριότητας, πρώτιστως, απέβλεπαν στο να αφυπνίσουν τους μαθητές ώστε να προσεγγίσουν την ελληνική γλώσσα με αγάπη και ενθουσιασμό²⁷. Τα παιδιά παρακολούθησαν με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τα τραγούδια, τις παραδόσεις, τη λαογραφία και απέκτησαν γνώσεις, επίσης έμαθαν γραφή και ανάγνωση, βελτίωσαν την επικοινωνία τους τόσο στα νέα ελληνικά όσο και στο Γκρίκο.

Ο διπλός σκοπός της εκπαιδευτικού δηλαδή η αξιοποίηση της τοπικής λαογραφίας και η εμβάθυνση του ελληνικού πολιτισμού απέδωσαν καρπούς²⁸.

Τα παιδιά με μεγάλη περιέργεια και ενδιαφέρον έμαθαν να χρησιμοποιούν την καθημερινή ομιλία των δύο γλωσσών, τα ονόματα των μηνών, των ημερών, πολλά παραδοσιακά τραγούδια, ποιήματα, προσευχές, ορολογίες κοινών χρήσεων. Οι μαθητές ξεχώρισαν και έδειξαν υπερβάλλοντα ζήλο στις διάφορες εκδηλώσεις που έλαβαν μέρος στην περιοχή κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς με παρουσιάσεις παραδοσιακών χορών και δραματοποιήσεις, κάτι που τους επέτρεψε κιόλας να εμπεδώσουν τις τάσεις και τα έθιμα των δύο πολιτισμών.

Στο γυμνάσιο οι μαθητές πιο ώριμοι επέτρεψαν την εμβάθυνση της γραμματικής με τις κλίσεις και τα παρεπόμενα των ρημάτων και μπόρεσαν οι εκπαιδευτικοί να αναπτύξουν περισσότερο τον παραδοσιακό χορό και τη δραματοποίηση, κάτι που απέδωσε άριστα αποτελέσματα.

Στο Castrignano dei Greci επιπλέον λειτούργησαν 5 τμήματα Νηπιαγωγείου με μια εκπαιδευτικό από Δευτέρα έως και Παρασκευή με 10 ώρες.

Σημαντικό είναι να τονιστεί τέθηκε για πρώτη φορά από την έναρξη του σχ. έτους 2000-2001 το πρόγραμμα «Γκρίκο- Νεοελληνικά» με την επίβλεψη Ελληνίδας δασκάλας. Αυτή η πειραματική διδασκαλία συμπεριέλαβε όλα τα νήπια (ηλικίας από τριών ως πέντε χρονών) με καθημερινό πρόγραμμα σε συνεργασία με τις Ιταλίδες Νηπιαγωγούς.

Αντικειμενικός σκοπός ήταν η προτροπή των μικρών μαθητών σε μια πρώτη προσέγγιση με τη γλώσσα των προγόνων τους και σε μια ώθηση ανακάλυψης της πνευματικής της αξίας. Τα παιδιά αυτά μπόρεσαν να διδαχθούν μέσα από το παιχνίδι και τον προφορικό λόγο, με έγερση της φαντασίας τους και εμπλουτισμό του λεξιλογίου τους.

Τα θέματα που διδάχθηκαν ήταν παραπλήσια με του Ιταλικού Νηπιαγωγείου ειδικά:

- Χαιρετισμοί

²⁷ Και σύμφωνα με την έκθεση της ελληνίδας παιδαγωγού και τις μαρτυρίες των παιδιών και των οικογενειών τους πέτυχαν.

²⁸ Η εκπαιδευτικός έπεισε τα μέλη της γλωσσικής μειονότητας με τις ενέργειες της, ότι δεν υπάρχει κίνδυνος αφομοίωσης τους από την Ελληνική Πολιτεία και απώλειας της πολιτισμικής τους ταυτότητας, βοήθησε με τη στάση της την μειονότητα να αισθανθεί την ανάγκη να μοιραστεί μερικές κοινές αξίες και να αγωνιστεί για την επίλυση των προβλημάτων της κοινής τους καθημερινότητας, ώστε να μην αποκλείουν από τα παιδιά τους ην εκμάθηση του Γκρίκο τόσο στη Α΄-βάθμια και Β΄-θμια εκπαίδευση όσο και στο πανεπιστήμιο αλλά και εκτός αυτού. Οι χρήστες της μειονοτικής γλώσσας νιώθουν ισότιμη τη συμμετοχή τους σε κοινωνικά και δημόσια αγαθά και ενσωματώνονται άνετα στην ευρύτερη κοινότητα.

Ο σεβασμός στη διαφορά δεν αποκλείει την ενίσχυση των κοινών χαρακτηριστικών: η επίτευξη αυτού του στόχου προϋποθέτει μια εκπαίδευση που παίρνει υπόψη της τις πολιτισμικές και κοινωνικές ιδιαιτερότητες των χρηστών της και συνδυάζει την καλλιέργεια των στοιχείων που οδηγούν στη διαφοροποίηση με στοιχεία που οδηγούν στην ενσωμάτωση. Παιδαγωγική θεωρία και εκπαιδευτική εμπειρία παρέχουν την εγγύηση για μια επιτυχημένη παρέμβαση.

- Παρουσιάσεις
- Χρώματα
- Ημέρες της βδομάδας
- Οι αριθμοί
- Τα μέρη του ανθρώπινου σώματος
- Τα μέλη της οικογένειας και τα οικιακά είδη
- Με τρόπο προφορικό και αυθόρμητο έμαθαν τραγούδια και μύθους και γνώρισαν το ελληνικό αλφάβητο,
Τα νήπια ανταποκρίθηκαν θετικά στις παροτρύνσεις της Νηπιαγωγού, ιδιαίτερα εκείνα που κατάγονται από οικογένειες που αγαπούν καθετί το ελληνικό.

Τμήματα εκμάθησης γλώσσας λειτούργησαν στα Γυμνάσια:

Castrignano dei Greci, Πρώτη , Δευτέρα και Τρίτη Τάξη με 132 μαθητές και μια ελληνίδα εκπαιδευτικό από Δευτέρα ως και Παρασκευή 10 ώρες συνολικά,

Corigliano d' Otranto, Πρώτη, Δευτέρα και Τρίτη Τάξη με 68 μαθητές και μια εκπαιδευτικό κάθε Τρίτη, Τετάρτη και Παρασκευή 6 ώρες συνολικά,

Struda, 1 τμήμα με 10 μαθητές και ένα εκπαιδευτικό, κάθε Πέμπτη 1:30 ώρα,

Τμήματα εκμάθησης γλώσσας λειτούργησαν στα Λύκεια:

Lecce- Maglie(λύκειο), Πρώτη Λυκείου κάθε Σάββατο 1 ώρα,

Lecce(λύκειο), Πρώτη , Δευτέρα και Τρίτη τάξη με 89 μαθητές και ένα εκπαιδευτικό κάθε Δευτέρα, Τετάρτη και Παρασκευή, 6 ώρες συνολικά.

Τμήματα εκμάθησης γλώσσας Ενηλίκων λειτούργησαν στο:

Bari, 3 τμήματα με 32 μαθητές και μια εκπαιδευτικό κάθε Τρίτη και Παρασκευή, 17:00- 20:00,

Lecce(G. Palmieri), 2 τμήματα με 24 μαθητές και ένα εκπαιδευτικό, κάθε Τετάρτη και Παρασκευή, 17:00-19:00,

Martano, 2 τμήματα με 24 μαθητές και ένα εκπαιδευτικό, κάθε Τρίτη και Πέμπτη 17:00-19:00,

Sternatia, 2 τμήματα με 20 μαθητές και μια εκπαιδευτικό κάθε Πέμπτη, 2 ώρες,

Struda(Acaya), 1 τμήμα με 10 μαθητές και ένα εκπαιδευτικό, κάθε Τετάρτη και Παρασκευή, 18:30-20:00,

Foggia, 2 τμήματα με 6 μαθητές και μια εκπαιδευτικό κάθε Πέμπτη, 15:30-17:30.

Συνολικά 13 τμήματα με 127 μαθητές.

2.3 Το Γενικό Εκπαιδευτικό Σύστημα – Συμπεράσματα

Η συζήτηση και οι δραστηριότητες που αφορούν την πολυπολιτισμική εκπαίδευση έχουν αρχίσει ν' αναγνωρίζονται ευρύτερα από το 1981²⁹ με την αναμενόμενη σύγχυση και τις επακόλουθες αντιπαραθέσεις.

Το γλωσσικά μειονοτικό παιδί αποτελεί γνώρισμα και αντικείμενο μελέτης και πειραματισμών πολλών κρατών τα οποία πλέον σήμερα κατάλαβαν(ή βρίσκονται στη διαδικασία να καταλάβουν) ότι οφείλουν να καθιερώσουν μια εκπαιδευτική πολιτική συναίνεσης με λίγα λόγια ν' αφήσουν πίσω τις αφομοιωτικές και εθνοκεντρικές φιλοσοφίες και τακτικές και να εξετάσουν ένα νέο σχήμα της εκπαίδευσης πλουραλιστικό στον προσανατολισμό του που θ' αγκαλιάζει αποτελεσματικά μια πολυεθνική προοπτική.

Ζητήματα της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, ανάπτυξης του αναλυτικού προγράμματος και αλλαγής των ρατσιστικών και προκαταληπμένων στάσεων δέχτηκαν σκληρή κριτική.

Παραθέτει η Katz ως παραδείγματα: «Πολυπολιτισμική εκπαίδευση³⁰ είναι η προετοιμασία για τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές πραγματικότητες που τα άτομα βιώνουν σε πολιτισμικά ποικίλες και περίπλοκες ανθρώπινες συναντήσεις... Η πολυπολιτισμική εκπαίδευση θα μπορούσε να περιλάβει -αλλά όχι να περιοριστεί σ' αυτό- εμπειρίες οι οποίες (α) προάγουν αναλυτικές και αξιολογικές ικανότητες για την αντιμετώπιση προβλημάτων, όπως συμμετοχική δημοκρατία, ρατσισμός και σεξισμός, και την ισότητα της ισχύος, (β) αναπτύσσουν ικανότητες για διευκρίνιση των αξιών, συμπεριλαμβανομένης της μελέτης της εμφανούς και αφανούς μεταβίβασης των αξιών, (γ) εξετάζουν τις δυναμικές των ποικίλων πολιτισμών και τις επιπτώσεις για την ανάπτυξη διδακτικών στρατηγικών και (δ) εξετάζουν τις γλωσσικές αποκλίσεις και τις διάφορες μορφές μάθησης ως βάση για την ανάπτυξη των κατάλληλων διδακτικών στρατηγικών».

Ο όρος καθαυτό δεν έχει έναν συμφωνημένο ορισμό και η εφαρμογή της έννοιας εμφανίζεται να εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις απόψεις των ατόμων, είτε αυτά δέχονται μια αφομοιωτική, πολιτισμικά πλουραλιστική, είτε μια αντιρατσιστική προσέγγιση. Ο CROZIER(1983) υποστηρίζει ότι «η διεύρυνση της συζήτησης πάνω στην "πολυπολιτισμική εκπαίδευση" μπορεί να δημιουργήσει μια αίσθηση αισιοδοξίας για την ανάπτυξη αυτής της έννοιας ή της πρακτικής της εκπαίδευσης». Όπως η Verma (1984) σχολιάζει, η πολυπολιτισμική εκπαίδευση δεν έχει ευδιάκριτη σημασία· ο όρος συνεπάγεται αδιέξοδες περιπλοκές, οι οποίες όχι μόνο μας απομακρύνουν από τις ηθικές και κοινωνικές πραγματικότητες, αλλά μας οδηγούν κατευθείαν σε εννοιολογική σύγχυση.

²⁹ Η πολυπολιτισμικότητα βέβαια ως δημογραφικό φαινόμενο υπήρξε ήδη από την αρχή της γραπτής ιστορίας μας. Άνθρωποι διαφορετικών φυλών, γλωσσών, εθίμων, εθνοτήτων και πολιτισμών έχουν συνυπάρξει μέσα στις αρχαίες αυτοκρατορίες της Περσίας, της Ινδίας, της Κίνας, της Ρώμης, της Ελλάδας, της Τουρκίας.

Ο Μέγας Αλέξανδρος ήταν από τους πρώτους που αναγνώρισε τη σημασία του σεβασμού στην αξιοπρέπεια και τη διατήρηση των τρόπων ζωής, της γλώσσας και των εθίμων των κατακτημένων, ενώ οι αρχικές επιτυχίες του Ναπολέοντα ήταν βασισμένες στην αναγνώριση από μέρους του των γλωσσικών και εθνικών διαφορών των αλλοδαπών, τους οποίους δέχτηκε ως συστρατιώτες.

³⁰ Modgil S., - Verma G., - Mallik K., - Modgil C., *Πολυπολιτισμική εκπαίδευση: η ατελείωτη συζήτηση στο Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση*(επιμ. Ζώνιου Αθηνά- Χαραμής Παύλος), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997, σσ. 21-22.

Στην παρούσα έκδοση ο Parikh επιμένει ότι η ιδέα της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης έχει διαδοθεί εντυπωσιακά και έχει καταστεί αντικείμενο έντονης αντιπαράθεσης. «Για τους συντηρητικούς επικριτές εκφράζει μια προσπάθεια πολιτικοποίησης της εκπαίδευσης με σκοπό την υπόθαλψη των απαιτήσεων της μειονότητας, ενώ για κάποιους ριζοσπαστικούς είναι η πιο οικεία ιδεολογική επινόηση για τη διαίωνιση της πραγματικότητας της ρατσιστικής εκμετάλλευσης των εθνικών μειονοτήτων, με το να υποθάλπουν τις πολιτισμικές τους ευαισθησίες».

Παραδοσιακά πολυπολιτισμική εκπαίδευση έχει θεωρηθεί η διδασκαλία³¹ για τους άλλους πολιτισμούς, και κατά συνέπεια η ενστάλαξη σεβασμού αυτών και η βελτίωση της αυτοεικόνας των γηγενών παιδιών, εν μέρει ως αποτέλεσμα των θετικών προτύπων που διαμορφώνονται με αυτόν τον τρόπο.

Συμπερασματικά οφείλω να τονίσω ότι οι εκπαιδευτικοί έχουν ελάχιστα περιθώρια πρωτοβουλίας³², όσα αφήνει ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας του εκπαιδευτικού συστήματος ως προς τις παιδαγωγικές μεθόδους και την αυστηρή πρόβλεψη των περιεχομένων της διδασκαλίας στα αναλυτικά προγράμματα και η σχεδόν ασφυκτική καθοδήγηση³³ των βοηθητικών βιβλίων. Από την άλλη, οι εκπαιδευτικοί ως κοινωνική ομάδα δεν είναι ούτε τυφλά όργανα ούτε όμως και μαχητές κατά των διακρίσεων και ανισοτήτων που αναπαράγει ο σχολικός μηχανισμός. Συμβάλλουν και αυτοί στην παραγωγή επίσημης σχολικής γνώσης, με τις παιδαγωγικές αντιλήψεις που εφαρμόζουν στην τάξη και τις πληροφορίες που μεταδίδουν στη διδασκαλία. Η δραστηριότητα τους αυτή καθορίζεται -ανάμεσα σε άλλα- και από το είδος των σπουδών και της προετοιμασίας τους για το εκπαιδευτικό επάγγελμα.

Δεν υπάρχει έλλειψη των υποστηρικτών της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, αλλά έλλειψη λεπτομερών αναλύσεων του τι συνεπάγεται η εφαρμογή μιας τέτοιας πολιτικής για την ανάπτυξη του προσωπικού της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών.

Ο κατάλογος των αργοπορημένων και απρόθυμων υποτυπωδών αντιδράσεων της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών στις εμφανείς ανάγκες της γλωσσικής μειονότητας του Σαλέντο απεικονίζεται ακόμη και σήμερα χτυπητά, χωρίς να θελήσω για λόγους σκοπιμότητας να αναφερθώ σε πρόσωπα³⁴ και καταστάσεις.

Αλήθεια η σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης³⁵ για την εισαγωγή της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, η οποία υπογράφηκε από 23 χώρες έδωσε το έναυσμα στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στο ΥΠΕΠΘ να καταρτίσει πρόγραμμα εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών;

³¹ Cole Mike, Διδάσκοντας και μαθαίνοντας για τον ρατσισμό στο Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση(επιμ) Ζώνιου Αθηνά – Χαραμής Παύλος, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997, σ. 198.

³² Ο δάσκαλος κάποτε διατηρούσε την αυθεντία του...ήταν ακόμη στο βάθρο...δεν είχε γκρεμιστεί από όλα αυτά που θα μπορούσαν να τον γκρεμίσουν. Θέλω να πω και ίσως φανεί παρακινδυνευμένο, ότι η Ελλάδα(βλ. ΥΠΕΠΘ), φροντίζει να πνίγει τους εκπαιδευτικούς της.

³³ Οι ξένοι τιμούν περισσότερο τον πολιτισμό μας παρά εμείς...και τον αρχαίο και τον σημερινό.. για να γνωρίσουμε τον Ελύτη έπρεπε να πάρει Νόμπελ..!

³⁴ Ενδεικτικά αναφέρω ότι γίνεται επιλογή των εκπαιδευτικών για τα σχολεία του Σαλέντο χωρίς πιστοποίηση(και στοιχειώδη γνώση) της Ιταλικής Γλώσσας... με αποτέλεσμα η εικόνα που παρουσιάζεται στα σχολεία να μην είναι η καλύτερη δυνατή και τα αποτελέσματα των προσπαθειών να κρίνονται ως αμφίβολα.! Βλ. παράρτημα, επιστολή του Γενικού Πρόξενου Νάπολης προς το ΥΠΕΠΘ και το ΥΠΠΟ.

³⁵ Council for National Academic Awards, Comitee for Education, Multicultural Working Group: Multicultural Education- Discussion Paper(1984).

Το έγγραφο υιοθετούσε πιο επεκτατικές και, μέχρι τότε, ευρέως αποδεκτές δεσμεύσεις για την αποτίμηση και τη χρησιμοποίηση του πλούτου της πολιτισμικής πολυμορφίας στα εκπαιδευτικά προγράμματα όλων των επιπέδων: την ανάπτυξη της πολιτισμικής ευαισθησίας απέναντι στην πολιτισμική ταυτότητα και τις πρακτικές των διαφόρων ομάδων και την ανάπτυξη μιας σαφούς κατανόησης της σπουδαιότητας που έχει η επίτευξη ισότητας ευκαιριών στην κοινωνική και οικονομική ζωή. Επιπλέον, το έγγραφο εξέθετε αυτά που θεωρούνταν ως οι πέντε απαραίτητες περιοχές της επαγγελματικής εκπαίδευσης, στα οποία συμπεριλαμβάνονταν και ο εξοπλισμός των δασκάλων: την προετοιμασία όλων των νέων ανθρώπων για τη διαβίωση σε μια πολυπολιτισμική και φυλετικά αρμονική κοινωνία την απόκτηση συνείδησης και κατανόησης του ρατσισμού· τη συνειδητοποίηση των διαπολιτισμικών σχέσεων την ικανότητα για διδασκαλία που να αναγνωρίζει κάθε ιδιαίτερη ανάγκη³⁶ των μαθητών και σπουδαστών από πολιτισμικές μειονότητες και την αποτελεσματική αλληλεπίδραση μεταξύ συναδέλφων σε σχέση με αυτά τα θέματα.

Αυτός ο γενικός προσανατολισμός του εγγράφου αφορούσε περισσότερο το πρόγραμμα παρά θεσμικά ή συστημικά ζητήματα, μολονότι υπήρχε μια σύντομη αναφορά σε κάποιες ελάχιστες αλλά απαραίτητες θεσμικές πρωτοβουλίες. Δεν υπήρχε καμιά αναφορά στην αξιολόγηση και στο ρόλο της για τον έλεγχο της γνώσης (υπήρχε μια αναφορά στις εξετάσεις στο πλαίσιο των μειονοτικών γλωσσών). Δεν έγινε αναφορά ούτε στην απόκτηση της προκατάληψης ούτε στις παιδαγωγικές στρατηγικές για τη μείωση της προκατάληψης όσον αφορά τους σπουδαστές στα μαθήματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών και τα παιδιά στα οποία διδάσκουν.

Συνεχίζει με την αναγνώριση κάποιων βασικών κριτηρίων σχετικά με το τι θα έπρεπε να περιλαμβάνουν τα προγράμματα βασικής κατάρτισης των εκπαιδευτικών και κάποια απ' αυτά είναι:

- βασική πληροφόρηση για τον εθνικό και πολιτισμικό πλουραλισμό
- απόκτηση γνώσης και διευκρίνιση αξιών για τις εθνικές και γλωσσικές ομάδες και τους πολιτισμούς τους·
- τρόποι καταπολέμησης του ρατσισμού·

³⁶ ΝΑ ΜΗΝ ΣΒΗΣΟΥΜΕ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ

Στην εποχή μας, η Γλώσσα ήταν ένα πράγμα πολύ σημαντικό, και αν διαγράψουμε το παρελθόν μοιάζει σα να θέλουμε να σβήσουμε όλα τα παλιά πράγματα που κάναμε.

Κάποτε η ζωή ήταν πολύ πιο δύσκολη απ' τη σημερινή, πηγαίναμε στα χωράφια για δουλειά και καλλιεργούσαμε, καπνό, λάδι σιτάρι, κρασί, σύκα, ντομάτες, καρπούζια, κολοκύθια και διάφορα λαχανικά. Στο σπίτι είχαμε κάδους για το πλύσιμο, δοχεία λαδιού, πήλινα σκεύη, (και καλάθια για ξερά σύκα). Στο μέρος κάτω από τη σκάλα βάζαν, σιτάρι, κριθάρι και βρώμη. Είχαμε το τζάκι για να μαγειρεύουμε και μετά καθόμασταν το βράδυ γύρω του για να συζητάμε, και ή γιαγιά, μας έλεγε παραμύθια. Πολλά απ' αυτά υπάρχουν ακόμα και σήμερα στα σπίτια. Στο χωριό λέγονταν ότι υπήρχε ακόμα και Sciauccdhī, ήτανε ένα αερίκο, πού δεν μπορούσε κανείς να το δει. Στο Κοριλιάνο υπήρχαν πολλά πηγάδια απ' όπου περνάμε νερό για τα σπίτια.

Εμείς δε θέλουμε να ξεχάσουμε τη γκραϊκάνικη γλώσσα, για να μη χαθεί και να μπορέσουν να την μάθουν και οι απόγονοι μας.

Ντοριάνα Μαϊοράνο|
B' Γυμνασίου Κοριλιάνο
Μάιος 2001

- γλωσσική κατάρτιση των μαθητών στο ιστορικό, οικονομικό, πολιτισμικό και πολιτικό της πλαίσιο·

- ικανότητες σχετικά με την αντίληψη, την πίστη, την εκτίμηση και τη συμπεριφορά σε διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα¹

- ανάπτυξη των δεξιοτήτων για τη μετάφραση της «πολυπολιτισμικής» γνώσης σε προγράμματα, πρακτικές, συνήθειες και συμπεριφορές της διδασκαλίας στην τάξη

-ικανότητες διαμόρφωσης εκπαιδευτικών στόχων, περιεχομένου του αναλυτικού προγράμματος και μαθησιακών δραστηριοτήτων σημαντικών για τη βιωμένη παράδοση και τα πλαίσια αναφοράς όλων των μαθητών (τις αξίες τους, τις αντιλήψεις, τις γνωστικές διαδικασίες και τη γλώσσα).

- δεξιότητα στην επίτευξη αρμονίας ανάμεσα στον τρόπο διδασκαλίας και τον τρόπο μάθησης

- ψυχολογία και κοινωνιολογία της εθνικότητας, συμπεριλαμβανομένων και θεμάτων της ανθρώπινης συμπεριφοράς και μάθησης.

Τα παραπάνω δίνουν την ελπίδα που μπορεί να επιφέρει η πολυπολιτισμική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών.

Αλλά είναι επίσης σαφές ότι αυτό που προτείνεται δεν είναι απλώς η παροχή θεμελιακής, αυθύπαρκτης και διδακτικής γνώσης, αλλά η μετάφραση αυτής της γνώσης σε ατομικές και ομαδικές μεθοδολογίες αλληλεπίδρασης στην αίθουσα.

Γι' αυτό το επίπεδο της γνωστικής, ηθικής και επαγγελματικής εκλέπτυνσης, είναι φανερό ότι οι φοιτητές και το προσωπικό δε χρειάζεται να εμπλακούν μόνο σε δραστηριότητες πληροφόρησης και συνειδητοποίησης. Όπως και με τους μαθητές, τους οποίους πρέπει να διδάξουν να καλοδέχονται την πολυμορφία και να μειώνουν και να αποκλείουν την προκατάληψη, και οι φοιτητές χρειάζεται να εμπλέκονται στην έρευνα, να ζουν εμπειρίες, να δημιουργούν, να εξασκούνται, να πλάθουν, να αλληλεπιδρούν, να δρουν κοινωνικά, να αποσκοπούν στην ανάπτυξη³⁷ των διαθέσεων και των αξιών, των ικανοτήτων των δεξιοτήτων και δυνατοτήτων, να βελτιώνονται στις τεχνικές μάθησης και σκέψης, στις διαπροσωπικές σχέσεις και στις πρακτικές ικανότητες, συναρμολόζοντας αυτές με την πρισματική πολιτισμική πραγματικότητα του εθνικού πλουραλισμού της κοινωνίας και τις προκαταλήψεις που λειτουργούν σήμερα στο πλαίσιο της.

Στους εκπαιδευτές των εκπαιδευτικών χρειάζεται να δοθούν ευκαιρίες για καταστάσεις προσωπικής και επαγγελματικής επαφής, στις οποίες συμπεριλαμβάνεται η εργασία σε μια ποικιλία πολυφυλετικών περιβαλλόντων, σε σχολεία και σε κοινότητες, που θα τους παράσχουν την αναγκαία άμεση επαγγελματική κοινωνικοποίηση.

Μια απόπειρα εννοιολόγησης της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών που εκτιμά την πιθανή σχέση μεταξύ της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών που βασίζεται στις ικανότητες, των κοινωνικών σπουδών και της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης, ώστε να επιτύχει μεγαλύτερη συγκεκριμενοποίηση, συνοχή, οργάνωση και επακόλουθη εξέλιξη στο

³⁷ Ο Φεντερίκο Τζαμίντα, μαθητής του Δημοτικού σχολείου στο Castrignano d' Otranto σημειώνει στην έκθεση του «Αν ή γλώσσα γκρήκα χάνεται, με τσέινη χάνεται (και) όλα τα μάλα πράματα, κά μα(ς) δόκανε οι μάλοι πάπποι μας» ... και υπογραμμίζει ότι «την γλώσσα πρέπει να την αγαπήσουμε τώρα που είναι ακόμη στην ζωή και είναι ένα κομμάτι από τη ζωή μας και από την Ιστορία μας». Τέλος λέει ότι θάθελε να ήταν αλήθεια ένα όνειρο που είδε, δηλαδή ότι την μιλούσαν όλα τα παιδάκια του χωριού του ενώ «σήμερι μαναχά τή(ν) μιλεί το γκένο το παλαιό» και οι μικροί την διδάσκονται μια φορά την εβδομάδα στο σχολείο.

Μάιος 2000.

σχεδιασμό των πολυπολιτισμικών προγραμμάτων. Ίσως λοιπόν μπορέσει να παράσχει έναν τρόπο χαρτογράφησης, ακόμα και υποθετικά, των νέων απαιτήσεων για την εξέλιξη του προσωπικού που αντιμετωπίζει η εκπαίδευση των Εκπαιδευτικών, αν ανταποκριθεί σε κείμενα όπως αυτά που εξέδωσε η Εθνική Ένωση για την Πολυφυλετική Εκπαίδευση, το Συμβούλιο Επιχορηγήσεων των εκπαιδευτικών Ακαδημιών και άλλοι φορείς, που απαιτούν ή συνιστούν την εισαγωγή «αντιρατσιστικής» εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών. Αντλώντας από τις παραδόσεις της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών που βασίζεται στις ικανότητες, μπορούν να προσδιοριστούν πέντε περιοχές ικανότητας:

1. Γνώσης: που αφορά τη γνωστική κατανόηση.
2. Εφαρμογής: που προδιαγράφει τη διδακτική και εκπαιδευτική συμπεριφορά και στάσεις.
3. Συνέπειας: που αφορά την αναγνώριση της συμπεριφοράς των μαθητών που προκύπτει από τις συμπεριφορές του διδάσκοντος
4. Επηρεασμού: που αφορά την υπόδειξη συμπεριφορών που πρέπει να επιδεικνύονται από τους διδάσκοντες.
5. Διερεύνησης ή έκφρασης: που αφορά τον προσδιορισμό της εμπειρίας που πρέπει να καλύπτουν οι διδάσκοντες.

Αν αυτές οι πέντε διαστάσεις συναρθρωθούν με τις τέσσερις που περιγράφηκαν πιο πάνω, την πολιτισμική, την ηθική, την παιδαγωγική και την εμπειρική, και απαλειφθούν οι επικαλύψεις, προκύπτει ένα συναφές περίγραμμα της απαιτούμενης εξέλιξης του προσωπικού, εξειδικευμένο για άτομα, θεσμούς και συστήματα, προκειμένου να εισαχθεί η πολυπολιτισμική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών. Ενώ ο/η κάθε μεμονωμένος/η εκπαιδευτής-τρια εκπαιδευτικών μπορεί να μη χρειαστεί να αναλάβει μόνος/η του την υπευθυνότητα για όλες αυτές τις διαστάσεις στην επαγγελματική του/της βιογραφία, υπάρχουν κάποια ουσιαστικά και απαραίτητα στοιχεία για όλους, και οι απαιτήσεις του συστήματος και των θεσμών είναι ισοδύναμες με μια παγκόσμια δέσμευση.

Οι δεσμεύσεις που συνεπάγεται η διάσταση της εξέλιξης του προσωπικού για την εισαγωγή της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, μπορεί να αποσαφηνιστεί ως ακολούθως:

1. Αν πάρουμε πρώτα τη διάσταση του γενικού πλαισίου, είναι φανερό, ότι, παρά τις γενναίες προσπάθειες των ιδρυμάτων που εμπλέκονται στα αρχικά σχήματα των προγραμμάτων προσέγγισης, χρειάζεται να γίνουν πολλά ακόμα, για να καταστήσουμε και το σώμα του προσωπικού και το σώμα των φοιτητών «πολυπολιτισμικά». Απαιτείται άμεση και ισχυρή αντιπροσώπευση από τις άμεσα ενδιαφερόμενες κοινότητες των πολιτισμικών μειονοτήτων και τις οργανώσεις τους, από οργανώσεις όπως το Συμβούλιο για την Πιστοποίηση της Εκπαίδευσης των Εκπαιδευτικών, στις νέες τοπικές Επιτροπές για την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών, στις Συγκλήτους, στις Σχολικές Εφορείες, στο Συμβούλιο των Σχολών και Τμημάτων των ΑΕΙ, στις Ομάδες Μαθημάτων κ.λπ. επιπλέον χρειάζονται διορισμοί προσωπικού από εθνικές μειονότητες που θα φέρουν το «νέο αίμα» καθώς και πρόσληψη προσωπικού με εμφανώς επαρκή προσόντα από κοινότητες γλωσσικών μειονοτήτων σε ανώτερα επίπεδα.
2. Όσον αφορά τις ηθικές και συναισθηματικές διαστάσεις, κάποια ελάχιστα ιδρύματα αρχίζουν να μορφοποιούν θέσεις πολιτικής που ενθαρρύνουν την καθιέρωση σχετικών προτύπων.

Το εκπαιδευτικό σύστημα διαδίδει την κυρίαρχη κουλτούρα στους νέους και εξασφαλίζει την αναπαραγωγή της από γενιά σε γενιά. Η δομή του, η οργάνωση, το

ήθος, οι παιδαγωγικές τεχνικές, η άποψη του για το τι συνιστά γνώση και τι αξίζει να διδάσκεται, όλα είναι σταθερά διαμορφωμένα από την κυρίαρχη κουλτούρα. Επομένως δε διαδίδει απλώς αλλά επίσης νομιμοποιεί την κυρίαρχη κουλτούρα

Ο εκπαιδευτικός λόγος που διαμορφώνει την έννοια του έθνους και τον εθνοκεντρισμό μέσα στα σχολικά βιβλία «αναπλασιώνεται», από πολλές μεριές. Πρώτα μέσα στα ίδια τα βιβλία από τις ασκήσεις ή ερωτήσεις, αλλά και τα ένθετα σε αυτά κείμενα, τις φωτογραφίες, τους χάρτες και κάθε είδους εικόνες και τις λεζάντες που τις συνοδεύουν. Στη συνέχεια, μέσα από την καθημερινή εκπαιδευτική πρακτική, τις σχολικές γιορτές και επετείους και τη διακόσμηση των τάξεων. Τέλος, μέσα από την επανάληψη του ιδεολογικού εθνικού στερεοτύπου από τους εκπαιδευτικούς, επειδή το συμμερίζονται και άρα το ισχυροποιούν με τα δικά τους σχόλια, την έμφαση, αλλά ακόμη και με τον τόνο της φωνής, τη συναισθηματική διάσταση.

Η αναπλασίωση του «κειμένου» της εθνικής διαπαιδαγώγησης³⁸ είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική μέσα από την έννοια της πειθαρχίας που εφαρμόζεται στο σχολείο και σχετίζεται με το ομοιογενές πρότυπο του μαθητή αλλά και του ανθρώπου-πολίτη που επιδιώκει να διαμορφώσει ο σχολικός μηχανισμός. Αλλά εξίσου σημαντικές είναι και οι αντιλήψεις για τη μάθηση και τη γνώση που φαίνεται να πρεσβεύουν οι εκπαιδευτικοί.

Όλα αυτά επιδρούν ώστε η επιστημονική γνώση να αποκτά στο σχολείο τη διάσταση της «αλήθειας», η οποία όχι μόνο δεν επιδέχεται ερωτηματικό ή αμφιβολία, αλλά εμφανίζεται επιπλέον σαν το οριστικό τέλος της γνωστικής διαδικασίας.

Ειδικότερα σε σχέση με το μάθημα της ιστορίας, μέσα από το οποίο κυρίως διαμορφώνονται αναπαραστάσεις για τον «εθνικό εαυτό» και τους άλλους λαούς, η ταύτιση της ιστορικής αφήγησης που περιέχουν τα ιστορικά βιβλία με την αλήθεια ενισχύει σημαντικά τη λειτουργία της ιστορίας όχι ως ιστορικής γνώσης αλλά ως πατριδογνωσίας και πολιτικής αγωγής.

Τελικά παραμένει το ερώτημα κατά πόσο μπορεί να υπονομεύσει την πρόθεση των εκπαιδευτικών στο να εξοικειώσουν τους μαθητές με επιστημονικές μεθόδους γνώσης, να τους γνωρίσει τον πολιτισμό άλλων λαών, να καλλιεργήσει τη διεθνή κατανόηση και συνεργασία και να αναπτύξει την κριτική τους σκέψη, ώστε να συμμετάσχουν θετικά στην ανάπτυξη της χώρας τους και στη διαμόρφωση της νέας πολυπολιτισμικής Ευρώπης.³⁹

Και εκτός από το ερώτημα αναδύεται και η ελπίδα ότι μπορούμε να αναπτύξουμε ένα κοινωνικό και πολιτικό σύστημα, όπου ο δομικός, θεσμικός και ατομικός ρατσισμός θα αντικατασταθεί από το ιδεώδες το οποίο θα επιβραβεύει την ενότητα μέσα στην πολυμορφία και όπου οι διαφορές στην εθνικότητα, στη γλώσσα και στον πολιτισμό θα θεωρούνται περισσότερο διαφορές παρά απόκλιση.

³⁸ Αβδελά Εφη, *Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο*, στο «Τι είν' η πατρίδα μας» επιμ. Άννα Φραγκουδάκη- Δραγώνα, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001, σσ. 42-45.

³⁹ Οι ριζοσπαστικοί μελετητές ασκούν κριτική στην πολυπολιτισμική εκπαίδευση, επειδή πιστεύουν ότι αποτυγχάνει να προαγάγει τη δομική μεταρρύθμιση των κοινωνικών θεσμών. Οι συντηρητικοί μελετητές ασκούν κριτική σ' αυτή, επειδή την εκλαμβάνουν ως απειλή για το status quo, φοβούνται μήπως επανερμηνεύσει την εθνική εμπειρία, μήπως δημιουργήσει «Βαλκανοποίηση», μήπως συμβάλει στον κατακερματισμό του έθνους και εμποδίσει τους μειονοτικούς νέους να αναπτύξουν τις απαιτούμενες δεξιότητες για τη συμμετοχή τους στον εθνικό πολιτικό πολιτισμό. Οι ριζοσπαστικοί μελετητές ασκούν κριτική στην πολυπολιτισμική εκπαίδευση, επειδή δεν κάνει όλα όσα οι συντηρητικοί φοβούνται ότι θα επιτύχει: τη σημαντική μεταρρύθμιση της κοινωνικής δομής.

Θα πρέπει να γίνουν πολλά ακόμη αλλά η πολυπολιτισμική εκπαίδευση μέσα σε ένα ενοποιητικό, δυναμικό πλαίσιο είναι μια ιδέα που (θα) πρέπει σύντομα να ολοκληρωθεί.

Κεφάλαιο 3^ο Η ΓΛΩΣΣΑ

3.1 Η Γλώσσα

Είναι γεγονός, ότι ζούμε σε μια εποχή, που η κατοχύρωση του δικαιώματος του ατομικού αυτοπροσδιορισμού είναι συνυφασμένη με τον πυρήνα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Μετά το κείμενο της Κοπεγχάγης (1990) και τη Σύμβαση-Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης (1995) για τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν είναι λίγοι εκείνοι που υποστηρίζουν, ότι ανεξάρτητα από τη γλώσσα που μιλάς, είναι ατομικό σου δικαίωμα να επιλέξεις το έθνος που θα ανήκεις⁴⁰.

Τα έθνη λοιπόν δύνανται να είναι πολυγλωσσικά και με πολλές γλωσσικές διαλέκτους, διότι απαρτίζονται από πολλούς λαούς και οι λαοί από φυλές και άτομα, που έχουν κοινή καταγωγή και κληρονομικές καταβολές. Η ποικιλομορφία -ως γλωσσική πραγματικότητα- αλλά και ως αίτημα -όπως διατυπώθηκε σε διάφορες ιστορικές στιγμές- αναδεικνύει την εκφραστική διάσταση της γλώσσας, τη γλώσσα ως στοιχείο ταυτότητας.

Η περίπτωση των εθνικών γλωσσών της ευρωπαϊκής, κατά κύριο λόγο, νεωτερικότητας αποκαλύπτει χαρακτηριστικά τη διαπλοκή ομοιογένειας και ποικιλομορφίας, εργαλειακότητας και εκφραστικότητας, διαπλοκή τόσο σε επίπεδο πραγματικότητας όσο και σε επίπεδο στάσεων, αξιών ή και μυθολογιών. Στο εσωτερικό του έθνους - κράτους προωθήθηκε η γλωσσική ομοιογενοποίηση και η εργαλειακή διάσταση της γλώσσας: δημιουργία της εθνικής, κοινής, "standard" γλώσσας στη βάση της "ισχυρής" -ιστορικά- διαλέκτου (η πελοποννησιακή στην ελληνική περίπτωση) και "στιγματισμός", περιθωριοποίηση της ενδογλωσσικής ποικιλομορφίας, δηλαδή των "ασθενών" διαλέκτων, που δεν παρέχουν πλέον εγγυήσεις κοινωνικού γοήτρου και ανόδου. "Στιγματισμός", κατά μείζονα λόγο, της ενδοεθνικής αλλογλωσσίας.

Αν στο εσωτερικό του έθνους - κράτους προωθήθηκε η γλωσσική ομοιογενοποίηση και η εργαλειακή διάσταση της γλώσσας, στις προς τα έξω σχέσεις του το έθνος - κράτος μετατρέπεται σε απολογητή της γλωσσικής ποικιλομορφίας -ως μωσαϊκό εθνικών γλωσσών - και της εκφραστικής διάστασης της γλώσσας: η εθνική γλώσσα είναι η "ψυχή" του έθνους, που θα πρέπει να διατηρήσει την ιδιαιτερότητά της και την "καθαρότητά" της και να προστατευθεί από επιδράσεις και επιρροές που την "αλλοιώνουν" ή τη «ρυπαίνουν».

Αυτή η εκδοχή (εθνική εκδοχή) απολογητικής της ποικιλομορφίας, βασίζεται στην αμυντική λογική της προστασίας του έθνους και, απώτερα, σε μια αντίληψη για την εκφραστική διάσταση της γλώσσας, που αρνείται τη βαθύτερη άπατρι μήτρα της γλωσσικής ποικιλομορφίας: τη γείωσή της - και τη "διάλυσή" της - στην κοινή και ενιαία

---

⁴⁰ Με άλλα λόγια, κάθε άνθρωπος μπορεί να επιλέξει την ταυτότητα του και κανένας να μην μπορεί να αντικροήσει την επιλογή του, γιατί αυτός έτσι θέλει να αισθάνεται.

ανθρώπινη νόηση, τα όρια της οποίας καθορίζουν τη βαθύτερη ενότητα του γλωσσικού μωσαϊκού, της γλωσσικής Βαβέλ⁴¹.

Αν στις προς τα έξω σχέσεις του (στην εξωστρέφειά του) το έθνος - κράτος φυσικοποιεί τη γλωσσική ποικιλομορφία με μια χαρακτηριστική άρνηση της σχέσης ειδικού και γενικού - της απώτερης ενότητας των γλωσσών- στο εσωτερικό του φυσικοποιεί τη γλωσσική ομοιογένεια κατατάσσοντας τις αποκλίσεις - άλλες διάλεκτοι, άλλες γλώσσες - στο χώρο της παθολογικής παράβασης. Σ' αυτή τη μυθοποίηση βασίζεται, σε μεγάλο ποσοστό, η γλωσσική ιδεολογία του έθνους-κράτους.

Η μυθοποίηση αυτή, ωστόσο, αντανακλά ιστορικές πραγματικότητες, τόσο η ομοιογένεια, όσο και η ποικιλομορφία -καθώς και οι στάσεις που τις περιβάλλουν αλλά και τις παράγουν - είναι γεννήματα της ιστορίας. Δεν αποτελούν - ούτε η μία ούτε η άλλη - μια φυσική γλωσσική τάξη πραγμάτων, που κινδυνεύει να διασαλευτεί.

Το ομοιογενοποιητικό γλωσσικό εγχείρημα της ευρωπαϊκής νεωτερικότητας των εθνικών κρατών συνδέεται στρατηγικά -τουλάχιστον από ένα χρονικό σημείο και μετά- με τις ανάγκες και τις προτεραιότητες μιας νέας κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας: του ιστορικού καπιταλισμού και των αναγκών του για ομοιογενές εργατικό δυναμικό στην υπηρεσία της μεγάλης βιομηχανικής παραγωγής. Η γλωσσική ομοιογενοποίηση δεν ήταν καθόλου άσχετη -το αντίθετο- με αυτή τη νέα πραγματικότητα. Αν επισημανθεί αυτή τη διάσταση, είναι για να επαναληφθεί η ανάγκη να αντιμετωπίζεται το ζήτημα της ομοιογένειας και της ποικιλότητας με ιστορικούς όρους - με όρους σχετικούς και όχι απόλυτους.

Η φυσικοποίηση της πολιτισμικής/γλωσσικής ποικιλομορφίας -η αναγωγή της σε ένα φυσικό αγαθό, που απειλείται με τον ίδιο τρόπο που απειλείται, η φυσική βιοποικιλομορφία δεν διαφέρει ποιοτικά -παρά την αντίθετη αφετηρία της- από τη φυσικοποίηση της ομοιογένειας στο πλαίσιο της εθνικής ιδεολογίας. Και στις δύο περιπτώσεις ο χώρος της ιστορίας και της σχετικότητάς της καταργείται. Και στις δύο περιπτώσεις η σχέση ειδικού και γενικού, μερικού και καθολικού, υφίσταται ανάλογη διαχείριση, παρά τα αντίθετα σημεία εκκίνησης.

Ο ύμνος στην εθνική ομοιογένεια βασίζεται στην εξαφάνιση της διαφοράς προς όφελος μιας μερικής -και γι' αυτό πλαστής- καθολικότητας. Ο ύμνος στη διαφορά - κυρίως όπως διαπιστώνεται σήμερα μέσω εννοιών, όπως πολιτισμικότητα κ.λπ. - συρρικνώνει την έννοια της καθολικότητας σε μια επιφανειακή, παρατακτική - γι' αυτό πλαστή- συνύπαρξη, υποθετικά ισότιμων ετεροτήτων (κοινοτικών, εθνοτικών). Στην ενορχήστρωση αυτού του ύμνου στη διαφορά κυριαρχούν όπως πάντα, οι ισχυροί. Θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε ότι: "Όσοι είναι ισχυροί -πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά- έχουν την επιλογή της επιθετικότητας προς τους αδυνάτους (ξеноφοβία) ή τη μεγαλόψυχη κατανόηση της "διαφοράς". Και στις δύο περιπτώσεις παραμένουν προνομιούχοι". Και αυτός ο ύμνος στη διαφορά με ποιο τρόπο αφορά ή εμπλέκει τα ίδια τα υποκείμενα της διαφοράς, και ειδικότερα το μειονοτικό άνθρωπο, στις οριακότερες και οδυνηρότερες εκδοχές του.

Ο ορατός κίνδυνος για τον καλοπροαίρετο υπέρμαχο της διαφοράς και των δικαιωμάτων στη διαφορά είναι η -εύκολη- διολίσθηση σε μια μορφή πατρωνίας. Η πατρωνία είναι μια μορφή διαχείρισης. Και η διαχείριση ωφελεί, εν τέλει, τους

⁴¹ Χριστίδης Α.Φ., *Γλώσσες, ιδεολογία και εθνική ιδεολογία στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια*, Κριτική, Αθήνα 1996.

διαχειριστές⁴². Η μετακίνηση από μια πολιτισμική ή πολυπολιτισμική θεώρηση της γλώσσας και της διαφοράς σε μια κοινωνική θεώρησή της δεν μπορεί, παρά να θέσει με άλλους όρους το ζήτημα της σχέσης ειδικού - γενικού, μερικότητας και καθολικότητας - το ζήτημα με το οποίο "λογαριάστηκαν" όλα τα μεγάλα εξανθρωπιστικά οράματα του ιστορικού ανθρώπου. Και μέσα στη σχέση αυτή η γλώσσα είναι μια σημαντική ψηφίδα, αλλά δεν είναι κυρίαρχη.

Πιστεύω, ότι έχει ιδιαίτερη σημασία σήμερα το ανοικτό ζήτημα μιας νέας εξανθρωπιστικής καθολικότητας - ζήτημα κατ' εξοχήν κοινωνικό- να προσεγγιστεί με βάση δύο ιδιαίτερα διεισδυτικές και συγγενικές μεταξύ τους θέσεις: η πρώτη ανήκει στο Χορσμπόμ⁴³ και περικλείεται στη διατύπωση "όταν η κοινωνία αποτυχαίνει, το έθνος εμφανίζεται ως η υπέρτατη εγγύηση". Η δεύτερη ανήκει στον Κ. Τσουκαλά⁴⁴ και συνοψίζεται στην άποψη, ότι η έννοια "έθνος" αποτέλεσε -για την ευρωπαϊκή νεωτερικότητα- το μυστικό, υπερβατικό, αρχαϊκό, άλογο υποστυλώμα της έννοιας "κοινωνία", ως έλλογης καθολικότητας. Αν ο εθνικισμός -αλλά και σε αρκετές εκδοχές του ο κοινοτισμός- είναι η παραίτηση από την κοινωνία, γιατί δεν πείθει ως έλλογη εξανθρωπιστική καθολικότητα, τότε χρέος όσων από μας επιμένουν να σκέφτονται την ουτοπία είναι να μείνουν στην κοινωνία και στο όραμα του εξανθρωπισμού της.

Η γλώσσα είναι ο ιστός, που κρατάει τους λαούς, τις φυλές, τα άτομα ενωμένα, κάτω από τη σκέπη του ενός Έθνους. Και η γλώσσα μεταφέρει πολιτισμό, ταξινομεί τον κόσμο, δηλαδή βάζει την τάξη στο χάος της γύρω πραγματικότητας. Αυτό σημαίνει ότι δεν είναι ένα απλό εργαλείο, αλλά ότι αποτελεί υπαρκτικό στοιχείο του ομιλούντος, συστατικό στοιχείο της προσωπικότητας του ατόμου και της φυσιογνωμίας κάθε φυλής⁴⁵.

⁴² Για να γίνω ωμά συγκεκριμένος: Τι λέει κανείς σε έναν Πομάκο της Θράκης που απαρνείται -υπέρ της τουρκικής- τη μητρική του γλώσσα με το σκεπτικό, ότι μόνο προβλήματα του δημιούργησε; Τι κάνει κανείς μπροστά σ' έναν Ινδό χωρικό που διώχνει τους δασκάλους που έφτασαν στο χωριό του στο πλαίσιο ενός προγράμματος αλφαριθμητισμού, όταν αντιλαμβάνεται, ότι το πρόγραμμα αυτό δεν θα του διδάξει την αγγλική γλώσσα -που τη θεωρούσε εγγύηση επιτυχίας και ανόδου- αλλά την τοπική γλώσσα της περιοχής;

Το επιχείρημα, ότι η πομακική και η τοπική ινδική γλώσσα είναι μνημεία της γλωσσικής και πολιτισμικής πολυμορφίας που απειλούνται και πρέπει να διασωθούν, αφήνει βέβαια τους άμεσα ενδιαφερόμενους παγερά αδιάφορους, όσο ενδεχομένως αδιάφορους τους αφήνει το επιχείρημα της διαφύλαξης της ετερότητάς τους. Η ιστορία βρίθει από παραδείγματα γλωσσικής μετακίνησης, που κινητοποιήθηκαν από εξωγλωσσικές ιστορικές συγκυρίες και καταναγκασμούς. Για τον Πομάκο ή τον Ινδό χωρικό το ζήτημα της γλώσσας και της διαφοράς είναι ένα ζήτημα ανισότητας και όχι ένα ζήτημα στενά γλωσσικό ή πολιτισμικό. Αυτό που ζητά - ωμά, βίαια, αυθόρμητα- από το δάσκαλο ή τον ερευνητή είναι να σταθεί απέναντι στο πρόβλημα της γλώσσας και της διαφοράς στη βάση των ευρύτερων, συστατικών κοινωνικών του όρων. Και αυτός ο δρόμος -που τον υποδεικνύουν τα ίδια τα υποκείμενα της διαφοράς γιατί τον βιώνουν "στο πετσί τους"- είναι ο μόνος παραγωγικός δρόμος που σέβεται τα εμπλεκόμενα υποκείμενα και τη φύση του προβλήματος. Και είναι ο μόνος δρόμος για έναν κοινωνικό επιστήμονα που δεν αποδέχεται το ρόλο της απολογητικής του υπαρκτού.

⁴³ Hobsbawm, E., *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-91*, μτφρ. Δ. Καπετανγιάννης, Θεμέλιο, Αθήνα 1995.

⁴⁴ Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, *Ταξίδι στο λόγο και στην Ιστορία*, Πλέθρον, Αθήνα 1996.

⁴⁵ Η γλώσσα δεν είναι ένα απλό εργαλείο επικοινωνίας, αλλά ανθρώπινη αξία που συνδέεται άμεσα με μια βαθύτερη έννοια εντιμότητας στην επικοινωνία, δηλ. με το πόσο ουσιαστικά, πόσο ειλικρινά, πόσο αποκαλυπτικά θέλουμε να συναντήσουμε ο ένας τον άλλο όταν επικοινωνούμε είτε ως δημιουργοί λόγου (ομιλητές) είτε ως αποδέκτες λόγου (ακροατές/αναγνώστες), τότε θα ενδιαφερθούμε περισσότερο ως άτομα και ως κοινωνία να αποκτήσουμε στέρεη γλωσσική παιδεία και να αξιοποιήσουμε τις δυνατότητες επιλογών (στο λεξιλόγιο, στη σύνταξη, στη δόμηση γενικά του λόγου) που μας προσφέρει η γλώσσα.

Μας μεταφέρει το ήθος, το ύφος και την ιστορία κάθε λαού⁴⁶. Η γλώσσα δεν είναι μόνο τρόπος επικοινωνίας ή εξωτερικεύσεως, αλλά έχει συστατικό χαρακτήρα για τη συγκρότηση της σκέψης και των σημασιών κι αποτελεί τρόπο με τον οποίο ταξινομούμε και συντάσσουμε τον κόσμο και εγκαθιστάμεθα σ' αυτόν εσωτερικεύοντας τα στοιχεία του⁴⁷.

⁴⁶ Η Ειρήνη Παπά, η Ειρήνη του Οικουμενικού Ελληνισμού εντυπώσιασε στις Βρυξέλλες. Μίλησε περήφανα «εν λόγω Ελληνικό που είν' ο φορέας της φήμης», τραγούδησε χαριτωμένα το δημοτικό άσμα «Νεραντζούλα» και το αφιέρωσε στην αιματοβαμμένη Κύπρο. Τρεις κινήσεις καρδιάς ελληνικής με ανεκτίμητο νόημα. Ίσως η πιο καίρια απάντηση στη ματαιόσπουδη πρόταση για ξενόφερτη επίσημη γλώσσα.

Όσοι νιώθουμε αυτό ακριβώς που είμαστε, δηλαδή Ευρωπαίοι, δεν διακατεχόμαστε από τα κόμπλεξ των αυτοαποκαλούμενων ευρωπαϊστών. Οι τελευταίοι αρνούνται την εθνική τους ιδιοπροσωπία ως κατώτερη των φιλοδοξιών τους και φορούν το προσωπαίο του ευρωπαϊστή απορρίπτοντας κάθε ουσιώδες στοιχείο της ταυτότητάς τους. Ο παρ' ημίν υπαρκτός εκσυγχρονισμός, (αποσαφηνίζουμε: όλων των κομμάτων) τηρεί κατά σύστημα αυτήν τη στάση. Εκείνοι που υπερηφανεύονται, ότι μας απήλλαξαν από το δυσβάστακτο «άχθος αρούρης» των ταυτοτήτων και της εθνικότητας είναι φυσικό να επιθυμούν την ολοκλήρωση του σχεδίου κατεδάφισης.

Την εποχή της ραγδαίας αλληλεξάρτησης των εθνών και της μεγάλης επικοινωνίας είναι φανερό ότι η καλή και άριστη γνώση των ξένων γλωσσών αποτελεί επιτακτική ανάγκη. Η προαγωγή όμως της ξένης γλώσσας σε επίσημη είναι πρωτοφανής. Με εξαίρεση τις αποικίες της Δύσης όπου επεβλήθη διά της στρατιωτικής βίας, δεν υπάρχει προηγούμενο κυριάρχου κράτους που να προβαίνει σε τέτοια ταπεινωτική ενέργεια. Η ελληνική τεχνουργήθηκε στο καμίνι της ιστορίας. Σ' αυτήν γράφτηκαν τα πολυτιμότερα κείμενα του πολιτισμού. Ο Όμηρος, ο Θουκυδίδης. Οι τραγωδίες, η σοφία των φιλοσόφων, το Ευαγγέλιο και οι Πατέρες. «Γλώσσα νήσις νοήσεως». Απύθμενη δεξαμενή λέξεων, δάνεισε τον ατίμητο θησαυρό της σε όλες τις πολυμιλούμενες γλώσσες και πρωτίστως στην υπέρ της η πρόταση. 47.000 ελληνικές λέξεις απ' ευθείας και άλλες τόσες με αντιδάνεια απ' τη λατινική είναι ο κορμός της αγγλικής. Περήφανοι για την κληρονομιά αυτή πρέπει να νιώθουμε.

Λάθη πολλά του προσφάτου παρελθόντος τραυμάτισαν το γλωσσικό μας αισθητήριο, αλλοίωσαν την αυθεντικότητά του. Την φτώχυναν. Αυτοκαταργηθήκαμε γλωσσικά. Χρέος μας είναι να την προστατεύσουμε ως κόρην οφθαλμού. Το εκπαιδευτικό σύστημα εξοβέλισε τα αρχαία, δηλαδή τη βάση της γλώσσας. Εξοστράκισε τον Παπαδιαμάντη. Έχασε τη συνέχεια. Υπέκυψε στην εμπορευματοποίηση, στην υποκουλτούρα. Σ' αυτόν τον τόπο συντελέσθηκε πολιτιστικό έγκλημα. Και αυτό εν ονόματι ενός επιπόλαιου εξευρωπαϊσμού του. Τα Ελληνόπουλα δεν παίρνουν γλωσσική παιδεία.

Ανελλήνιστοι ηγετικοί κύκλοι ποικίλων επιπέδων επιχειρούν να μεταφέρουν το ατομικό τους σύμπλεγμα σε εθνική πολιτική. Μιλούν για ώσωση ευρωπαϊκού και ελληνικού πολιτισμού. Οι άνθρωποι αγνοούν, ότι ο ευρωπαϊκός (όταν είναι) πολιτισμός είναι ελληνικός και η OSMOSIS είναι ελληνικόν αντιδάνειον. Στην ευτέλεια που μας απειλεί με βελούδινο γάντι, πρέπει να αντισταθούμε. Να προστατεύσουμε και τη γλώσσα και την πίστη του λαού μας. Την εθνική του ταυτότητα και τα διαχρονικά στοιχεία της που συνιστούν και την κινητήρια δύναμή του. Προς τα εμπρός. Η άρχουσα παγκοσμιοποίηση που είναι «εν δυνάμει βαρβαρότητα» (Ramonet) απειλεί με ισοπέδωση τα πάντα. Μεθοδευμένη πληροφόρηση, απολύτως ελεγχόμενη οικονομία και ακατάσχετος πολιτιστικός μιμητισμός. Απλοελληνιστί μαϊμουδισμός και για την περίπτωση ευρωμαϊμουδισμός.

Επιθυμούμε να διαψευσθεί η πεσιμιστική εκτίμηση του Σεφέρη που έβλεπε πως «είμαστε οι τελευταίοι που μιλάμε ελληνικά, σε λίγο αυτόν τον τόπο δεν θα τον λένε Ελλάδα, αλλά Ελλαδέξ». Ελλαδέξ ή Ελλαδιστάν (κατά το Αφγανιστάν, Ουζμπεκιστάν και τα λοιπά «ιστάν»).

Ο χρόνος θα δείξει. Αλλά όχι από μόνος του. Οι Γάλλοι ακτιβιστές, που αγωνίζονται να προστατεύσουν τη γλώσσα τους από την εισβολή της αγγλικής ψήφισαν το μεγαλοεπιχειρηματία Ζαν Μαρί Μεσιέ ως τον πλέον κατάλληλο συμπατριώτη τους για το 2001. Αυτό, διότι ο κύριος στις συναντήσεις των συντακτών των γαλλόφωνων περιοδικών του ομίλου του υποχρεώνει ως γλώσσα επικοινωνίας την αγγλική. Αυτό είναι ένα «βραβείο ντροπής» που τον προηγούμενο χρόνο το απένεμαν στη Γαλλίδα πρόεδρο του Ευρωκοινοβουλίου κ. Φονταίν, η οποία προτιμά τα αγγλικά έναντι της μητρικής της.

Δυστυχώς και η γλώσσα μας χρειάζεται υπεράσπιση. Και υπερασπιστές με ρόμη και ευρηματικότητα. Συνέντευξη με το Βουλευτή, τ. υπουργό κ. Στέλιο Παπαθεμελή, στις 26/02/2001.

⁴⁷ Καλιόρης, Γ.Μ., *Ο γλωσσικός αφελληνισμός*, Αρμός, Αθήνα 1993, σ. 11.

Η γλώσσα λοιπόν ταυτίζεται μ' ένα λαό και αποτελεί έκφραση αυτού του λαού και όχι άλλου, απόσταγμα στο οποίο συγκεφαλαιώνεται κάθε φορά και συναιρείται η προηγούμενη διαδρομή του σαν κόσμος σημασιών και ήθος βαθύτερο, παρέχοντας του έτσι κάποια στέρεα σημεία αναγνωρίσεως μέσα στο χρόνο, που τον βοηθούν να συνειδητοποιεί την ιστορική του διάρκεια, να συγκροτεί το πρόσωπο του και να καθορίζει το στίγμα του στον σύγχρονο κόσμο⁴⁸.

Συνιστά αρχή ταξινομική, που συντάσσει τον κόσμο μέσα στη συνείδηση, εσωτερικεύοντας τα στοιχεία του και εγκαθιστώντας το υποκείμενο σ' αυτόν είναι ο τρόπος με τον οποίο η σκέψη υπάρχει και τελείται, η δυνατότητα της να σκέφτεται τον εαυτό της και να αποβαίνει «σκέψη εσκεμμένη», δηλαδή αυτοσυνείδηση⁴⁹.

Με άλλα λόγια, έχει χαρακτήρα ουσιαδώς συστατικό για την ταυτότητα ενός ατομικού ή συλλογικού υποκειμένου: συνυφαινεται αξεδιάλυτα με μια κοσμοαντίληψη και στάση ζωής, και προκειμένου για έναν λαό, συνοψίζει το βαθύτερο ήθος του, συνιστώντας σημείο στο οποίο ανακεφαλαιώνονται κάθε φορά και συναιρούνται οι στιγμές της προηγούμενης διαδρομής του, απόσταγμα από μνήμες κοινές και καταβολές, που δένονται καίρια με το είναι του και τον βοηθούν να συνειδητοποιεί διάρκεια ιστορική και ιδιοπροσωπία και να καθορίζει το στίγμα του μέσα στον κόσμο.

Κατά συνέπεια η διατήρηση της γλώσσας είναι μείζονος σημασίας για την υπόσταση της μειονότητας⁵⁰.

---

⁴⁸ «Ως διανοούμενη πιστεύω, ότι η Ελλάδα είναι ένα από τα λίκνα, όχι το μοναδικό λίκνο του ευρωπαϊκού πολιτισμού και με αυτήν την έννοια είμαστε όλοι Έλληνες μέσα στη μνήμη μας. Θα έπρεπε λοιπόν να δοθεί στην Ελλάδα η νόμιμη θέση της ως θεμέλιο της ευρωπαϊκής κουλτούρας, οπότε η είσοδος της στη Νομισματική Ένωση θα είναι μια δίκαιη αποκατάσταση και μια αναγνώρισή της. Από άποψη συναισθηματική, καθώς η Ελλάδα είναι χώρα γειτονική της γενέτειράς μου Βουλγαρίας, αλλά και η πρώτη ξένη χώρα που επισκέφθηκα, πιστεύω και πάλι ότι η Ευρώπη χωρίς τα Βαλκάνια δεν είναι μια πραγματική Ευρώπη, άρα θεωρώ, ότι η Ελλάδα έχει θέση στην ΟΝΕ. Το μεγάλο ερώτημα είναι αν από πλευράς οικονομίας και νοοτροπίας οι Έλληνες είναι έτοιμοι γι' αυτό το βήμα. Μερικές φορές έχω την εντύπωση, ότι υπάρχει πολύς δρόμος μπροστά τους. Όμως δεν είμαι τόσο καλά πληροφορημένη και πιθανόν να κάνω λάθος...».

Η Julia Kristeva είναι καθηγήτρια και διευθύντρια του Τομέα Γλώσσας, Λογοτεχνίας και πολιτισμού στο πανεπιστήμιο Paris VII. Συνέντευξη στην εφ. Το Βήμα στις 19/02/2002.

⁴⁹ Οποίος κατέχει τη γλώσσα της επικοινωνίας, έχει δύναμη, έχει συγκριτικό πλεονέκτημα. Αλλά η επικοινωνία είναι στάδιο επόμενο της δημιουργίας. Η γλώσσα της σκέψης ή της δημιουργίας είναι, κατά κανόνα, η μητρική μας γλώσσα. Όσο για τη γλώσσα του θυμικού, είναι πάντα αυτή στην οποία έχουμε γαλουχηθεί. Συλλογιέμαι ελεύθερα και μιλάω στη γλώσσα μου. Δημιουργώ, παράγω, φαντάζομαι, πονάω, αγαπάω, αμύνομαι στη γλώσσα μου. Νιώθω τη γλώσσα μου, σαν ασπίδα στην πολιτισμική φθορά, αλλά όχι σαν τείχος στην πολιτισμική προσέγγιση.

⁵⁰ Στην περίπτωση της γλωσσικής μειονότητας του Σαλέντο, δεν πρέπει να συγχέουμε την προφορική παράδοση με την προφορική λογοτεχνία, ούτε να ταυτίζουμε την κοινωνία γραπτής παράδοσης με τη λογοτεχνία ή την ποίηση. Η προφορική παράδοση καλύπτει το σύνολο των κοινωνικών εκδηλώσεων και δεν περιορίζεται μόνο στην προφορική λογοτεχνία, που είναι απλώς ο ιδιαίτερος τρόπος με τον οποίο διαχειρίζεται την πολιτισμική της κληρονομιά. Η γλώσσα αποτελεί τον κοινό τους παρονομαστή. Η δύναμη του λόγου αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της προφορικής παράδοσης, ενώ η δύναμη της γραφής χαρακτηρίζει τις κοινωνίες της γραπτής παράδοσης.

Το Γκρίκο, η προφορική αυτή παράδοση δεν μας μεταφέρει σε μια κοινωνία με παράξενες συνήθειες και παρδαλά ρούχα, χαμένης στα βάθη της ζούγκλας ή απομονωμένης σε χιονισμένα και αδιάβατα κορφοβούνια, αλλά σε μια κοινωνία προφορικής παράδοσης, που διατήρησε ζωντανή τη μνήμη της ανθρώπινης εμπειρίας και επανατοποθετεί σ' ένα δεδομένο χώρο και χρόνο, γεγονότα και πράγματα που ανήκουν στο παρελθόν. Το πρόβλημα της κοινωνικής μνήμης αποτελεί τον άξονα στον οποίο η κοινότητα αυτή κινείται σήμερα.

2. Κατ' εξοχήν στο σύγχρονο κόσμο, καμία γλώσσα δεν είναι αντάρκης και στεγανή, αλλά συντελείται αλληλεπίδραση και αλληλοπλουτισμός, με ανισόβαθμη συνήθως αμοιβαιότητα. Οι σχέσεις αυτές όμως είναι εμπλουτιστικές και χωρίς ακυρωτικές παρενέργειες, υπό δύο προϋποθέσεις:

α. Τα δάνεια να είναι αφομοιωμένα στη μορφολογία και τη φωνητική υφή της δανειζόμενης γλώσσας (π.χ ο Πλάτων έγινε στα αγγλικά Πλέιτο)⁵¹.

β. Ο όγκος τους να μην ξεπερνά ένα όριο στατιστικό, πέραν του οποίου η μορφοφωνητική συμμόρφωση δεν αρκεί για ν' αποτρέψει την αλλοίωση βαθύτερου ήθους, αν σκεφτούμε πως η ετυμολογική σύσταση έχει αξία ρίζας και μνήμης καταγωγικής και συνεπώς παιδαγωγεί εν πνεύματι ταυτότητας και βαθύτερης αυτογνωσίας π.χ πλάσιμο λέξεων από τις ρίζες της αρχαίας και με βάση τους δικούς τους μηχανισμούς γλωσσικής παραγωγής (ο γκενεράλης έγινε στρατηγός και ο κατής δικαστής).

Σε μια δεδομένη στιγμή η ελληνόφωνη μειονότητα εκ των πραγμάτων υποχρεώθηκε να ακολουθήσει ένα κέντρο προοπτικών εξωγενές, οδηγήθηκε μοιραία να βιώνει τον εαυτό της σαν κάτι το ανόμοιο και περιφερειακό απέναντι του, και όχι σαν ύπαρξη αντάγγελη και διαφορετική, που έχοντας την αυτοπεποίθησή των δικών της αξιών ζει χωρίς ντροπή και μειονεξία τη δική της αλήθεια ως αυτοκατάφαση.

Ο βαθμιαίος γλωσσικός αφελληνισμός της ελληνικής διαλέκτου με πρωτεργάτες ραδιόφωνο και τηλεόραση – και άλλες παραφυάδες του κρατικού μηχανισμού - εφημερίδες, περιοδικά, διαφημιστές και εμπόρους, καθώς και θεράποντες του καλάμου:⁵²

- άλλοτε από πλέγμα μειονεξίας, που κάνει ώστε η ξένη λέξη, η ξένη προφορά και η ξένη γραφή να παρασημαίνονται ψυχολογικά από την ίδια τους την προέλευση και να χαρίζουν μεγαλύτερη περιωπή στον χρήστη και αξιοπιστία στα προϊόντα του,
- άλλοτε από πλέγμα μειονεξίας ατομικής και πνευματικό νεοπλουτισμό ή σνομπισμό και ματαιόδοξη διάθεση προς επίδειξη γλωσσομάθειας (που συνηθέστατα είναι ανύπαρκτη έως μετριότητα), αλλά από επιπολαιότητα, νωθρότητα διανοητική και αβασάνιστη παράδοση στη μόδα, ή προχειρότητα και βιασύνη δημοσιογραφική,
- άλλοτε πάλι από πραγματική δυσκολία για όσους έζησαν επί μακρόν στο εξωτερικό ν' απαλλαγούν από τις ξενοτροπίες και να εξελληνίσουν την οπτικό-ηχητική εικόνα της ξενόγλωσσας λέξης, τους ξενικούς ιδιοματισμούς και την συντακτική διατύπωση,

⁵¹ Η μυθοποίηση της αγγλικής, που οδηγεί σε μια υποτίμηση της γλώσσας που μιλάς εσύ ο ίδιος ως πολίτης ενός έθνους - κράτους. Έχεις κάθε λόγο να τιμάς την αγγλική, γιατί σου εξασφαλίζει την ευρύτερη επικοινωνία. Απ' την άλλη μεριά αυτό δεν σημαίνει, ότι πρέπει να εκχωρήσεις στην αγγλική, εκτός από τις θεμιτές παραχωρήσεις στο όνομα της διεθνούς επικοινωνίας, πεδία χρήσης εντός της επικράτειάς σου. Κι αυτό δεν συνυπολόγισε η πρόταση της κυρίας Διαμαντοπούλου. Θα μπορώ εγώ, λόγου χάρη να κάνω μάθημα γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο στα αγγλικά. Άρα ο γλωσσολογικός λόγος δεν θα καλλιεργείται, ο λόγος δηλαδή περί τη γλωσσολογία στα ελληνικά. Αυτή είναι η ουσία του ζητήματος. Από συνέντευξη του καθηγητή Γλωσσολογίας κ. Φοίβου-Αναστάσιου Χριστίδη στην εφ. *Το Βήμα*, στις 18/07/2002.

⁵² Καλιόρης, Γ.Μ., *Ο γλωσσικός αφελληνισμός*, Αρμός, Αθήνα 1993 σ. 29-30.

• άλλοτε τέλος, από υπερβολική όσο και άτοπη μέριμνα ακρίβειας, κυρίως στη γραφή και την προφορά – για τους λόγους λοιπόν αυτούς, αλλά ενδεχομένως και για άλλους που μένει να επισημανθούν, όλο και περισσότεροι θεράποντες του λόγου και της γραφίδος θεωρούνε πρόπον να διανθίζουν τη γλώσσα τους γελοιοπρεπώς με ποικίλους ξενισμούς.

Ο πολιτισμός όμως δεν είναι πράγμα. Είναι αποτέλεσμα σχέσεων. Σχέσεων επικοινωνιακών, αλλά και συγκρουσιακών μέσα στις οποίες εκφράζονται αντιτιθέμενες ροπές, αντιτιθέμενες αξίες, διαφορετικοί τρόποι ζωής, κοινωνικές σχέσεις και συμφέροντα που δεν βγαίνουν από το καλούπι μιας άνωθεν διατεταγμένης ομοιομορφίας. Το τελικό αποτέλεσμα έχει αποκρυσταλλώσεις και παγιώσεις, "είναι το κοινά παραδεκτό", παρόλο που αμετάκλητες και για πάντα αποκρυσταλλώσεις δεν υπάρχουν ποτέ. Το παιχνίδι με τα μεγάλα διακυβεύματα των αντιτιθέμενων τάσεων συνεχίζεται. Κι ακριβώς αυτό το αέναο παιχνίδι δίνει τη δυνατότητα να προβάλλονται αντιστάσεις ακόμη κι απέναντι στις πιο ισχυρές τάσεις.

Αν, λοιπόν, υπάρχει αυτή η ισχυρή τάση προς την αγγλοφωνία και πολύ περισσότερο προς την "τεχνοαγγλική", που θα ισοπεδώσει τις εθνικές γλώσσες, και πράγματι υπάρχει, άλλο τόσο υπάρχει η εξίσου ισχυρή τάση των πολιτισμών και των γλωσσών να μην υποταχθούν, να αντισταθούν, να διατηρήσουν τον εαυτό τους, όχι σαν ρομαντική νοσταλγία, αλλά αξία ενεργό για το παρόν και το μέλλον τους. Κι αυτό αφορά όλους, όχι μόνο τους φιλόλογους και τους ποιητές. Η γλώσσα είναι ένα γλωσσικό "συνανήκειν", μια εστία, η "τεχνοαγγλική" είναι ένα ξεσπίτωμα.

Κανείς, υποθέτω, δεν αισθάνεται άνετα ως ανέστιος και φερέοικος. Όσο κι αν επιμένουν οι σειρήνες της μεταμοντέρνας "γκλαμουριάς" και της προσαρμογής στην παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα, στη "νέα οικονομία", στην νέα παραγωγικότητα, στις νέες τεχνολογίες, στις νέες αγορές, στα νέα εμπορεύματα, στα νέα επαγγέλματα, στα νέα φερσίματα, στις νέες "γλώσσες", όσο λοιπόν, κι αν όλα αυτά τα "νέα", που θαμπώνουν την όρασή μας, υπάρχουν και είναι δραστικά, άλλο τόσο υπάρχουν οι άνθρωποι και ο πολιτισμός τους που δεν βολεύονται με την προσαρμογή. Η γλώσσα είναι ισχυρότατο ανάχωμα στην προσαρμογή. Γι' αυτό άλλωστε βάλλεται. Κι όχι μόνο η ελληνική⁵³.

Για να μην χαθούν οι πολιτισμοί, οι ετερότητες, για να μη χωνευθούν οι ευρωπαϊκοί λαοί και οι ευρωπαϊκές γλώσσες μέσα στην κατσαρόλα, που επιβάλλει η παγκοσμιοποίηση (melting pot=χωνευτήρι), μέσα στη σαλατιέρα (salad bowl) που προσφέρει η μεταμοντέρνα νεωτερικότητα του σημερινού κοσμοσυστήματος, για να υπάρξει η Ευρώπη της συνύπαρξης των πολλαπλών ετεροτήτων και για να μην υπάρξει η Ευρώπη της ομοιομορφίας, οι ευρωπαϊκοί λαοί, όντας ανοιχτοί στους διπλανούς τους και γενναιόδωροι, αλλά και υπερασπιζόμενοι τα σύνορά τους, πρέπει να υπερασπίσουν ότι τους διαφοροποιεί και πάνω απ' όλα τις γλώσσες τους. Οι γλώσσες της Ευρώπης είναι ο πραγματικός "πλούτος των εθνών" κι όχι η ελευθερία της αγοράς, όπως δίδασκε ο Άνταμ Σμιθ και οι σύγχρονοι, ημεδαποί και αλλοδαποί, προπαγανδιστές της.

Με τον όρο γλωσσική παράδοση εννοούμε τις πολιτιστικές αξίες του παρελθόντος που έδωσαν ιδιαίτερο χρώμα στην παρουσία της μειονότητας και διαμόρφωσε τα διακριτικά στοιχεία του πολιτισμού της και των ηθικοπνευματικών της

⁵³ Ελεφάντη Αγγελου, *Ο νεοφιλελευθερισμός στη γλώσσα*, ο Πολίτης, τ. 125, Μάιος 1994. Περιέχεται στο Διά γυμνού οφθαλμού, σ. 440-451, εκδ. Πόλις, 1998.

αξιών και που εξακολουθούν, εφ' όσον λειτουργούν με βάση το νόμο της επιβίωσης, να αρδεύουν και το σημερινό πολιτιστικό τους χώρο.

Βέβαια η γλωσσική παράδοση συνδυάζεται με την εθνική παράδοση, την πνευματική παράδοση με όλο το πλέγμα των ηθικών και δημιουργικών αξιών (ήθη, έθιμα, τραγούδι, παροιμίες, μουσική κλπ), οικιστική παράδοση (χωριά και μεμονωμένα κτίσματα, που ξεκινάνε από τη λαϊκή αρχιτεκτονική δημιουργία και διατηρούν τον εθνικό χαρακτήρα τους), τη λαϊκή οικοτεχνία, την ενδυματολογία, τους χορούς, που συνθέτουν τον παραδοσιακό θησαυρό του Σαλέντο.

Η παράδοση βέβαια εκφράζεται και καλλιεργείται με τη γλώσσα. Η γλώσσα είναι βέβαια κοινωνικό φαινόμενο, ωστόσο δεν έχει ταξικό χαρακτήρα, ούτε ανήκει στο ιδεολογικό εποικοδόμημα ενός δοσμένου κοινωνικού σχηματισμού⁵⁴.

Τα ελληνικά είναι μια γλώσσα και όχι μια σειρά από ξεχωριστές γλώσσες. Οι έλληνες κρατούσαν πάντα στο μυαλό τους την ολότητα της γλώσσας τους, πάντα χρησιμοποιούσαν τα γλωσσικά στοιχεία της, πάντα έκαναν υπαινιγμούς σ' αυτήν και πάντα την άλλαζαν συνειδητά⁵⁵. Γι' αυτό το λόγο υπάρχουν και σήμερα πυκνές ελληνόφωνες κοινότητες⁵⁶ εγκατεστημένες μέσα σε ξενόγλωσσες περιοχές, που διατήρησαν την ταυτότητα τους και την πολιτισμική τους συνείδηση για πολλές γενεές.

Η γλώσσα ως κώδικας επικοινωνίας έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αναπαραγωγή των κοινωνικών ιεραρχιών και στη διατήρηση των κοινωνικών ταυτοτήτων. Είναι σημαντικό το προνόμιο να χρησιμοποιεί κανείς τη μητρική του γλώσσα σε κοινωνικές - τοπικές, αλλά και κρατικές και διεθνείς συναναστροφές, διότι του προσδίδει ένα είδος ανωτερότητας, που αποδίδει μεγάλη διαπραγματευτική ισχύ. Επομένως η έλλειψη του πλεονεκτήματος αυτού οδηγεί στη διαπραγματευτική αδυναμία των λιγότερο ισχυρών⁵⁷.

Παρ' όλο το γεωγραφικό της άπλωμα και παρ' όλο που τα ελληνόφωνα θυλάκια βρίσκονταν μακριά από την κύρια ελληνόφωνη μάζα, τα ελληνικά έμειναν πάντα μια γλώσσα⁵⁸. Υπήρχαν βέβαια διαλεκτικές διαφορές, αλλά οι διαφορές αυτές δεν ήταν τόσο

⁵⁴ Βουρνάς Τάσος - Γαρίδη Ελένη, *Η παράδοση και η επιβίωση της στο σημερινό πολιτισμό μας*, Τολίδη, Αθήνα 1979.

⁵⁵ Browning, Robert, *Η ελληνική γλώσσα, μεσαιωνική και νέα*, Μτφρ. Δημ. Σωτηρόπουλος, Παπαδήμας, Αθήνα 1972, σσ. 20-39.

⁵⁶ Ελληνικό χωριό Cargese Κορσικής, ελληνικές κοινότητες Οδησσού και Αλεξάνδρειας κ.α.

⁵⁷ Πολύ σημαντικό για την Ευρώπη των πολλών πολιτισμών, των αξιών και της δημοκρατίας.

⁵⁸ Κάθε φυσικός ομιλητής μιας μητρικής γλώσσας είναι επαρκής χρήστης της. Καμία γλώσσα δεν μπορεί να μελετηθεί έξω από τις ιστορικές διαπλοκές της. Δεν είναι εκτός Ιστορίας η γλώσσα. Επομένως, θελήσαμε να παρουσιάσουμε την ιστορία της ελληνικής γλώσσας μέσα σε όλο το φάσμα των ιστορικών διαπλοκών. Ιστορικών με την ευρύτερη έννοια: κοινωνία, πολιτισμός, ιστορία αυτή καθ' εαυτήν, πολιτικά γεγονότα. Από την άλλη μεριά, θελήσαμε, και αυτό είναι για μας ιδιαίτερα σημαντικό και για εμένα προσωπικά, να προσφέρουμε στο νεοέλληνα αναγνώστη μια ιστορία της ελληνικής γλώσσας η οποία συνειδητά παίρνει αποστάσεις από μυθοποιήσεις της ελληνικής γλώσσας που χαρακτήριζαν, όχι παραγωγικά, ως προς τις κοινωνικές τους επιπτώσεις, το νεοελληνικό έθνος - κράτος και τις συζητήσεις που γίνανε μέσα στο έθνος - κράτος για τη γλώσσα. Νομίζω ήρθε η εποχή πια να μπορούμε να βλέπουμε τα γλωσσικά φαινόμενα, και ειδικότερα αυτά που αφορούν τη δική μας γλώσσα, με όρους πραγματικούς και όχι όρους φαντασιακούς».

Ποιοι είναι οι φαντασιακοί όροι;

«Είναι η εμμονή στη θέση ότι η ελληνική γλώσσα αποτελεί ένα εξω-ιστορικό θαύμα, που είναι κάτι ανυπόστατο - δεν υπάρχει γλώσσα έξω από την Ιστορία. Και κατά συνέπεια η εμμονή ότι ο ελληνικός λαός είναι ένας περιούσιος λαός. Τέτοιου είδους μυθοποιήσεις έχουν αρνητικές επιπτώσεις για το παρόν. Η εμμονή του βιβλίου συνίσταται στην αναγνώριση των ιδιαιτεροτήτων της ελληνικής γλώσσας, που είναι ιστορικές και όχι μυθικές, και ταυτόχρονα στην αναγνώριση ότι η ελληνική γλώσσα είναι μια εκδοχή του

βαθιές, ώστε να εμποδίζουν την αμοιβαία συνεννόηση. Κανένας έλληνας δεν αμφέβαλλε ποτέ, ή δεν αμφιβάλλει τώρα, αν η ομιλία του συνομιλητή του ήταν ελληνικά ή άλλη γλώσσα⁵⁹.

Με αυτή την αδιάκοπη συνέχεια, που συνεχίζει πάνω από τρεισήμισι χιλιετηρίδες αναγνωρίζουμε την ίδια γλώσσα, όπως πρωτογράφηκε στα Ομηρικά ποιήματα γύρω στο 700 π.Χ και σήμερα στα ελληνόγλωσσα θυλάκια της Νοτίου Ιταλίας⁶⁰. Φαίνεται καθαρά

φαινόμενο γλώσσα, επομένως ανήκει σε μια οικουμενικότητα των γλωσσών, στη βάση της οποίας βρίσκεται η ενιαία ανθρώπινη νόηση. Όλες οι γλώσσες και η ελληνική συμπεριλαμβανόμενη, ή να το πω αλλιώς, όλες οι γλώσσες, από τις πιο ένδοξες, για λόγους ιστορικούς, ως τις πιο άδοξες, σε εισαγωγικά, για λόγους πάλι ιστορικούς, είναι μνημεία της ανθρώπινης νόησης. Είναι παράγωγα μιας ενιαίας νόησης. Επομένως, αυτό υπαγορεύει μια καταστατική σεμνότητα, όταν μιλάμε για τη γλώσσα».

Από συνέντευξη του καθηγητή καθηγητή Γλωσσολογίας κ. Φοίβου-Αναστάσιου Χριστίδη, στην εφ. *Το Βήμα*, στις 18/07/2002.

⁵⁹ Δεν μπόρεσε να παρευρεθεί στο συνέδριο της Ελληνικής Γλωσσικής Κληρονομιάς που έγινε στις 11 Ιουνίου 2002 στην Αθήνα η Βίβιαν Ρέντινγκ (Viviane Reding), μέλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, αρμόδια επίτροπος για τη γλώσσα και θέματα Παιδείας.

Ο λόγος της όμως παραμένει φάρος για όσους αγωνιούν για την τύχη των κλασικών σπουδών. Γράφει η κ. Ρέντινγκ:

«Η απόφαση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου που καθιέρωσε το 2001 ως το Ευρωπαϊκό Έτος Γλωσσών, υπογράμμισε ότι η κατοχή της οικείας μητρικής γλώσσας και η γνώση των κλασικών γλωσσών, ιδιαίτερα των Λατινικών και Αρχαίων Ελληνικών, διευκολύνει στην εκμάθηση των άλλων γλωσσών.

Αυτό βεβαίως είναι αλήθεια, αλλά είμαι πεπεισμένη ότι πέραν τούτου υπάρχει και κάτι περισσότερο. Η σημασία της μελέτης των κλασικών πολιτισμών της Ευρώπης υπερβαίνει τα όρια της γλώσσας. Μόνο μέσω των βαθέων και στέρων ριζών του μπορεί ο Ευρωπαϊκός Πολιτισμός να βρει την τροφή που χρειάζεται -σήμερα περισσότερο από ποτέ- για να ευημερήσει και να ευδοκιμήσει. Η μελέτη της ελληνικής γλώσσας και των πολιτιστικών επιτευγμάτων παραμένει θεμελιώδης προϋπόθεση για οποιαδήποτε εις βάθος έρευνα σε ποικίλα πεδία όπως η Φιλοσοφία, τα Μαθηματικά, η Ιστορία, η Ρητορική και φυσικά η Λογοτεχνία.

Επιπλέον, υπάρχουν θετικές ενδείξεις μιας αναγέννησης του ενδιαφέροντος για τα κλασικά γράμματα. Στη δεκαετία του '90 εξέχοντες συγγραφείς, όπως οι νομπελίστας Ουίλιαμ Γκόλτιν και Ντέρεκ Ουόλκοτ, εξεθείασαν μέσα από τον πεζό και έμμετρο λόγο την ομορφιά και γοητεία της Αρχαίας Ελλάδος. Το παγκόσμιο δίκτυο μετατρέπεται τάχιστα σε μια εξαιρετική βιβλιοθήκη όπου όλοι οι θησαυροί του παρελθόντος μπορούν να ανευρεθούν.

Ο Όμηρος και ο Ησίοδος, ο Πλούταρχος και ο Αριστοτέλης, ο Ευκλείδης και ο Σοφοκλής είναι τόσο κοντά μας όσο ένα απλό "κλικ" στον υπολογιστή μας, τόσο στο πρωτότυπο όσο και σε μετάφραση. Ως εκ τούτου είμαι βέβαιη ότι στα επόμενα χρόνια θα δούμε ένα ανανεωμένο ενδιαφέρον σ' αυτόν τον τομέα των σπουδών».

⁶⁰ "Εμείς βιάτα επλατέγαμε το Γκρίκο, γιατί ο τσιούρη δικό μα και μάνα δική μα δεν ισσιέρα να μιλούσι ιταλικό, έλεγα όλα τα λόγια γκρέκα". Αυτό σημαίνει: εμείς πάντα μιλούσαμε ελληνικά γιατί ο πατέρας μας και η μάνα μας δεν ήξεραν ιταλικά, μιλούσαν μόνο ελληνικά... Συνέντευξη σε ελληνόφωνη οικογένεια του Μαρτάνο.

Η επιβίωση των Γκρεκάνικων και των Γκρίκο αποδεικνύει την παγκοσμιότητα και τη διαχρονικότητα της ελληνικής γλώσσας, πράγμα ιδιαίτερα σημαντικό σε έναν κόσμο παγκοσμιοποιημένο, όπου οι κλασικές και οι νεοελληνικές σπουδές συρρικνώνονται.

Εννιά χωριά στην Απουλία, παλεύουν να βγάλουν άκρη. Και το εντυπωσιακό είναι ότι παρ' όλα αυτά, εξακολουθούν να γράφονται ποιήματα και να εκδίδονται πλήθος βιβλία στο ιδίωμα. Ορισμένοι πιστεύουν λοιπόν, ότι οι συνθήκες έχουν ωριμάσει για τη χρήση του ελληνικού αλφαβήτου, άλλοι επιμένουν ότι δεν θα ήταν πρακτικό και κάποιοι βρίσκουν την ευκαιρία να εκφράσουν έναν μεγαλοϊδεατισμό, που μόνο

πως στους βυζαντινούς χρόνους είχαμε μια σημαντική μετανάστευση από την Ελλάδα. Γίνεται λόγος για πρόσφυγες, που ήθελαν να ξεφύγουν από την κυριαρχία των εικονοκλαστών αυτοκρατόρων του 8^{ου} αιώνα, καθώς και για φυγάδες από τη δυτική Πελοπόννησο κατά τις εισβολές των Αβάρων και Σλάβων τον όψιμο 6^ο και 7^ο αιώνα.

Επίσης στα χρόνια της βυζαντινής επαναπροσάρτησης, τον όψιμο 6^ο και 7^ο αιώνα έγινε μια σημαντική εγκατάσταση ελλήνων από άλλες περιοχές της αυτοκρατορίας σε εδάφη, που οι βυζαντινοί τα πήραν από τους Άραβες και τους Λομβαρδούς.

Οι μελετητές της ελληνικής γλώσσας της νότιας Ιταλίας τον 19^ο αιώνα υπέθεσαν, πως τα ζωντανά αυτά γλωσσικά θυλάκια προέρχονταν από τις εγκαταστάσεις, που έγιναν στα βυζαντινά χρόνια και γύρευαν – σχεδόν μάταια- να βρουν παραλληλισμούς στα ιδιώματα της χερσαίας Ελλάδος για τα γλωσσικά γνωρίσματα της νοτίου Ιταλίας.

Σήμερα, είναι πια ξεκαθαρισμένο, ιδιαίτερα από τις έρευνες του Rohlfs⁶¹ και του Καρατζά πως η γλώσσα των θυλακίων αυτών είναι ο απόγονος, όχι της γλώσσας των βυζαντινών μεταναστών, αλλά η γλώσσα των εποίκων της Μεγάλης Ελλάδας. Με άλλα λόγια τα Ελληνικά δεν έσβησαν ποτέ στη νότια Ιταλία, παρ' όλο που η έκτασή τους περιορίστηκε με την εξάπλωση της λατινικής. Όταν λοιπόν έφτασαν οι βυζαντινοί μετανάστες, βρήκαν μια ελληνόφωνη αγροτιά, στα χωράφια της ριζωμένη, το ιδίωμα της οποίας αντιπροσώπευε μιαν ανεξάρτητη εξέλιξη της τοπικής διαλέκτου, που μιλιόταν στη Μεγάλη Ελλάδα κατά τα όψιμα χρόνια της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Η διάλεκτος αυτή ήταν μια τοπική ποικιλία της Κοινής με αδρό διαλεκτικό χαρακτηρισμό⁶². Έχουμε να κάνουμε λοιπόν με μια ελληνόγλωσση κοινότητα, που έμεινε απομονωμένη από τον υπόλοιπο ελληνισμό σχεδόν απ' το θάνατο του Μ. Θεοδοσίου το 395, με εξαίρεση μια βραχυχρόνια ενσωμάτωση ανάμεσα στα χρόνια του Ιουστινιανού και στο μεγάλο της δύναμης των Αράβων και Λομβαρδών και πάλι κατά τη βυζαντινή επανακατάκτηση. Επιπρόσθετα, σ' όλα αυτά τα χρόνια η ελληνική βρισκόταν μακριά από τα κέντρα της εξουσίας και της παιδείας.

Ορίζεται λοιπόν, ως γλώσσα που χρησιμοποιείτο ανέκαθεν στην επικράτεια του σημερινού Ιταλικού Κράτους και κατ' επέκταση στο εσωτερικό μιας περιφέρειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης από υπηκόους αυτού, οι οποίοι απαρτίζουν ομάδα αριθμητικά μικρότερη από τον υπόλοιπο πληθυσμό του κράτους.

Φρονώ επομένως αποτελεί ουσιαστικό μέρος της γλωσσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της Ε.Ε και ζωτικό στοιχείο της κοινής ευρωπαϊκής μας κληρονομιάς και ο σεβασμός προς αυτήν (και κατ' επέκταση αυτές - τις μειονοτικές γλώσσες) συμβάλλει στην καλύτερη αμοιβαία κατανόηση μεταξύ των πολιτών και προωθεί την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

προβλήματα μπορεί να δημιουργήσει. Διότι οι ελληνόφωνοι είναι αναγνωρισμένοι από τον ιταλικό νόμο ως γλωσσική, όχι ως εθνική μειονότητα. Είναι καθολικοί, αισθάνονται Ιταλοί και δεν διεκδικούν μια χωριστή ταυτότητα, αλλά μια πλουσιότερη ιστορία.

⁶¹ Rohlfs, G., *Scavi Linguistici nella Magna Grecia*, Roma 1933.

⁶² Ο.π σσ. 176-177.

πως στους βυζαντινούς χρόνους είχαμε μια σημαντική μετανάστευση από την Ελλάδα. Γίνεται λόγος για πρόσφυγες, που ήθελαν να ξεφύγουν από την κυριαρχία των εικονοκλαστών αυτοκρατόρων του 8^{ου} αιώνα, καθώς και για φυγάδες από τη δυτική Πελοπόννησο κατά τις εισβολές των Αβάρων και Σλάβων τον όψιμο 6^ο και 7^ο αιώνα.

Επίσης στα χρόνια της βυζαντινής επαναπροσάρτησης, τον όψιμο 6^ο και 7^ο αιώνα έγινε μια σημαντική εγκατάσταση ελλήνων από άλλες περιοχές της αυτοκρατορίας σε εδάφη, που οι βυζαντινοί τα πήραν από τους Άραβες και τους Λομβαρδούς.

Οι μελετητές της ελληνικής γλώσσας της νότιας Ιταλίας τον 19^ο αιώνα υπέθεσαν, πως τα ζωντανά αυτά γλωσσικά θυλάκια προέρχονταν από τις εγκαταστάσεις, που έγιναν στα βυζαντινά χρόνια και γύρευαν – σχεδόν μάταια- να βρουν παραλληλισμούς στα ιδιώματα της χερσαίας Ελλάδος για τα γλωσσικά γνωρίσματα της νοτίου Ιταλίας.

Σήμερα, είναι πια ξεκαθαρισμένο, ιδιαίτερα από τις έρευνες του Rohlfs⁶¹ και του Καρατζά πως η γλώσσα των θυλακίων αυτών είναι ο απόγονος, όχι της γλώσσας των βυζαντινών μεταναστών, αλλά η γλώσσα των εποίκων της Μεγάλης Ελλάδας. Με άλλα λόγια τα Ελληνικά δεν έσβησαν ποτέ στη νότια Ιταλία, παρ' όλο που η έκτασή τους περιορίστηκε με την εξάπλωση της λατινικής. Όταν λοιπόν έφτασαν οι βυζαντινοί μετανάστες, βρήκαν μια ελληνόφωνη αγροτιά, στα χωράφια της ριζωμένη, το ιδίωμα της οποίας αντιπροσώπευε μιαν ανεξάρτητη εξέλιξη της τοπικής διαλέκτου, που μιλιόταν στη Μεγάλη Ελλάδα κατά τα όψιμα χρόνια της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Η διάλεκτος αυτή ήταν μια τοπική ποικιλία της Κοινής με αδρό διαλεκτικό χαρακτηρισμό⁶². Έχουμε να κάνουμε λοιπόν με μια ελληνόγλωσση κοινότητα, που έμεινε απομονωμένη από τον υπόλοιπο ελληνισμό σχεδόν απ' το θάνατο του Μ. Θεοδοσίου το 395, με εξαίρεση μια βραχυχρόνια ενσωμάτωση ανάμεσα στα χρόνια του Ιουστινιανού και στο μέγλωμα της δύναμης των Αράβων και Λομβαρδών και πάλι κατά τη βυζαντινή επανακατάκτηση. Επιπρόσθετα, σ' όλα αυτά τα χρόνια η εξουσία βρισκόταν μακριά από τα κέντρα της εξουσίας και της παιδείας.

προβλήματα μπορεί να δημιουργήσει. Διότι οι ελληνόφωνοι είναι αναγνωρισμένοι από τον ιταλικό νόμο ως γλωσσική, όχι ως εθνική μειονότητα. Είναι καθολικοί, αισθάνονται Ιταλοί και δεν διεκδικούν μια χωριστή ταυτότητα, αλλά μια πλουσιότερη ιστορία.

⁶¹ Rohlfs, G., *Scavi Linguistici nella Magna Grecia*, Roma 1933.

⁶² Ο.π. σσ. 176-177.

3.2 Η Επικίνδυνη εξομοίωση – Η σημασία του Διαλόγου

Η κουλτούρα διαφέρει από το "φοκλόρ"⁶³ ή τον εξωραϊσμό, αποτελεί μια δύναμη καθοριστική για την ανάπτυξη. Καθώς η τεχνολογία δεν είναι ουδέτερη, πρέπει να προσαρμόζεται για να αποφευχθεί η καταστροφή της πολιτιστικής ταυτότητας, ακόμη και του κρατικού θεσμού. Η τεχνική ομοιογενοποίηση καταλήγει να τυποποιεί και να εξομοιώνει όλους τους τομείς της ζωής και απειλεί την πολυμορφία των πολιτισμών, που είναι το αποτέλεσμα μιας ιστορίας.

Με την ευκαιρία της 150ής επετείου του Βασιλικού Ανθρωπολογικού Ινστιτούτου (Royal Anthropological Institute) του Λονδίνου, ο βρετανός ανθρωπολόγος Έρνεστ Γκέλνερ είπε πολύ σωστά: «Εκεί όπου οι πολιτικοί επιστήμονες και οι οικονομολόγοι δεν προχωρούν στην ανάλυσή τους, καλούνται οι ανθρωπολόγοι να βρουν τις απαντήσεις στα επείγοντα προβλήματα. Αυτό προϋποθέτει προφανώς ότι η ανθρωπολογία αναλαμβάνει τη μελέτη της ανθρωπότητας στο σύνολό της, και όχι μόνο τη μελέτη άλλων πολιτισμών».

Το σημερινό επίπεδο των γνώσεών μας επιτρέπει να κατανοήσουμε το ανθρώπινο ον, ως αποτέλεσμα μιας γενετικής και ταυτόχρονα πολιτιστικής εξέλιξης, κάνοντας να προβάλλει ένα παράδοξο: αν η κουλτούρα απορρέει από την ανθρώπινη δράση, είναι επίσης αλήθεια, ότι η ανθρώπινη δράση απορρέει από την κουλτούρα, αν τα γονίδια καθορίζουν τις διανοητικές ικανότητες του ανθρώπου, αυτές οι ικανότητες κατευθύνουν τις πολιτιστικές κατακτήσεις του.

Η πολιτιστική ιστορία του ανθρώπου με τον τρόπο που εκφράζεται μέσα από τις συμβολικές συμπεριφορές, όπως η γλώσσα, η ικανότητα τεχνικής επινόησης και η ανταλλαγή σχέσεων μεταξύ κοινοτήτων, ανάγεται σε 20.000 έως 25.000 χρόνια, όταν εδραιωνόταν η ανώτερη παλαιολιθική εποχή.

Ήταν μια εποχή επιταχυνόμενης μετάδοσης, γρήγορων εφευρέσεων και μεγάλων καλλιτεχνικών επιδόσεων, όπου ο πολιτιστικός παράγοντας ενίσχυε με τη σειρά του την καθαρά γενετική εξέλιξη.

Ένα δίδαγμα συνάγεται κυρίως για τον 21ο αιώνα: πριν από τις πολιτικές συμμαχίες και τις οικονομικές συνεργασίες, πρέπει να υπάρχει ένας διάλογος ανάμεσα στις κουλτούρες και τις θρησκείες. Αυτή η σύσταση, για να εξασφαλιστεί η ειρήνη, έχει ήδη γίνει από προνοητικούς αναλυτές, όπως ο Ζορζ Ντιμεζίλ και ο Κλοντ Λεβί-Στρος ή ακόμη ο οικονομολόγος Αμάρτια Σεν⁶⁴. Αυτός ο διάλογος αποδεικνύεται πιο δύσκολος παρά ποτέ. Η Δύση πρέπει να συμμετάσχει σ' αυτόν, γιατί το δικαίωμα της απόφασης δεν μπορεί πλέον να παραχωρείται σ' ένα μόνο κράτος.

⁶³ Αγγλ. folklore=λαογραφία, το σύνολο των στοιχείων(παραδόσεις, έθιμα, τραγούδια, χοροί κτλ) που συνθέτουν τη λαϊκή τέχνη και τον πολιτισμό: *ξεκινώντας αργότερα από το φοκλόρ και το ντόπιο χρώμα...*Κ. Βάρναλης.

⁶⁴ Βλέπε Amartya Sen, «Η ελευθερία των γυναικών, πλεονέκτημα για την ανάπτυξη», *Le Monde diplomatique* και «Κ.Ε», 22. 10. 2000. Καθηγητής ανθρωπολογίας, Συγγραφέας, ανάμεσα σε άλλα, του *L'Anthropologie de la mondialisation*, Editions des Syrtes, Παρίσι, 2001, και του *La Bibliotheque interculturelle du millenaire*, που πρόκειται να κυκλοφορήσει από τις εκδόσεις Grasset.

Έτσι, ο διαπολιτισμικός ή καλύτερα ο ενδοπολιτισμικός διάλογος γίνεται το υπαρξιακό πρόβλημα της μελλοντικής «ρεαλπολιτίκ». Είναι απαραίτητο να ξανασκεφθούμε τη σχέση στο εσωτερικό του πολλαπλού κόσμου των πολιτισμών. Μια ισορροπία που βασίζεται αποκλειστικά στη στρατιωτική στρατηγική δεν θα είναι επαρκής για να εγγυηθεί μια διαρκή ειρήνη.

Χρειάζεται επίσης ένας αποπλισμός των πολιτισμών. Κατά τη διάρκεια της μακράς εξελικτικής ιστορίας του, ο άνθρωπος δεν έγινε μόνο αναπόσπαστο μέρος ενός κράτους: ανήκει πριν από οτιδήποτε σε μια κουλτούρα και μια θρησκεία. Εκεί βρίσκεται το κλειδί για κάθε διαχρονική λύση στην «πολυ-λογία» των πολιτισμών.

Ένα πράγμα μοιάζει σαφές: η οικονομική και υλική παγκοσμιοποίηση δεν οδηγεί καθόλου στην ειρηνική ένωση της ανθρωπότητας, όπως θέλησαν να μας κάνουν να πιστέψουμε, αλλά περισσότερο σε μια επικίνδυνη εξομοίωση.

Θα πρέπει ίσως ν' αλλάξουμε κατεύθυνση. Η οικουμενικότητα μιας κουλτούρας δεν εκφράζεται μέσα από τη διεκδίκησή της για το απόλυτο, αλλά μέσα από το άνοιγμά της στον κόσμο. Η δική μου κουλτούρα βρίσκεται πάντοτε αντιμέτωπη με την κουλτούρα των άλλων, αλλά ο άλλος είναι επίσης εγώ ο ίδιος.

Η ταυτόχρονη εκπροσώπηση όλων των πολιτισμών και των κρατών του κόσμου, την οποία παρακολουθούμε είναι ένα πρωτοφανές φαινόμενο στην ιστορία της ανθρωπότητας, το οποίο πρέπει να λάβουμε υπόψη στην παγκόσμια τάξη. Ο παγκόσμιος πολιτισμός του 21ου αιώνα δεν πρέπει να έχει δογματικό χαρακτήρα, αλλά να επιδιώκει το διάλογο. Δεν πρέπει να είναι συγκεντρωτικός, αλλά διαπολιτισμικός, σε όλους τους τομείς της ζωής.

Ορίζεται λοιπόν ο πολιτισμός με ένα τρόπο, που είναι λιγότερο ουτοπιστικός⁶⁵ από τους πιο πολλούς παλαιότερους ορισμούς. Είναι η γενικευμένη σύνθεση αλληλεξαρτώμενων και εκτιμώμενων παραδοσιακών και σύγχρονων κοινωνικών γνώσεων και αντιλήψεων που ενσαρκώνονται σε συμπεριφορές και τεχνήματα και που μεταβιβάζονται στα υπάρχοντα και στα νέα μέλη με συμβολικό ή μη τρόπο, σύνθεση την οποία μια κοινωνία έχει ιστορικά αναπτύξει και προοδευτικά τροποποιεί και αυξάνει, για να νοηματοδοτήσει και να αντιμετωπίσει ό,τι ορίζει ως τρέχοντα και μελλοντικά υπαρξιακά προβλήματα.

---

⁶⁵ Είναι ένας σκοπός που βρίσκεται μέσα στα όρια του κατορθωτού.

3.3 Το Μέλλον

Σε τελική ανάλυση, τίθεται το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στην ενότητα και τη διαφορετικότητα στο εσωτερικό του μελλοντικού πλανητικού πολιτισμού⁶⁶. Τα Ηνωμένα Έθνη δεν αριθμούν μόνο περισσότερα από 180 κράτη, αλλά επίσης, και κυρίως, πολλές χιλιάδες πολιτιστικές και θρησκευτικές παραδόσεις. Ο διεθνισμός της παγκόσμιας οικονομίας δεν μπορεί να έχει μακροπρόθεσμα επιτυχία παρά μόνο με την προϋπόθεση ότι θα αντιμετωπίσουμε την ιστορία στο πλαίσιο αυτού του «απόλυτου στιγμιαίου χαρακτήρα», ο οποίος δεν επικεντρώνεται πια σ' έναν τόπο, αλλά σ' ένα χρόνο, που μας καταβροχθίζει όλους.

Ο αιώνας θα δείξει, αν θα σταθούμε στο ύψος αυτού του πολιτικού καθήκοντος και αν μπορούμε να εκφράσουμε με πράξεις την ιδέα, ότι η ιδιαιτερότητα μιας κουλτούρας δεν μπορεί να αναπτυχθεί, παρά μέσα από τη συνάντηση με άλλες κουλτούρες. Θα δούμε ίσως τις προϋποθέσεις μιας διαπολιτισμικότητας, η οποία αποτελεί εγγύηση για την ειρήνη και την επιβίωση του ανθρώπου. Ούτε η συνάντηση ανάμεσα σε κουλτούρες και θρησκείες, ούτε η σχέση ανάμεσα σε τεχνολογία και κουλτούρα είναι νέα φαινόμενα. Όμως, στον παγκόσμιο πολιτισμό του 21ου αιώνα, επιβάλλονται ως επιτακτική πολιτική ανάγκη σε κάθε μέρος του πλανήτη, που είναι γεωστρατηγικά σημαντικό.

Η ιστορία της εξέλιξης ανοίγεται σε μια προοπτική του μέλλοντος, γιατί, πίσω από όλες τις θρησκείες και όλες τις κουλτούρες του κόσμου, κρύβονται, σε τελική ανάλυση, στοιχεία, που είναι κοινά σε όλους τους ανθρώπους⁶⁷.

Η Ε.Ε οφείλει να δώσει ένα νόημα στο κύρος της ιθαγένειας εκείνων έναντι των οποίων έχει αναλάβει δεσμεύσεις, παρέχοντας τα οικονομικά και πολιτικά εργαλεία για να συμμετάσχουν σ' αυτήν, απαιτείται δε ένα ορισμένο επίπεδο συναίνεσης, όσον αφορά την κοινωνική δικαιοσύνη, προκειμένου ν' αποφευχθεί η περιθωριοποίηση τμημάτων του πληθυσμού, είτε με κριτήριο την τάξη, είτε για λόγους πολιτισμικούς.

Η ταυτότητα αποτελεί το προϊόν του συλλογικού κοινωνικού ιστού μέσα στο χρόνο. Σφουρηλατείται από τις παραδόσεις και τις προσδοκίες, όπως επίσης και από την ανταλλαγή και την αμοιβαιότητα. Οι τρέχουσες συζητήσεις σχετικά με την ευρωπαϊκή, την εθνική⁶⁸ αλλά και την μειονοτική ταυτότητα ακολουθούν δυο βασικές κατευθύνσεις σκέψης: η πρώτη δίνει έμφαση στη δύναμη της εθνικής ταυτότητας απέναντι στην μειονοτική αλλά και την ευρωπαϊκή, ενώ η δεύτερη τονίζει την ενοποιητική διαδικασία, που λαμβάνει χώρα στις βιομηχανικές κοινωνίες ανάμεσα στην ευρωπαϊκή, την εθνική και την μειονοτική.

⁶⁶ Το σχήμα της διαφοράς και της ομοιότητας, τα όρια του ανήκειν και του μη ανήκειν, το «εμείς» και οι «άλλοι», είναι εξαιρετικά εξειδικευμένα και τοπικά οριζόμενα.

⁶⁷ Αυτή που ανάγει τη γνώση του επιμέρους στη γνώση του συνόλου.

⁶⁸ Αν ως τη δεκαετία του '80 έφταιγαν η μοναρχία και οι ξένοι, το κατεστημένο και τα μονοπώλια, τώρα η κριτική κατευθύνθηκε στη μικροαστική φύση της ελληνικής κοινωνίας, στις αδράνειες, στον λαϊκισμό της, στις δομικές αιτίες, που δεν της επέτρεψαν να εκσυγχρονιστεί. Η νεοελληνική ιστορία ειδώθηκε, ως μια ιστορία αποτυχιών. Η δυστυχία τού να είσαι Έλληνας. Ο λόγος των εκσυγχρονιστών πολιτικών και διανοουμένων δημιούργησε μια «αρνητική συνείδηση». Ο ήρωας λαός έγινε κατηγορούμενος. Υπήρχε όμως τρόπος να ξεφύγει από το εδώλιο. Υποδύμενος το έθνος. Γιατί, αν ο λαός έχει μόνο παρόν για το οποίο ντρέπεσαι, το έθνος έχει παρελθόν για το οποίο υπερηφανεύεσαι και προπαντός μέλλον, για να αγωνιάς ή να ελπίζεις.

3.3 Το Μέλλον

Σε τελική ανάλυση, τίθεται το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στην ενότητα και τη διαφορετικότητα στο εσωτερικό του μελλοντικού πλανητικού πολιτισμού⁶⁶. Τα Ηνωμένα Έθνη δεν αριθμούν μόνο περισσότερα από 180 κράτη, αλλά επίσης, και κυρίως, πολλές χιλιάδες πολιτιστικές και θρησκευτικές παραδόσεις. Ο διεθνισμός της παγκόσμιας οικονομίας δεν μπορεί να έχει μακροπρόθεσμα επιτυχία παρά μόνο με την προϋπόθεση ότι θα αντιμετωπίσουμε την ιστορία στο πλαίσιο αυτού του «απόλυτου στιγμιαίου χαρακτήρα», ο οποίος δεν επικεντρώνεται πια σ' έναν τόπο, αλλά σ' ένα χρόνο, που μας καταβροχθίζει όλους.

Ο αιώνας θα δείξει, αν θα σταθούμε στο ύψος αυτού του πολιτικού καθήκοντος και αν μπορούμε να εκφράσουμε με πράξεις την ιδέα, ότι η ιδιαιτερότητα μιας κουλτούρας δεν μπορεί να αναπτυχθεί, παρά μέσα από τη συνάντηση με άλλες κουλτούρες. Θα δούμε ίσως τις προϋποθέσεις μιας διαπολιτισμικότητας, η οποία αποτελεί εγγύηση για την ειρήνη και την επιβίωση του ανθρώπου. Ούτε η συνάντηση ανάμεσα σε κουλτούρες και θρησκείες, ούτε η σχέση ανάμεσα σε τεχνολογία και κουλτούρα είναι νέα φαινόμενα. Όμως, στον παγκόσμιο πολιτισμό του 21ου αιώνα, επιβάλλονται ως επιτακτική πολιτική ανάγκη σε κάθε μέρος του πλανήτη, που είναι γεωστρατηγικά σημαντικό.

Η ιστορία της εξέλιξης ανοίγεται σε μια προοπτική του μέλλοντος, γιατί, πίσω από όλες τις θρησκείες και όλες τις κουλτούρες του κόσμου, κρύβονται, σε τελική ανάλυση, στοιχεία, που είναι κοινά σε όλους τους ανθρώπους⁶⁷.

Η Ε.Ε οφείλει να δώσει ένα νόημα στο κύρος της ιθαγένειας εκείνων έναντι των οποίων έχει αναλάβει δεσμεύσεις, παρέχοντας τα οικονομικά και πολιτικά εργαλεία για να συμμετάσχουν σ' αυτήν, απαιτείται δε ένα ορισμένο επίπεδο συναίνεσης, όσον αφορά την κοινωνική δικαιοσύνη, προκειμένου ν' αποφευχθεί η περιθωριοποίηση τμημάτων του πληθυσμού, είτε με κριτήριο την τάξη, είτε για λόγους πολιτισμικούς.

Η ταυτότητα αποτελεί το προϊόν του συλλογικού κοινωνικού ιστού μέσα στο χρόνο. Σφυρηλατείται από τις παραδόσεις και τις προσδοκίες, όπως επίσης και από την ανταλλαγή και την αμοιβαιότητα. Οι τρέχουσες συζητήσεις σχετικά με την ευρωπαϊκή, την εθνική⁶⁸ αλλά και την μειονοτική ταυτότητα ακολουθούν δυο βασικές κατευθύνσεις σκέψης: η πρώτη δίνει έμφαση στη δύναμη της εθνικής ταυτότητας απέναντι στην μειονοτική αλλά και την ευρωπαϊκή, ενώ η δεύτερη τονίζει την ενοποιητική διαδικασία, που λαμβάνει χώρα στις βιομηχανικές κοινωνίες ανάμεσα στην ευρωπαϊκή.

⁶⁶ Το σχήμα της διαφοράς και της ομοιότητας, τα όρια του ανήκειν και του μη ανήκειν, το «εμείς» και οι «άλλοι», είναι εξαιρετικά εξειδικευμένα και τοπικά οριζόμενα.

⁶⁷ Αυτή που ανάγει τη γνώση του επιμέρους στη γνώση του συνόλου.

⁶⁸ Αν ως τη δεκαετία του '80 έφταιγαν η μοναρχία και οι ξένοι, το κατεστημένο και τα μονοπώλια, τώρα η κριτική κατευθύνθηκε στη μικροαστική φύση της ελληνικής κοινωνίας, στις αδράνειες, στον λαϊκισμό της, στις δομικές αιτίες, που δεν της επέτρεψαν να εκσυγχρονιστεί. Η νεοελληνική ιστορία ειδώθηκε, ως μια ιστορία αποτυχιών. Η δυστυχία τού να είσαι Έλληνας. Ο λόγος των εκσυγχρονιστών πολιτικών και διανοουμένων δημιούργησε μια «αρνητική συνείδηση». Ο ήρωας λαός έγινε κατηγορούμενος. Υπήρχε όμως τρόπος να ξεφύγει από το εδάλιο. Υποδύμενος το έθνος. Γιατί, αν ο λαός έχει μόνο παρόν για το οποίο ντρέπεσαι, το έθνος έχει παρελθόν για το οποίο υπερηφανεύεσαι και προπαντός μέλλον, για να αγωνιάς ή να ελπίζεις.

Σε ένα ακόμη βαθύτερο επίπεδο, όλη αυτή η αναταραχή μπορεί να αποδοθεί στις μεγάλες αλλαγές της καμπής του αιώνα, οι οποίες έφεραν στο προσκήνιο θεμελιακά ζητήματα των δύο προηγούμενων αιώνων, όπως η σχέση ανάμεσα στο κράτος και στο έθνος, ανάμεσα στην εθνική κουλτούρα⁶⁹ και στη συγκρότηση της πολιτείας, ανάμεσα στο εθνικό και στο πολιτικό συνάνηκειν, ανάμεσα στη θρησκεία, στο έθνος και στο κράτος.

---

⁶⁹ Κάθε φορά, λοιπόν, που ξεσπά κρίση ταυτότητας της ελληνικής κοινωνίας, με επακόλουθο διαμάχες και έριδες, χρειαζόμαστε ένα καθαρό, δηλ. αδέσμευτο δημόσιο συλλογίζεσθαι να εξετάσει ιστορικά και κριτικά τα στοιχεία, που συνθέτουν το ζήτημα.

Αλλά τα στοιχεία που συνθέτουν το ζήτημα της ελληνικής μας ταυτότητας είναι πολλά. Διαφορετικές είναι και οι οπτικές γωνίες εξέτασής τους. Μια καθαρή ιστορική και κριτική εξέταση οφείλει να εννοήσει το πνεύμα και τα ερείσματα της καθεμιάς. Και επιπλέον να σκεφτεί τους λόγους των συγκρούσεων, που προκαλούν. Το ζητούμενο είναι μια ευρύτερη οπτική γωνία που θα συμπεριλάβει τις αλληλοσυγκρουόμενες θέσεις, έχοντας ζυγιάσει, αν πράγματι αξίζει να αναμοχλεύουν το πνεύμα της ατελεύτητης έριδας. Γιατί η εριστικότητα είναι ίσως το πρωταρχικό γνώρισμα της ελληνικής μας ταυτότητας.

Όσο εκπροσωπούν την πνευματική μας ζωή θα δοκίμασαν αμηχανία, ίσως και απόγνωση με τις τηλεοπτικές εικόνες των πρόσφατων συλλαλητηρίων, που θυμίζουν την προγραμματική λήθη ζητημάτων ιστορικής μνήμης και συνείδησης.

Στο τέλος του 20ού αι., λόγω καχεξίας της πνευματικής παραγωγής, που θα ανανέωνε την ιστορική μνήμη και συνείδηση, η ελληνική κοινωνία φαίνεται να απογυμνώνεται από τα ερείσματα, που απέκτησε στον χώρο της κουλτούρας και του πολιτισμού. Στην απογύμνωση αυτή, η λογοτεχνία πρωτοστατεί με κίνδυνο να συμπαρασύρει στη μαζικότητα της κατανάλωσης την ποίηση, την κοινωνική θεωρία, την ιστορία, τη φιλοσοφία. Προσπάθειες που έγιναν τον τελευταίο αιώνα, με απαρχή το 1880, μπαίνουν σιγά σιγά στα συρτάρια της λήθης, μέσω της προλεταριοποίησης της εκπαίδευσης. Κόντρα στο ρεύμα χρειάζεται να ενταθούν οι προσπάθειες στο πεδίο των ανθρωπιστικών σπουδών.

Όσο ανεδαφικό και ασύμφορο κι αν ακούγεται, τα Πανεπιστήμια θα έπρεπε να λειτουργούν σαν εστίες, όχι μόνον έρευνας προσκολλημένης στις ανάγκες της παραγωγής, αλλά και αναζήτησης κοσμοαντιλήψεων που θα μας έβγαζαν από το αδιέξοδο πνεύμα της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Αλλιώς κινδυνεύουν να μετατραπούν σε κέντρα διαχείρισης πόρων και εξουσίας, όπου φοιτητές και επίδοξοι διδάσκοντες το πρώτο μάθημα που θα μαθαίνουν καλά είναι, πώς να ελίσσονται και την «αρετή» της σιωπής.

Τα τμήματα ανθρωπιστικών σπουδών όσο δε λειτουργούν ως εργαστήρια ιστορικής και κριτικής ανάλυσης, υπό την πίεση του εκσυγχρονισμού, μετατρέπονται σε σχολές καριερισμού. Στις δέκα διατριβές που γίνονται για το Σπινόζα, χρειαζόμαστε δύο και για τον Πλήθωνα. Διαφορετικά, γινόμαστε μια κοινωνία που παραπαίει ανάμεσα στη μηδενίζουσα Δύση και στη μηδενισμένη Ανατολή.

Τους δύο τελευταίους αιώνες περάσαμε από αττικισμούς, ξερούς φορμαλισμούς, αρχαϊκούς μιμητισμούς, στείρους ορθοδοξισμούς και επικίνδυνους λαϊκισμούς. Η μέριμνα της επιβίωσης μας κάνει να ξεχάσουμε τις αρνητικές τους συνέπειες.

Για να φτιάξουμε και να μεταδώσουμε μια ενιαία αντίληψη του δικού μας ιστορικού γίνεσθαι, χρειάζεται να θυμηθούμε τους ιστορικούς κύκλους που διαγράψαμε πολύ πριν από την Αναγέννηση της Ανατολής και της Δύσης, τις σταιροφορίες, την τουρκική κυριαρχία και την πρόσδεσή της στις φεουδαλικές μορφές της οικονομίας, που κράτησε και τη χριστιανική ορθοδοξία στην ανακύκλωση ενός μεσαιωνικού πνεύματος. Αλλά και μετά, την εμφάνιση μιας νέας εμπορευματικής οικονομίας, που επέτρεψε την ανάδυση ενός αστικού κόσμου και στην Ελλάδα.

Τριάντα και λιγότερα χρόνια πριν πιστεύαμε, ότι έπρεπε μέσα από τη σπουδή και τη γνώση να γεφυρώσουμε μέσα μας τη Δύση με την Ανατολή, συνταιριάζοντας το όνειρο του κοσμοπολιτισμού με τη νοσταλγία της ελληνικής πολιτισμικής μας παράδοσης. Σήμερα, η Δύση μας χωνεύει γυμνούς και από τη νοσταλγία και από το όνειρο, γιατί η γνώση που θα έτρεφε και τα δύο χάνει τη σημασία της. Μόνη πραγματική αγωνία μας να μάθουμε ή να διδάξουμε χειρισμούς. Αλλά το πώς, χωρίς το τι και το γιατί, είναι ο δρόμος της ισοπέδωσης. Με ή χωρίς φασαρία.

Από άρθρο της κ. Αλεξάνδρας Δεληγιώργη (συγγραφέας) στην εφ. Τα Νέα στις 02/09/2000.

Για παράδειγμα η πεποίθηση, ότι η ύπαρξη ενός κράτους υποδηλώνει την ύπαρξη, μέσα στα όρια του ενός έθνους ή ότι κάθε έθνος – κράτος αποτελεί το περίβλημα μιας συνεκτικής και ομογενοποιημένης εθνικής κουλτούρας, τώρα αμφισβητείται. Με τον όρο κράτος νοείται μια πολιτική, εδαφική ολότητα και με τον όρο έθνος νοείται μια πολιτισμική ολότητα, που ή έχει ή επιδιώκει να αποκτήσει την πολιτική νομιμοποίηση του κράτους⁷⁰.

Τα περισσότερα απ' τα σημερινά έθνη – κράτη είναι πολυεθνικά και βαθιά πολυπολιτισμικά. Η ιστορία τους είναι ιστορία κυριαρχίας και εξουσίας της σταδιακής εγκαθίδρυσης της κουλτούρας ενός υποσυνόλου του έθνους ως κουλτούρας ολόκληρου του έθνους⁷¹. Κάτω απ' αυτή την οπτική, η συγχώνευση της εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας γίνεται εξαιρετικά προβληματική. Η πολιτική πραγματικότητα ενός έθνους – κράτους μπορεί να παρακάμψει την αναγκαιότητα για πολιτισμική ομοιότητα μέσα στα όρια του με την επιφύλαξη, ότι κάποιος βαθμός πολιτισμικής ομοιότητας μπορεί να εμφανιστεί από την πολιτική ενότητα. Στην πραγματικότητα βέβαια η αντίσταση στην κυρίαρχη ιδέα του έθνους μπορεί ν' αναδυθεί μόνο μέσα από τη γνώση του και ότι η ύπαρξη πολιτικής ενότητας δεν είναι αναγκαίο να καταλήγει σε μια παραδοχή πολιτισμικής ενότητας. Δύο από τις βασικές πηγές από τις οποίες αναπαράγεται ο επίσημος λόγος του έθνους είναι το εκπαιδευτικό σύστημα και τα ΜΜΕ. Η αίσθηση της ταυτότητας που έχει κανείς προέρχεται από τη γνώση, ότι υπάρχουν και άλλοι πολλοί μια ολόκληρη ενότητα, που είναι επίσης μέλη κάποιου κατονομάσιμου έθνους – κράτους.

Η έκφραση «πολιτισμική ταυτότητα», η οποία μερικές φορές συγχέεται με την εθνική ταυτότητα, αντανακλά καλύτερα την έκφραση της κουλτούρας μιας κοινότητας από ανθρωπολογική άποψη⁷². Η πολιτισμική ταυτότητα συντίθεται από έθιμα και συνήθειες, παραδόσεις και αξίες, «πιστεύω», τρόπους ζωής, σκέψης και συμπεριφοράς και ένα συγκεκριμένο τρόπο ύπαρξης και παρουσίας στην αντίστοιχη κοινότητα είναι το αίσθημα του «ανήκειν» σε μια κοινωνία, όπου καθένας έχει την εντύπωση ότι είναι ηθοποιός στη δική του ιστορία. Εξωτερικά, είναι ο ζωντανός πυρήνας μιας κουλτούρας – οι δυναμικές αρχές ενός ανθρώπου ή μιας κοινότητας στη βάση του παρελθόντος τους – , ο οποίος προάγει τις δυνατότητες τους, λαμβάνει εξωτερική βοήθεια σύμφωνα με τις ανάγκες τους και εξελίσσεται με τη συνεχή διαδικασία της ίδιας τους της δημιουργίας, ενώ εσωτερικά είναι η αντιστοιχία στο συναίσθημα (το βιωμένο από κάθε μέλος μιας κοινωνίας) της αναγνώρισης ενός ατόμου στο πλαίσιο αυτής της κουλτούρας και στην προθυμία του να το αναγνωρίσει, έτσι ώστε να εκφράζει το συναίσθημα του «ανήκειν» και την παραδοχή της καταγωγής του⁷³.

Η πορεία προς την εκκοσμίκευση του κράτους σήμαινε αποθηρσκειοποίησή του. Αλλά εκκοσμίκευση σήμαινε επίσης και εθνικοποίηση του κράτους και της κουλτούρας, η οποία σε πολλές περιπτώσεις συμπεριλάμβανε και τη θρησκευτική κουλτούρα. Τώρα τα ευρωπαϊκά κράτη έχουν εισέλθει, όχι χωρίς δισταγμούς, σε μια πορεία που ως γενική τάση μπορεί να περιγραφεί ως διαδικασία αποεθνοποίησης του κράτους και, επομένως, αποκρατικοποίησης του έθνους. Τις λειτουργίες της εθνικής κουλτούρας και την

⁷⁰ Das Shobha, στο *Η κατασκευή της πραγματικότητας και τα ΜΜΕ*, Αλεξάνδρεια, σσ. 306-311.

⁷¹ Παραδείγματα τέτοιων ιστοριών αποτελούν η εξομοίωση Βρετανών και Αγγλων ή η εξομοίωση Ινδίας και Ινδών.

⁷² Maicas i Pares Manuel, στο *Η κατασκευή της πραγματικότητας και τα ΜΜΕ*, Αλεξάνδρεια, σ. 337.

⁷³ Ο.π σ. 339.

αναπαραγωγή της εθνικής ιδεολογίας τις αναλαμβάνουν φορείς ανεξέλεγκτοι από τη δημόσια σφαίρα, ανεξάρτητοι από τη σφαίρα της κρατικής πολιτικής. Η αποδυνάμωση του κράτους σημαίνει επίσης, ότι η πολιτική και κυρίως η πολιτισμική πολιτική ασκείται ολοένα και περισσότερο από φορείς μη κρατικούς. Η ιδεολογία δεν παράγεται και δεν εκπορεύεται μόνο από το κράτος. Και στην Ελλάδα δύο είναι οι επικρατέστεροι υποψήφιοι: η Εκκλησία και τα ΜΜΕ. Η πρώτη διαχειρίζεται τους μεταφυσικούς φόβους, τα δεύτερα τον ελεύθερο χρόνο. Και τα δύο φθάνουν ως το πιο απόμακρο σπίτι της επικράτειας.

Η κοινή πολιτιστική αυτοσυνειδησία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στον βαθμό που υπάρχει, φοβούμαι, ότι οφείλεται σήμερα λιγότερο στην αίσθηση της κοινής ιστορικής διαδρομής και του κοινού πεπρωμένου και περισσότερο στην κοινή πρόσληψη μεγάλου αριθμού παραστάσεων από το αμερικανικό πολιτισμικό παράδειγμα⁷⁴. Στην ενιαία

---

⁷⁴ Ο εθνικισμός στις προηγμένες χώρες του κόσμου υποκαθίσταται σταδιακά από το εμπορικό σήμα, από τη «μάρκα», την οποία προβάλλει ένα κράτος. Αυτό που παρατηρούμε τις τελευταίες δεκαετίες, υποστηρίζει ο Ολλανδός αναλυτής Βαν Χαμ στο βιβλίο του «The European Integration and the Postmodern Condition», είναι η σταδιακή άνοδος του «Κράτους - Εμπορικού Σήματος» του «Κράτους-Μάρκας» (The Brand State).

Η μάρκα μιας χώρας παίζει τον ίδιο ακριβώς ρόλο με τη μάρκα ενός προϊόντος. Στόχος της είναι να διαφοροποιήσει το προϊόν από άλλα ομοειδή προϊόντα, προσθέτοντας μια συμβολική διάσταση με την οποία μπορούν να ταυτιστούν συναισθηματικά οι καταναλωτές. Η μάρκα συνοψίζει τις ιδέες και τα συναισθήματα, που έχει ο καταναλωτής για ένα προϊόν. Το «κράτος-μάρκα» περιέχει τις ιδέες και τα συναισθήματα, που τρέφει ο υπόλοιπος κόσμος γι' αυτό το κράτος.

Καθώς οι χώρες ανταγωνίζονται συνεχώς μεταξύ τους για την προσέλκυση επενδύσεων, τουριστών και «goodwill», η καθιέρωση ενός άμεσα αναγνωρίσιμου σήματος έχει καθοριστική σημασία. Το να έχει κανείς κακό ή καθόλου όνομα αποτελεί ένα σοβαρό μειονέκτημα για ένα κράτος, που επιθυμεί να παραμένει ανταγωνιστικό στο διεθνές επίπεδο. Η χώρα που δεν έχει εμπορικό σήμα, δύσκολα συγκεντρώνει το πολιτικό και οικονομικό ενδιαφέρον. «Η εικόνα και η φήμη» γράφει ο Βαν Χαμ, «καθίστανται μέρος των στρατηγικών αξιόγραφων ενός κράτους».

Θα είναι λάθος να δει κανείς αυτές τις εξελίξεις μέσα από το πρίσμα του θριάμβου των εμπορικών σε βάρος των πολιτισμικών αξιών. Αντίθετα, στο πλαίσιο του «κράτους-μάρκα», ο πολιτισμός και ιδιαίτερα η πολιτισμική πολιτική που ακολουθεί μια χώρα παίζουν καθοριστική σημασία. Η κουλτούρα παρέχει στο κράτος τα σύμβολα που επανδρώνουν την εικόνα που επιθυμεί να προβάλει. Η «συναλλακτική αξία» μιας χώρας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την κουλτούρα της. Μια αδύναμη και άχρωμη κουλτούρα σημαίνει ένα αδύναμο συμβολικό περιεχόμενο και κατά συνέπεια μια αδύναμη μάρκα.

Η προώθηση των προϊόντων μιας χώρας γίνεται στο πλαίσιο ολόκληρης της κουλτούρας της χώρας. Όταν αγοράζεις ένα BMW, αγοράζεις γερμανική αποτελεσματικότητα. Όταν αγοράζεις τζιν, αγοράζεις την έννοια της ατομικής ελευθερίας της αγγλοσαξονικής κουλτούρας. Όταν αγοράζεις ένα ψηφιακό τηλέφωνο ΒΟ, αγοράζεις το συνδυασμό καλαισθησίας και λειτουργικότητας που χαρακτηρίζει κάθε έκφανση της κουλτούρας της Δανίας.

Η άνοδος του «κράτους-μάρκας» έχει τις αρνητικές και τις θετικές του πλευρές. Στις πρώτες συγκαταλέγεται το γεγονός ότι επικρατεί η μορφή πάνω στο περιεχόμενο. Το μάρκετινγκ του «κράτους-μάρκας» σημαίνει την εξαφάνιση κάθε κοινωνικής και ιστορικής πλευράς, η οποία δεν ταυτίζεται με την επιθυμητή εικόνα.

Ωστόσο, υπάρχουν και οι θετικές πτυχές. Η χρήση των ιστορικών συμβόλων και των εθνικών χαρακτηριστικών από το «κράτος-μάρκα» είναι καλοήθης και δε χαρακτηρίζεται από το πνεύμα του επιθετικού σοβινισμού που σημαδεύει τη χρήση τους από την εθνικιστική ιδεολογία.

ευρωπαϊκή αγορά πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών, με μεγαλύτερη άνεση κυκλοφορούν αμερικανικά πολιτιστικά προϊόντα, παρά ελληνικά ή φινλανδικά. Αυτά τα προβλήματα δύσκολα αντιμετωπίζονται με μεθόδους, όπως π.χ. η εισαγωγή της ρήτρας της «πολιτιστικής εξαίρεσης», στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου. Ο ευρωπαϊκός τρόπος πρόσληψης του αμερικανικού πολιτιστικού προϊόντος συμπεριλαμβανομένων των αντιδράσεων που αυτό προκαλεί, είναι ίσως η πιο πρόσφορη βάση για τη διαμόρφωση μιας σύγχρονης μεταβιομηχανικής και ψηφιακής αντίληψης περί ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Στο πλαίσιο αυτό, όρος επιβίωσης για την Ελλάδα είναι η αποβολή κάθε είδους πνευματικού επαρχιωτισμού⁷⁵. Η Ευρώπη δεν είναι αλλού, αλλά εδώ. Η ευρωπαϊκή αυθεντικότητά μας μπορεί να θεμελιωθεί μόνο στην ελληνική αυθεντικότητά μας. Η «ελληνικότητα» είναι ιστορικό και πολιτιστικό συστατικό της «δυτικότητας», δηλαδή κατ' εξοχήν της «ευρωπαϊκότητας». Αυτό μπορεί να φαινόταν παράδοξο κατά τη μακρά βιομηχανική εποχή, λόγω και των υστερήσεων που εμφάνιζε η Ελλάδα σε σχέση με το δυτικοευρωπαϊκό μοντέλο ανάπτυξης. Τώρα όμως στο πλαίσιο ενός μετανεωτερικού μοντέλου ανάπτυξης, που βασίζεται εν πολλοίς στην «ευελιξία» και στο «νοητικό κεφάλαιο» (δηλαδή, σε δύο στοιχεία πολύ οικεία για την ελληνική περίπτωση), τα πράγματα είναι πολύ προσφορότερα για την Ελλάδα και την ελληνική κοινωνία.

Από τη σκοπιά των προαναφερθέντων, η φράση-κλειδί που συνοδεύει τη διαφημιστική εκστρατεία της Ελλάδας που γίνεται αυτό τον καιρό στα αμερικανικά τηλεοπτικά δίκτυα είναι αρκετά πρωτότυπη: «Ελλάδα: πέρα από λόγια» («Beyond Words»). Το διαφημιστικό αυτό σλόγκαν περιέχει εντυπωσιακή αυτοειρωνία και αυτοσαρκασμό. Αν και δεν είναι σίγουρο, ότι αυτό ήταν στις προθέσεις των εκπονητών του... "

⁷⁵ Ο Ευάγγελος Βενιζέλος είναι βουλευτής Θεσσαλονίκης και μέλος του Εκτελεστικού Γραφείου του ΠΑΣΟΚ - καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Το άρθρο αυτό αποδίδει την εισήγησή του στο συνέδριο που οργανώθηκε από την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος στο Ζάππειο, 15 και 16.6.2000 με την ευκαιρία της επίσημης ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ.

3.4 Η άσκηση της πολιτιστικής πολιτικής σε εθνικό επίπεδο

Οι κυβερνήσεις έχουν το δικό τους ρόλο στη διατήρηση και προαγωγή της πολιτιστικής πολυμορφίας. Ο σεβασμός της πολιτιστικής πολυμορφίας αποτελεί σημαντικό στοιχείο της ανάπτυξης σωστού τρόπου διακυβέρνησης. Θεμελιώδης είναι η σημασία της Παγκόσμιας Διακήρυξης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και ειδικότερα του Άρθρου 27 - «Όλοι έχουν το δικαίωμα να συμμετέχουν ελεύθερα στην πολιτιστική ζωή της κοινότητας, να απολαμβάνουν τις τέχνες και να έχουν μερίδιο στην επιστημονική πρόοδο και τα οφέλη που αυτή προσφέρει».

Το να καταστρέψεις ή να μολύνεις έναν πολιτισμό⁷⁶ σημαίνει να καταστρέψεις τη διαλεκτική σχέση ανάμεσα στην ατομική και την κοινωνική ύπαρξη, δηλαδή το ρυθμό της ζωής του ανθρώπου, σημαίνει ν' αποπροσωποποιήσεις, να βυθίσεις στην ανωνυμία, στο κενό μιας ύπαρξης καθαρά υλικής, που δεν έχει πια τη ζεστασιά της ζωής, που δεν έχει πια ανθρώπινη διάσταση.

Αν λείπει ο πολιτισμός, δηλαδή η ατμόσφαιρα στην οποία αναπνέει η πολιτισμική ζωή του ανθρώπου, δηλαδή η ζωή του στην κοινότητα και την κοινωνία, ακόμη και η προσωπική ζωή χάνει τη λέμφο της και αποξηραίνεται μέχρις ότου γίνει ένα απλό ανδρείκελο, η κίνηση του οποίου θα οφείλεται σε εξωτερικές ωθήσεις που δέχεται αλλά δεν εσωτερικεύει, υπακούοντας σε μια ανώνυμη, μη αφομοιωμένη, κοινωνική συνοχή, που δεν γίνεται όμως αίμα από το αίμα του ανθρώπου.⁷⁷

Γι' αυτούς τους λόγους η υπεράσπιση της πολιτιστικής ταυτότητας ενός λαού είναι πρωταρχικό καθήκον, ώστε να μην εκμηδενιστεί η ιδιαιτερότητα και η ποικιλία των προτύπων ζωής που αποτελούν τον πλούτο της ανθρωπότητας, ώστε ν' αντικατασταθούν με την καταθλιπτική ομοιομορφία της ανωνυμίας: ένας λαός δούλων που σκέφτεται, διαβάζει, τρώει, ντύνεται, διασκεδάζει, όπως του επιβάλλουν χωρίς τίποτα από όλα αυτά να αποτελεί έκφραση της δικής του προσωπικότητας.

Η επιστροφή στο παρελθόν πρέπει ν' αποσκοπεί, όχι απλά και μόνο στην προστασία της παράδοσης, αλλά στην εμφύτευση των πιο πολύτιμων αξιών του πολιτισμού κάθε λαού στον πλατύ δρόμο μιας προκοπής για την ελεύθερη ανάπτυξη όλων και του καθενός, σε ένα κόσμο ειρήνης και δημοκρατίας.

(Η πολιτιστική πολιτική έχει πάψει προ πολλού στις ανεπτυγμένες δημοκρατίες, να χαράσσεται και να ασκείται ερήμην ή εις βάρος της κοινωνίας (λογοκρισία, προπαγάνδα), δεδομένου, ότι η κοινωνία διαθέτει στις μέρες μας πολιτιστικές δομές και τύπους οργάνωσης, που δρουν και αναπτύσσονται με σχετική αυτονομία ή απόλυτη ανεξαρτησία από το κράτος, υποχρεώνοντάς το να συνομιλεί μαζί τους επί ίσοις όροις.)

Ο Πολιτισμός είναι η τελευταία όαση ενός λαού που οι κρατούντες προσπαθούν να αλώσουν, διαστρέφοντας συνειδήσεις, συνηθίζοντας τους πολλούς και τις πολλές σε πολιτιστικά σκουπίδια, κάνοντας πλύση εγκεφάλου, «θάβοντας» τα έργα με προοδευτικό

⁷⁶ Μια διευκρίνιση που θα πρέπει να γίνει είναι ο διαχωρισμός των εννοιών πολιτισμός και κουλτούρα, διότι η λέξη κουλτούρα περιλαμβάνει περισσότερο τις συμπεριφορές μας και τις νοοτροπίες και αντιλήψεις μας και τις στάσεις γενικότερα ζωής, ενώ ο πολιτισμός περιλαμβάνει τα τεχνικά στοιχεία, τα υλικά στοιχεία.

⁷⁷ Basso Lelio, *Ο πολιτιστικός μπερλιζμός*, Ηρόδοτος, Αθήνα 1987, σ. 33.

περιεχόμενο, προβάλλοντας όσα ευτελή συμφέρει το κατεστημένο, με πανίσχυρους μηχανισμούς διαφήμισης, δημοσίων σχέσεων και τη δύναμη της εικόνας που δημιουργεί πρωτιά και πάει παντού.

Ο Πολιτισμός συνολικά είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την επιβίωση ενός λαού. Ο άνθρωπος πρέπει να κατανοήσει, πως ο Πολιτισμός δεν είναι πολυτέλεια, αλλά είδος πρώτης ανάγκης.

Όλοι γνωρίζουμε, ότι ο κόσμος αλλάζει. Και αλλάζει δυστυχώς προς το χειρότερο. Αλλάζει για τους λαούς, ερήμην των λαών. Αυτός ο "καινούριος" κόσμος, που κατασκευάζεται, είναι γέννημα αυτών που καθορίζουν τους μηχανισμούς της "αγοράς", των ΜΜΕ, της μονοκρατορίας και τρομοκρατίας, της εφιαλτικής "νέας τάξης πραγμάτων". «Θέλουν να ισοπεδώσουν αυτές τις βαθύτατες και ανώτατες ανθρώπινες αξίες, που αποτελούν την ιδιαιτερότητα κάθε λαού, την πολιτιστική του παράδοση, τις λαϊκές του κατακτήσεις, τα ήθη και τα έθιμά του, την ιστορική πολιτισμική του μνήμη, την ατομική στάση ζωής και τέλος, την εθνική του αξιοπρέπεια, που σε ώρες εθνικής κρίσης δίνουν ανάταση και ανεβάζουν τον άνθρωπο στο βάθρο των ηρώων. Θέλουν να γκρεμίσουν αυτά τα γεφύρια, να απομονώσουν τους λαούς, να τους κάνουν υπάκουους, χωρίς σκέψη, χωρίς μνήμη, χωρίς αντανακλαστικά αντίστασης. Γι' αυτό και τα μεγάλα μονοπωλιακά συγκροτήματα μαζικής παραγωγής κουλτούρας χρησιμοποιούν ανοιχτά πλέον το καλλιτεχνικό έργο και τους δημιουργούς του, όχι μόνο για να βγάλουν κέρδος, αλλά για να διαμορφώσουν τη δική τους πολιτισμική πολιτική, να στήσουν έναν νέο προπαγανδιστικό μηχανισμό, που θα προσανατολίσει τους λαούς στη δική τους ιδεολογία, στις δικές τους πολιτιστικές αξίες.

Η αλήθεια είναι, ότι στη χώρα μας όλες οι κυβερνήσεις από συστάσεως του ελληνικού κράτους, στάθηκαν εχθρικές απέναντι στον Πολιτισμό για το λαό⁷⁸. Γιατί ήξεραν και ξέρουν τη δύναμη που έχει να συνενώνει, να διαπαιδαγωγεί, να εξαιρεί και να προβάλλει τις αξίες, τις διανοητικές δραστηριότητες - ατομικές και συλλογικές - τα πολιτιστικά μεγέθη και πρότυπα. Τον τρόπο και την ποιότητα ζωής, την αισθητική, το περιβάλλον, την καθημερινή πολιτική πρακτική, την προσωπική στάση ζωής, τη σφυρηλάτηση συνειδήσεων. Ξέρουν, ότι στις σημερινές εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες που διέρχεται η χώρα μας, ο Πολιτισμός, που είναι κτήμα και δικαίωμα του λαού μας, μπορεί να αποτελέσει ισχυρό, ιδεολογικό, ταξικό όπλο πάλης ενάντια στον αφελληνισμό, στην υποβάθμιση, στην εξάρτηση.

Έργα που στο παρελθόν αναλάμβανε αποκλειστικά το κράτος, λόγω του μεγέθους του προϋπολογισμού τους, στις μέρες μας πραγματοποιούνται από την πολιτιστική βιομηχανία. Τα ΜΜΕ και η διαφήμιση ασκούν τη δική τους πολιτιστική πολιτική με πολλαπλάσιους των σχετικών κρατικών προϋπολογισμούς, επηρεάζοντας όλες τις ομάδες του πληθυσμού με τρόπο καθοριστικό. Ακόμη και η εκπαίδευση στα πολιτιστικά επαγγέλματα δεν έχει πια αποκλειστικά δημόσιο χαρακτήρα, ακολουθώντας τις ανάγκες της πολιτιστικής βιομηχανίας, την οποία κατά κύριο λόγο υπηρετεί. Το κράτος βλέπει τον ρόλο του να μειώνεται, καθώς η βιομηχανία διευρύνεται διαρκώς και αγκαλιάζει τομείς της ψυχαγωγίας και του ελεύθερου χρόνου που ως χθες ήταν άγνωστοι. Ωστόσο, μπροστά στη νέα αυτή κατάσταση θα πρέπει να υπογραμμιστεί, ότι ο ρόλος του κράτους, ρόλος επιτελικού χαρακτήρα, θα πρέπει ως τέτοιος να παραμείνει αποφασιστικής σημασίας.

⁷⁸ Μεταφορά θέσεων από το άρθρο της κ. Αλίκης Ξένου -- Βενάρδου στην εφ. *Ριζοσπάστης* στις 10 Ιουνίου 2001.

Έχει γίνει πια κοινή συνείδηση, ότι ο πολιτισμός δεν είναι μόνο τέχνες και πνευματική ζωή, αλλά αγκαλιάζει την καθημερινή ζωή και ως εκ τούτου, το κράτος καλείται να παίξει ένα νέο σημαντικό ρόλο: να οργανώσει την πολιτιστική πολιτική ως φίλτρο μέσα από το οποίο διωλίζονται τα κοινωνικά φαινόμενα, η ιστορική συνείδηση, οι αναπαραστάσεις και η εικόνα των κοινωνικών ομάδων για τον εαυτό τους, οι φόβοι και τα οράματα της κοινωνίας. Να επεξεργαστεί και να «μεταφράσει» την πολιτιστική κληρονομιά με τρόπο που να γίνει κατανοητή και να αξιοποιηθεί, όχι πια ακαδημαϊκά αλλά στον εμπλουτισμό των συμπεριφορών και των τρόπων ζωής του σήμερα.)

Η ιστορική συνείδηση και οι παραστάσεις μιας κοινωνίας για τον εαυτό της αποτελούν ένα κεφάλαιο, που έχει τη δυνατότητα να αξιοποιηθεί, ή αντίθετα να επιβαρύνει τη συνείδηση πολιτισμού και το πολιτιστικό παρόν μιας χώρας. Το φίλτρο μέσα από το οποίο θα περάσουν όλα αυτά πρέπει να διαθέτει επιστημονική εγκυρότητα, ώστε να μην αφήνει περιθώρια σε παραμορφωτικούς φακούς και ιδεοληψίες. Επιπλέον, μέσα από την κατάλληλη πολιτιστική πολιτική, πρέπει να γίνουν κοινό κτήμα των πολιτών και μέσα από την εκπαίδευση να εμπνεύσουν και να κινητοποιήσουν. Τα σημαντικότερα μνημεία και έργα τέχνης δε σημαίνουν τίποτε από μόνα τους, αν δε βρεθεί το σημείο επαφής με τα κοινά τους και δεν αγαπηθούν από αυτά.

(Αυτά τα διαφορετικά κοινά τους προσδίδουν πολυσήμαντο ενδιαφέρον: εκπαιδευτικά προγράμματα για τα παιδιά, εκλαϊκευμένες ξεναγήσεις για εφήβους, επισκέψεις για ηλικιωμένους, εξειδίκευση στόχων για ειδικά ενδιαφέροντα, επιστημονικές προσεγγίσεις για όσους έχουν περισσότερες απαιτήσεις, διεπιστημονικές προσεγγίσεις.)

Αλλά το φίλτρο της πολιτιστικής πολιτικής πρέπει να είναι διαθέσιμο για εφαρμογές και σε κοινωνικά φαινόμενα. Μια πολιτιστική πολιτική δεν μπορεί να αδιαφορεί για το κοινωνικό γίνεσθαι, αφού η ανανέωσή του αποτελεί, σε τελευταία ανάλυση, τον τελικό της στόχο.

Κοινωνικά φαινόμενα επίσης, τα οποία έχουν θετικό ή αρνητικό χαρακτήρα, όπως οι διάφορες μόδες που κατά καιρούς εμφανίζονται στην κοινωνία μας και που ευαισθητοποιούν και στρέφουν μεγάλες ομάδες σε ένα κοινό ενδιαφέρον ή τρόπο ζωής, όπως λ.χ. τα σπορ, η υγιεινή διατροφή, τα μουσικά ρεύματα, ή αντίθετα παθογένειες όπως λ.χ. τα ναρκωτικά, η ανεργία, ο υπερκαταναλωτισμός, η κακή οδική συμπεριφορά, αποτελούν επίσης υλικό για την επεξεργασία επιμέρους αξόνων της πολιτιστικής πολιτικής.

Βοηθώντας τη γνώση που μπορεί να προσφέρεται από θεσμικά και εξωθεσμικά κανάλια, ζωντανεύοντας την παράδοση και βγάζοντας απ' αυτήν τους χυμούς που θα τροφοδοτήσουν πρωτοβουλίες και δραστηριότητες, συνδέοντας τα καθημερινά προβλήματα με θετικές παρεμβάσεις, ενεργοποιώντας και προκαλώντας τη συμμετοχή, επινοώντας νέους συνδυασμούς ανάμεσα σε κοινωνικά φαινόμενα και απαντήσεις, που μπορούν να δώσουν οι επιστήμες, οι τεχνολογίες, οι τέχνες, η πολιτιστική πολιτική μετουσιώνεται σε μια πραγματική κοινωνική πολιτική, που επηρεάζει την καθημερινή ζωή.

Η αγροτική πολιτική, η αναπτυξιακή πολιτική, ο τουρισμός, η πολιτική περιβάλλοντος, υγείας, οι κοινωνικές πολιτικές, ό,τι σχετίζεται με την ποιότητα ζωής, αλλά και οι μεγάλοι θεσμοί της δημοκρατίας, όπως τα δικαιώματα του πολίτη, το Κοινοβούλιο, τα δικαιώματα του καταναλωτή έχουν ανάγκη, παράλληλα με τις δικές

τους καθαυτές πολιτικές την υποστήριξη, που θα προκύψει από την επεξεργασία αντίστοιχων πολιτιστικών σχεδίων και προγραμμάτων⁷⁹.

Είναι αυτά τα σχέδια που θα ευαισθητοποιήσουν, θα κάνουν κατανοητή και φιλική την ιδιαίτερη πολιτική τους, που θα εκλαϊκεύσουν και θα προσαρμόσουν στις ηλικιακές ανάγκες, στο μορφωτικό επίπεδο και τα ενδιαφέροντα των διαφόρων ομάδων του πληθυσμού τις αξίες, φορείς των οποίων είναι οι πολιτικές αυτές. Είναι τα πολιτιστικά σχέδια που θα κάνουν κατανοητούς τους στόχους αυτών των πολιτικών και θα δώσουν την ευκαιρία της ενεργητικής συμμετοχής των πολιτών σ' αυτά.

Η διαφορά της πολιτιστικής πολιτικής από τη συνήθη επικοινωνιακή πολιτική είναι πολύ ουσιαστική, δεδομένου ότι η πρώτη επεξεργάζεται το πρωτογενές υλικό για να προχωρήσει στη μετουσίωση και όχι στην προσαρμογή και απλοποίηση των ζητημάτων που αυτό θέτει. (Η πολιτιστική πολιτική έχει την ευχέρεια να ανασυνθέτει το υλικό μιας άλλης πολιτικής, όπως αυτές που προαναφέραμε, σύμφωνα με τους δικούς της κανόνες έτσι, ώστε να το εντάσσει σε έναν συνολικό πολιτιστικό σχεδιασμό παρέμβασης στην κοινωνία.) Με τον τρόπο αυτό συμβάλλει σε καθένα από τα παραπάνω ζητήματα με προστιθέμενη αξία, ανοίγει ουσιαστικό διάλογο με τους πολίτες και αξιοποιεί όλα εκείνα τα στοιχεία, που οι άλλες πολιτικές αντιμετωπίζουν συχνά με αμηχανία.

Η ενεργοποίηση των κοινωνικών ομάδων γύρω από ζητήματα που τις ενδιαφέρουν δεν μπορεί να παραμένει δέσμια των διαφημιστικών τρικ, όπως προτείνουν οι επικοινωνιακές πολιτικές, διότι σ' αυτή την περίπτωση θα είναι εφήμερη και παρά το τεράστιο κόστος, δε θα αφήνει κανένα ίχνος την επόμενη μέρα. Ο καταϊγισμός των μηνυμάτων από τα ΜΜΕ και οι επικοινωνιακές, χωρίς πολιτιστικό σχεδιασμό, καμπάνιες, ελάχιστα απέχουν από τους παλιότερους μηχανισμούς προπαγάνδας, που λειτουργούσαν, όμως σε μονοδιάστατες κοινωνίες. Άλλωστε, αυτές περιορίζονται στα μεγάλα και εντυπωσιακά μόνο γεγονότα και ο στόχος τους έχει αποκλειστικά καταναλωτικό και όχι επενδυτικό χαρακτήρα. Αντίθετα, η πρόσκληση στους πολίτες μέσα από τις παράλληλες πολιτιστικές πολιτικές εξασφαλίζει πολλαπλασιαστική δύναμη και διάρκεια, περνώντας μέσα από την κριτική τους στάση, την ωρίμανση της πραγματικής τους συναίνεσης και την ουσιαστική τους ενεργοποίηση.

Η πολιτιστική πολιτική ή πολιτική πολιτισμού είναι η συγκεκριμένη πολιτική που ασκείται από το κράτος και αυτό το πεδίο μας ενδιαφέρει εδώ, στο βαθμό που, όπως λέει ο Εντγκάρ Μορέν «η νέα ιδέα της πολιτικής πολιτισμού είναι ότι το κράτος δημιουργεί τις δομές», όπου θα στηριχθούν τα ζωντανά κοινωνικά κύτταρα πολιτισμού για να αναπτύξουν τη δράση και τη δημιουργικότητά τους. Οι ανάγκες για τέτοιες δομές έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια πολυδιάστατες, καθώς και η αγορά του πολιτισμού διευρύνεται.)

Το σύγχρονο δημοκρατικό κράτος αποτελεί το πεδίο ρύθμισης και εγγύησης των πολιτών, ότι η λογική των ανοιχτών κοινωνιών δε διακυβεύει την ιστορία του καθενός τόπου αλλά συντηρεί τη διατήρηση της πολιτιστικής και ιστορικής ταυτότητας (καθενός τόπου) σε μια κοινή προσπάθεια τόσο ως όρο συμμετοχής των κοινωνιών στις διαδικασίες των ανοιχτών πλέον οριζόντων και των διακρατικών συνεννοήσεων, όσο και ως όρο εγγύησης για τους πολίτες για αυτή τους τη συμμετοχή.

⁷⁹ Αναφορά σε θέσεις της κ. Μορσίνης Ζορμπά, (πολιτικός επιστήμων και ευρωβουλευτής) στην εφ. Τα Νέα, στις 27/05/2000.

Η έννοια «πολιτισμός», η οποία είναι σύμφυτη με αυτή της πόλης και του πολίτη⁸⁰, καλύπτει ένα ευρύ φάσμα θεμάτων και κοινωνικών δραστηριοποιήσεων και είναι πολύ δύσκολο να περιοριστεί μονοσήμαντα σε ένα μόνο τομέα. Ο πολιτισμός σχετίζεται όσο τίποτε άλλο με την έννοια του τόπου, με τον ίδιο τον τρόπο ζωής, με τις απόψεις και τις αντιλήψεις που διαχρονικά επικρατούν και εξελίσσονται για τους ανθρώπους⁸¹.

Αποτυπώνει με ενάργεια τη συλλογική και ιστορική μνήμη μικρών και μεγαλύτερων κοινωνικών συνόλων, ακριβώς αυτό που είναι γνωστό να διατηρήσουμε την πολιτιστική μας ταυτότητα και το οποίο ήταν και θα είναι πάντα επίκαιρο.

Είναι σαφές μετά όλα αυτά, ότι η δράση του κράτους⁸² στον τομέα του πολιτισμού αποτελεί με όλη τη σημασία της λέξης ζήτημα πρώτης προτεραιότητας. Το σχέδιο δράσης για τον πολιτισμό που οφείλει να εκπονήσει και να επικαιροποιεί διαρκώς ένα δημοκρατικό κράτος, αποτελεί τη «λωδία λίθο» ενός σύγχρονου προγράμματος ανάπτυξης.

Η επικέντρωση μπορεί να φανεί σε δύο τομείς:

- στην παράδοση⁸³ και
- στις σύγχρονες μορφές πολιτισμού.

Στην παράδοση με την ανάδειξη τοπικών εθίμων και λαϊκών δρώμενων και παραδόσεων, τα οποία μεταφέρονται με επιτυχία στη σύγχρονη πραγματικότητα.

Το δεύτερο σκέλος είναι το πεδίο της σύγχρονης πολιτιστικής δημιουργίας με ποικίλους τρόπους⁸⁴.

Η ανάδειξη λοιπόν του ιστορικού και πολιτισμικού αποθέματος μιας χώρας αποτελεί στόχο ύψιστης προτεραιότητας. Ο πλούτος του να μιλά κανείς ελεύθερα για τον πολιτισμό, για το όλον της κοινωνίας, δείχνει και την καταξίωση του κράτους στον ίδιο το χώρο του.

Οφείλει λοιπόν να ανασύρει τον κρυμμένο θησαυρό από την ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά και να συνθέσει ψηφίδα-ψηφίδα τα κομμάτια ενός ψηφιδωτού, το οποίο θα δώσει τη συνέχεια της ιστορικής διαδρομής του ίδιου του κράτους. Η

⁸⁰ Μια και έχουν και την ίδια ετυμολογική προέλευση.

⁸¹ Θα μπορούσε ν' αναφερθεί ο πολιτισμός είναι η συνείδηση της κοινωνικής πραγματικότητας.

⁸² Πόλις, πολίτης και πολιτική εγέννησαν, μυθολογείται, το δήμο. Και ο δήμος εγέννησε τη δημοκρατία, όταν έφθασε στην κραταιά ισχύ του. Και αυτή γνώρισε όλες τις περιπέτειες στην πορεία της ενηλικίωσης της και στα γηρατειά της. Ένα στάδιο όμως είναι αδιανόητο για την ελληνική σκέψη. Να υπάρχει δημοκρατία χωρίς δήμο, δήμος χωρίς πολίτες, πολίτες χωρίς πολιτική και πολιτική χωρίς πόλη. Το πρόβλημα στο σύνολο του ξαναθέτει η σύγχρονη πολιτική σκέψη.

⁸³ Ίσως πρέπει να σταματήσουμε ένα «εθνικό σπορ»: τη συνεχή επίκληση των αρχαίων ημών προγόνων. «Η πολιτισμική συνέχεια πρέπει να χρησιμοποιηθεί ως όπλο και όχι ως άλλοθι ή τελικό αποτέλεσμα». Μπορεί η Ελλάδα να διαθέτει πλούσιο παρελθόν, σπάνιες φυσικές ομορφιές και παραδόσεις. Αυτά όμως δεν φθάνουν. Σε υπέρμετρη δόση μπορεί να δημιουργήσουν μια εικόνα «φοκλόρ», με την αρνητική της έννοια. Αυτό που πρέπει να υπερτονισθεί σε συνδυασμό με την πολιτισμική ταυτότητα είναι η σημερινή εικόνα της Ελλάδας, με τις επιδόσεις της στον ευρωπαϊκό χώρο.

⁸⁴ Ενδεικτικά αναφέρουμε: Ωδεία, πνευματικά κέντρα, σχολές χορού, θεατρικές ομάδες, εικαστικά εργαστήρια, κλπ.

ποιότητα σε σχέση με το πολιτιστικό γεγονός είναι συνώνυμο της επικοινωνίας μέσω της παιδείας⁸⁵ και της αυτόχθονης πολιτιστικής δράσης.

Κοινωνία, η οποία δεν αναπτύσσει τις τοπικές πολιτιστικές και παραγωγικές δυνάμεις, δεν μαθαίνει πολιτισμό απέξω, διότι ο πολιτισμός δεν είναι εισαγόμενος αλλά προέρχεται από τα σπλάχνα της. Η κοινωνία της πληροφορίας, ο κόσμος της τεχνολογίας, τα μέσα και οι πληροφορίες, που διαθέτει ο άνθρωπος και στα τελευταία χωριά μιας χώρας εάν συνδυαστούν, θα οδηγήσουν σε μια πραγματική άνθηση των ποιητικών πολιτιστικών δυνάμεων, οι οποίες μπορούν να παράγουν συνεχώς.

Ο ρόλος του κράτους είναι καθοριστικός στη διαμόρφωση του επιπέδου και της ποιότητας άσκησης της πολιτιστικής πολιτικής. Το ζητούμενο είναι η άσκηση πολιτιστικής πολιτικής με στρατηγική και στόχο τη μείωση των πολιτιστικών ανισοτήτων και την αναζήτηση των όρων της πολιτιστικής δημοκρατίας, ουσιαδούς και συστατικής της κοινωνικής δημοκρατίας και τότε θα πρέπει να διατυπωθούν ορισμένα καίρια ζητήματα.

Πρώτον, οι προτεραιότητες και το στρατηγικό σχέδιο της χώρας για τον πολιτισμό. Δεύτερον, οι κύριοι άξονες της πολιτιστικής πολιτικής. Το πολιτικό - πολιτιστικό υποκείμενο, που θα αναλάβει την υλοποίηση, λαμβάνοντας υπόψη ότι ο σύγχρονος πολιτιστικός σχεδιασμός δεν μπορεί παρά να συνδέεται στενά με την παιδεία, την τεχνολογία, τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, αλλά και την αγορά εργασίας, τις διεθνείς σχέσεις και τον τουρισμό. Τέταρτον, η αποσαφήνιση του ρόλου του κράτους και η σχέση του με την αγορά των πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών. Πέμπτον, η αναδιανομή των οικονομικών πόρων με βάση τις νέες προτεραιότητες.

Το «πολιτιστικό» κράτος, σε στενή σχέση με το κοινωνικό κράτος προωθεί με τον τρόπο αυτό στο κοινωνικό σώμα διεργασίες, που έχουν οργανική σχέση με το πλαίσιο αξιών, τις ιδεολογίες, την κοινωνική αλληλεγγύη, την πολυπολιτισμικότητα κλπ. και δυναμώνουν έτσι την αναπτυξιακή και πολιτισμική ραχοκοκαλιά της χώρας. Είναι άδικο και καταστροφικό ομάδες ολόκληρες του πληθυσμού να είναι καταδικασμένες στην παθητική παρακολούθηση της τηλεόρασης, ως μοναδικής πηγής διαμόρφωσης του συμβολικού⁸⁶.

Είναι άδικο επίσης να παραμένει κλειστός και αυτοϊκανοποιημένος ο κόσμος των τεχνών και των γραμμάτων. Θα πρέπει να υπάρξουν οι γέφυρες, που θα ενώνουν τις δύο όχθες του πολιτισμού και το κόστος να βαρύνει την Πολιτεία.

Το πολιτιστικό κράτος θα πρέπει να βρει τρόπους διαλόγου με τους δημιουργούς και τους καταναλωτές του πολιτισμού, να φέρει πιο κοντά τους μεν στους δε, αξιοποιώντας τις δημιουργικές δυνάμεις, που συνθέτουν τον πολιτισμό στη χώρα μας

⁸⁵ ΣΥΜΦΩΝΑ με μελέτη, που αναφέρεται πάντως σε στοιχεία του 1995, η Ελλάδα δαπανά ποσοστό μόλις 2,9% του ΑΕΠ για την εκπαίδευση, τη στιγμή που ο μέσος όρος στην Ε.Ε. είναι 5,2%. Τις μεγαλύτερες δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ χορηγούν στην Παιδεία οι βορειοευρωπαϊκές χώρες, με πρώτη τη Δανία με 8%. Ακολουθούν Σουηδία (7,8%) και Φινλανδία (7,3%). Πάνω από τον μέσο κοινοτικό όρο βρίσκονται Βέλγιο, Γαλλία, Ολλανδία, Αυστρία και Πορτογαλία, ενώ ελαφρά κάτω από αυτόν, Γερμανία, Ισπανία, Ιταλία και Λουξεμβούργο, ενώ Ιρλανδία και Βρετανία δαπανούν ακριβώς το μέσο όρο του ΑΕΠ. Η προτελευταία χώρα στον «πάτο» των δαπανών, το Λουξεμβούργο, δαπανά ποσοστό 4,4% του ΑΕΠ. Πηγή: Στατιστική Υπηρεσία Υπουργείου Οικονομικών.

⁸⁶ Από άρθρο της κ. Μυρσίνης Ζορμπά, διευθύντριας του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου, στην εφ. *Το Βήμα*, στις 17/08/1997.

αποσπώντας αυτές από την κοινωνική αδράνεια και τονώνοντας το κοινωνικό τους κύρος και τους δεσμούς τους με νέα κοινά στην κατεύθυνση μιας δικαιότερης πολιτιστικής δημοκρατίας.

Άκρως ανησυχητικό, γιατί με την ολοκλήρωση της ένταξής μας (ONE) στο υπερεθνικό σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τη συντελούμενη παγκοσμιοποίηση, με τους όρους που αυτή συντελείται, θα έπρεπε προ πολλού, μέσα από γόνιμες αναζητήσεις, να είχαμε χαράξει μακρόπνοη πολιτιστική στρατηγική, άρα να είχαμε και ξεκάθαρη αντίληψη για την πολιτιστική διάσταση της εκπαιδευτικής μας πολιτικής και του σύγχρονου ελληνικού σχολείου.

Μιλώντας για πολιτιστική στρατηγική προφανώς και δεν αναφερόμαστε σε κάποιο δόγμα, σε κάποιο κλειστό σύστημα απόψεων, αλλά σε γενικές κατευθύνσεις, που θα λειτουργούν ως πυξίδα προσανατολισμού για την πολιτιστική μας πορεία και θα αποτελούν τη βάση των προγραμματικών θέσεων της ακολουθητέας πολιτικής σε όλο το φάσμα της πολιτιστικής μας δραστηριότητας.

Πολύ περισσότερο δεν εξυπακούεται από την επισήμανσή μας, κάθε άλλο μάλιστα, ανάγκη κρατικής καθοδήγησης (διαχείρισης και εποπτείας) του «πολιτιστικού γίνεσθαι», αντίληψη και πρακτική παντελώς ασύμβατη με τη φιλοσοφία και τη λειτουργία των ανοιχτών, δημοκρατικών και πλουραλιστικών κοινωνιών, παντελώς ασύμβατη και με την ίδια την ουσία του «πολιτιστικού γίνεσθαι».

Η αναγκαιότητα να συζητήσουμε και να συνεννοηθούμε στα πολύ βασικά, όπως ποιο είναι το ζητούμενο μιας σωστής εθνικής πολιτιστικής στρατηγικής στις σημερινές συνθήκες, αλλά και ποιες οι μεγάλες παγίδες που πρέπει να αποφύγουμε στη χάραξή της, είναι ως πρώτο βήμα κάτι παραπάνω από προφανές.

Κεφάλαιο 4^ο Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

4.1 Το Πολύχρωμο ψηφιδωτό

Μπορούμε, νομίζω, να συνεννοηθούμε και να συμφωνήσουμε πως το ζητούμενο δεν γίνεται να είναι άλλο από τη διασφάλιση της πολιτιστικής μας ιδιαιτερότητας και πορείας στην Ευρώπη και στον σύγχρονο κόσμο, μέσα από τη διαρκή ενδυνάμωση της πολιτιστικής μας ποιότητας και του συνακόλουθου πολιτιστικού μας ρόλου, στη βάση πάντοτε πολυπολιτισμικών αντιλήψεων και παραδοχών (πολύχρωμο ψηφιδωτό ο παγκόσμιος πολιτισμός, με κάθε λαό να συνεισφέρει τις χρωματιστές του ψηφίδες).

Μπορούμε επίσης να συνεννοηθούμε και να συμφωνήσουμε στο ποιες είναι οι παγιδευτικές ακρότητες και πώς θα τις αποφύγουμε, αρνούμενοι ταυτοχρόνως και αμυντικές λογικές, που συνεπάγονται πολιτιστική ασφυξία, αλλά και προοδευτικοφανείες λογικές, που συνεπάγονται πολιτιστική διάλυση και ισοπέδωση. Αυτό σημαίνει πως πρέπει να αντιπαλεύουμε ταυτοχρόνως και την ξενόφοβη εθνικιστική υποκουλτούρα, που για πολλούς λόγους αρχίζει να βρίσκει πρόσφορο έδαφος και στον τόπο μας, αλλά και τη διαμετρικά αντίθετη υποκουλτούρα του γκριζου κοσμοπολιτισμού.

Είναι καιρός να απαλλαγούμε από τα νοσηρά αμυντικά σύνδρομα και τα παγιδευτικά ιδεολογήματα με τα οποία αυτά εκφράζονται, είτε πρόκειται για την προγονολατρεία, είτε για τη θεωρία περί ανάδελφου έθνους, είτε για τους εθνοκεντρικούς μεγαλοϊδεατισμούς, είτε για τα περί ελληνικότητας, ως αναλλοίωτου δόγματος και τα συνακόλουθα περί πολιτιστικής καθαρότητας, είτε πρόκειται, τέλος πάντων, για οποιαδήποτε διάσταση της εθνικιστικής υποκουλτούρας.

Αυτό, όμως, καθόλου δε σημαίνει, πως πρέπει να οδηγηθούμε στις ψευτοπροοδευτικές εκδοχές του ευρωπαϊσμού, του εκσυγχρονισμού, του άχρωμου και ισοπεδωτικού κοσμοπολιτισμού.

Οι εφαρμογές λοιπόν της Πολιτιστικής Πολιτικής σε εθνικό επίπεδο εστιάζονται στο ρόλο του κράτους σε ότι αφορά την προστασία, προβολή και αξιοποίηση αφενός της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην ευρεία και διαχρονική επιφάνεια της, και, αφετέρου της Πολιτιστικής Πολυμορφίας.

Οι σύγχρονες αξίες σήμερα υπερβαίνουν την ιδιωτική πρωτοβουλία και ευθύνη. Υπάρχουν ορισμένοι τομείς⁸⁷, οι οποίοι καθιστούν την παρέμβαση της οργανωμένης κοινωνίας, που αποτελεί σήμερα το εθνικό κράτος υπεράνω συζήτησης, με τη σκέψη, ότι η κρατική παρέμβαση είναι απαραίτητη για την πολιτιστική δημιουργία.

Η φύση των υπηρεσιών και των αξιών που παράγει ο πολιτιστικός τομέας χρειάζονται ενθάρρυνση καθώς και προστασία από την απόλυτη κυριαρχία της αγοράς. Οφείλουμε να διατηρήσουμε τις υφιστάμενες δραστηριότητες και αξίες και να προσφέρουμε κίνητρα ανάπτυξης για άλλες.

Δε συνηγορώ, βέβαια, υπέρ μιας κρατικής πολιτικής πολιτισμού, αν και ο πειρασμός να επιχειρηθεί κάτι τέτοιο υπήρξε μεγάλος στη σύγχρονη εποχή και αυτό διότι

⁸⁷ Για παράδειγμα η ασφάλεια ή η προστασία του περιβάλλοντος.

στο παρελθόν οι τέχνες και η δημιουργία υπήρξαν σχεδόν πάντοτε υπόθεση κρατική, μέχρι πριν δύο περίπου αιώνες.

Το κράτος δεν μπορεί να έχει πολιτική σε θέματα πολιτισμού και εννοώ με αυτό, ότι δεν μπορεί να επιβάλλει τι είναι αξιόλογο και τι όχι στη τέχνη και στον πολιτισμό. Μπορεί, ωστόσο, να δημιουργήσει ανεξάρτητους φορείς, που εντοπίζουν δραστηριότητες και τις ενθαρρύνουν. Η προστασία, προώθηση και χρήση της πολιτιστικής κληρονομιάς για τις ανάγκες του σήμερα είναι, πιστεύω, θέμα πολιτικής επιλογής και από αυτή την άποψη αποτελεί αντικείμενο των κρατικών πολιτικών σε θέματα πολιτισμού⁸⁸.

Τα κράτη βρίσκονται αντιμέτωπα με μια ευρύτατη κλίμακα πολύπλοκων θεμάτων, τα οποία απαιτούν ανάληψη δράσης για την υποστήριξη της αειφόρου ανθρώπινης ανάπτυξης – απαραίτητης για την κοινωνική συνοχή καθώς και για μια ισχυρή κοινότητα, αλλά και για την οικονομική ανάπτυξη.

---

⁸⁸ Σημαντικό είναι ν' αναφερθεί η συνέντευξη του στην εφημερίδα «Το Βήμα» του καθηγητή Χρήστου Π. Τσόκου, προέδρου του αμερικανικού Ιδρύματος για την Ελληνική Γλώσσα και τον Πολιτισμό, που πίστεψε στη διατήρηση και προαγωγή της ελληνικής γλώσσας και των ελληνικών πολιτιστικών αξιών με έντονη δραστηριότητα σε ιδρύματα ανώτατης παιδείας των ΗΠΑ, ως θεμελιώδους αποστολής του Αμερικανικού Ιδρύματος για την Ελληνική Γλώσσα και τον Πολιτισμό (ΑΙΕΓΠ). Στόχος του είναι η δημιουργία Κέντρων Ελληνικών Σπουδών, που θα διανεμηθούν στρατηγικά σε όλη την Αμερική και θα αποτελούνται από πέντε τουλάχιστον εσαεί προικοδοτημένες ακαδημαϊκές θέσεις που θα είναι οι ακόλουθες: Ελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας, Ιστορίας, Φιλοσοφίας, Ελληνικού Πολιτισμού και Βυζαντινής Ιστορίας και Ορθόδοξης Θεολογίας. Ένα τέτοιο Κέντρο Ελληνικών Σπουδών λειτουργεί ήδη στο Πανεπιστήμιο της Νότιας Φλόριδας, στην Τάμπα των ΗΠΑ. Οι σπουδές αυτές έχουν στόχο να προσελκύσουν τους Αμερικανούς και αυτή για τον κ. Τσόκο πρέπει να είναι η πιο εεπιγούσα στρατηγική. «Όταν ο κ. Ζολώτας έδωσε δύο διαλέξεις στην Ουάσινγκτον, πάνω από το 40% των λέξεων που χρησιμοποίησε ήταν ελληνικές. Αν ανατρέξει κανείς στην Ιστορία θα δει ότι ο Τόμας Τζέφερσον (πρόεδρος των ΗΠΑ, 1801-1809) διάβαζε αρχαία ελληνικά και η προσωπική του βιβλιοθήκη στη Φιλαδέλφεια περιείχε περισσότερους από 800 τόμους αρχαίων ελληνικών βιβλίων. Όλη αυτή η γνώση βρήκε τον δρόμο της στα πλέον θεμελιώδη έγγραφα της αμερικανικής πολιτείας. Είναι ανάγκη να αναγνωρισθεί η ελληνική συνεισφορά στην ανάπτυξη της Αμερικής και κύριο μέλημά μας είναι να εκπαιδύσουμε τους επαγγελματίες, επιστήμονες και ηγέτες του αύριο με τις ελληνιστικές σπουδές». Τον Μάρτιο θα δημιουργηθούν τα επόμενα τρία Κέντρα Ελληνικών Σπουδών με στόχο πάντα τα μεγάλα ιδρύματα και όχι ένα μικρό ιδιωτικό πανεπιστήμιο.

Ποια είναι η θέση του υπουργείου Παιδείας σε αυτή την πρωτοβουλία; «Επί Αρσένη, αλλά και επί Παπανδρέου ενημερώναμε συνεχώς για ό,τι κάναμε, αλλά δεν είχαμε καμία αντίδραση. Τα πολύ καλά λόγια του κ. Ευθυμίου με αφορμή την έναρξη των εργασιών και των δραστηριοτήτων του Ιδρύματος στην Ελλάδα με τα εγκαίνια του κέντρου στην Αθήνα θα τα πάρω μαζί μου στην Αμερική και θα τα επικαλεστώ για να δημιουργηθούν και άλλα τέτοια κέντρα. Και ο κ. Παπαδημητρίου από το Ίδρυμα "Ωνάσης" υποσχέθηκε να βοηθήσει. Θα χρειαστούμε οικονομική βοήθεια από όλους. Το "Leadership 100", που είναι ένας οργανισμός της Εκκλησίας όπου για να γίνεις μέλος πρέπει να δώσεις 100.000 δολάρια, έχει ήδη πάνω από 60 εκατ. δολάρια. Ελπίζω να συνεργαστούν για την έδρα της Ορθόδοξης Θεολογίας. Ξέρετε, γίνεται μια διάκριση εις βάρος μας. Στις κρατικές θέσεις, αλλά και στις ιδιωτικές εταιρείες στην αίτηση εργασίας αναγράφεται η θρησκευτική προτίμηση. Η Ορθοδοξία δεν υπάρχει ως επιλογή ανάμεσα σε καθολικούς, ιουδαϊστές, βαπτιστές και άλλους. Η Εκκλησία δεν έχει κάνει ποτέ τίποτε γι' αυτό. Πρέπει να μάθει ο κόσμος τι είναι η Ορθοδοξία. Ακόμη και ως θεωρητικό μάθημα». Αν πετύχει στην Αμερική αυτό το μοντέλο, κατά τον πρόεδρο του ΑΙΕΓΠ, θα μπορούσε να δημιουργηθεί μια «ομπρέλα κέντρων» και σε άλλες περιοχές του κόσμου, όπως στην Αυστραλία και αλλού. Και όταν γίνει αυτό η ελληνική κυβέρνηση θα ξοδεύει πολύ λιγότερα χρήματα για λόμπι, και καταλήγει: «για να πάψουν να μας αποκαλούν "greasy Greeks" ("λιγδιασμένοι Έλληνες", εξαιτίας της δουλειάς στα εστιατόρια) χρειαζόμαστε τη βοήθεια της ελληνικής κυβέρνησης, των ελληνικών πανεπιστημίων και των ελλήνων πολιτών, γιατί, αν δεν διατηρήσουμε και δεν ενδυναμώσουμε τον Ελληνισμό στην Αμερική, η Ιστορία δεν θα μας συγχωρήσει». Για περισ. βλ. στην ιστοσελίδα: <http://www.AFGLC.org>

Στο πλαίσιο αυτό τα κράτη προβληματίζονται ολοένα και περισσότερο σχετικά με τις επιπτώσεις που έχει η πολιτιστική πολυμορφία και η παγκοσμιοποίηση στις μεταβαλλόμενες σχέσεις μεταξύ τοπικών(ή υπο-εθνικών), εθνικών και διεθνών ταυτοτήτων και μορφών σχέσεων.

Για ν' αντιμετωπίσουν τις επιπτώσεις αυτές τα κράτη πρέπει να προωθήσουν την πολιτιστική πολυμορφία, τόσο στο εσωτερικό τους, όσο και διεθνώς, ενώ παράλληλα οφείλουν να προβάλλουν την κληρονομιά τους, την πολιτιστική τους έκφραση, δημιουργικότητα και καινοτομία και να ενισχύσουν την κοινωνική συνοχή.

Με αυτό τον τρόπο καθώς ο κόσμος μας αλλάζει ριζικά στην εποχή της πληροφορίας, τα κράτη αναζητούν την κατάλληλη ισορροπία μεταξύ ανοίγματος προς τον διεθνή πολιτισμό και υποστήριξης του δικού τους πολιτισμού. Σε αυτό το πλαίσιο, θεμελιώδη σημασία έχει η διατήρηση της πολιτιστικής πολυμορφίας και δημιουργικότητας εντός της παγκοσμιοποίησης.

Η κοινωνική και πολιτιστική πολυμορφία είναι ζωτικής σημασίας εργαλεία για την αειφόρο ανάπτυξη. Διατηρώντας τις ρίζες της δημιουργικότητας, ο κόσμος μας θα είναι καλύτερα εξοπλισμένος για την αντιμετώπιση των προκλήσεων της ομογενοποίησης της πολιτιστικής έκφρασης. Σημασία, έχει, παράλληλα, να συντηρηθεί και να ενσωματωθεί η πολιτιστική κληρονομιά στο μέλλον, αλλά και να διασφαλιστεί η προστασία του παρελθόντος.

Οι καθαρά παρεμβατικές και προστατευτικές πολιτικές έχουν περιορισμένη αξία και αποτελεσματικότητα. Η δημιουργία νέων πλαισίων δράσης για την πολιτιστική παραγωγή και διανομή αποτελεί πρωταρχικής σημασίας μέσο αλλαγής. Από την άποψη αυτή, οι κυβερνήσεις οφείλουν να κινηθούν με καινοτόμους και «έξυπνους» τρόπους, ώστε να προλάβουν τις αλλαγές. Θα πρέπει να δημιουργήσουν στο εσωτερικό των χωρών τους κλίμα προώθησης της πολιτιστικής και πνευματικής πολυμορφίας και, σε ορισμένες περιπτώσεις, να διατηρήσουν και να προστατεύσουν τρόπους ζωής και παραδόσεις, που συνδέονται με τη γλώσσα, την έκφραση και παρόμοια στοιχεία.

Μεγάλη σημασία στις πολιτιστικές πολιτικές έχουν η υποστήριξη και ο προσδιορισμός των νέων μορφών ταυτότητας και συμμετοχής σε διαφορετικές κοινωνίες, καθώς και των νέων ρόλων μεσολαβητή που καλούνται να παίξουν οι εθνικές κυβερνήσεις μεταξύ του τοπικού και του παγκόσμιου περιβάλλοντος. Το γεγονός αυτό δημιουργεί την ανάγκη επανεξισορρόπησης των δυνάμεων και των ευθυνών σε διάφορα επίπεδα διακυβέρνησης.

Η στρατηγική, που χρειάζεται να υιοθετηθεί από τις κυβερνήσεις, ώστε να ενισχυθεί η πολιτιστική πολυμορφία επικεντρώνεται στην ανάγκη επικράτησης μιας ευρύτερης αντίληψης για το θέμα που δεν περιορίζεται στη σχέση πληθυσμού-κράτους. Οι πολίτες οφείλουν να εκτιμούν τα κοινωνικά και πολιτιστικά τους δικαιώματα. Αντί να βρίσκουν την ολοκλήρωση αποκλειστικά στην αγορά, πρέπει να την ανακαλύψουν σε έναν δημόσιο χώρο, στον οποίο θα είμαστε σε θέση να μοιραστούμε την ετερογένεια μας, τις κοινές μας εμπειρίες και να ξεπεράσουμε τις προκαταλήψεις. Η πολιτιστική βιομηχανία παίζει θεμελιώδη ρόλο στον σχεδιασμό και στην δημιουργία ενός τέτοιου δημόσιου χώρου.

Είναι απαραίτητο να παράσχουμε στις τέχνες ευκαιρίες προώθησης τους. Αναθέτοντας επικοινωνίες και πολιτισμό σε ένα υπουργείο, ο πολιτισμός αποκτά πρόσβαση σε δημόσια ραδιοφώνια, εφημερίδες και δημόσιους τηλεοπτικούς σταθμούς.

Οι χώρες επιπλέον θα πρέπει ν' ανταλλάξουν εμπειρίες, όσον αφορά την νομοθεσία σε θέματα πολιτισμού.

Οι εθνικές κυβερνήσεις είναι υπεύθυνες για τη στήριξη της πολιτιστικής πολυμορφίας και της ειρηνικής συνύπαρξης εντός των συνόρων τους.

Συνδέοντας την πόλη με τον πολιτισμό, επισημαίνουμε, ότι η πόλη, ο πολίτης, η πολιτική και ο πολιτισμός έχουν κοινή ρίζα. Όταν η πόλη ήταν κράτος, ο πολίτης ήταν το υποκείμενο που απολάμβανε την οργάνωση της Πολιτείας, η πολιτική ήταν το μέσο που ανέβαζε τη ζωή του και ο πολιτισμός ήταν η συνείδηση της κοινωνικής του πραγματικότητας, σήμαινε, ότι ο κάθε άνθρωπος μπορούσε να έχει την ολότητα μπροστά του, μέσα του, δίπλα του. Εκεί μέσα ενσωματώνονται όλα, όσα μπορεί να «σηκώσει» μια κοινωνική ζωή⁸⁹.

Ζώντας στην περίοδο των νεώτερων γαιοστρατηγικών διακανονισμών, σ' έναν κόσμο ανοικτών συνόρων, εδράζονται οι ανωτέρω στο υπόστρωμα μιας ιδεολογικής και πολιτιστικής ηγεμονίας, η οποία περνάει στο σύνολο του πολίτη. Εκεί που πρέπει ν' αντισταθεί ο πολιτισμός και να επικρατήσουν οι δυνάμεις της δημιουργίας, είναι ακριβώς να ορθώσουν την πολυεθνική και πολυπολιτισμική πόλη απέναντι στο μονοδιάστατο πολιτισμό.

Η νέα ταυτότητα της συλλογικής συνείδησης και ζωής μπορεί να κτιστεί με τον πολιτισμό της ποικιλίας, της αρμονίας και του μέτρου. Σημαντικό είναι να προστατευθεί η διαφορά, η ατομικότητα, το μοναδικό βίωμα που έχει ο κάθε άνθρωπος⁹⁰ και να κτίσουμε την πόλη των διαφορών μέσα σε συνθήκες ποικιλίας, αρμονίας και προ πάντων ανθρώπινου μέτρου.

Σήμερα πια δε ζούμε μέσα σε κοινωνίες όπου υπάρχουν παραδοσιακά πολιτιστικά σχήματα, παραδοσιακή πολιτιστική δεξαμενή και όπου τα πολιτιστικά ψάρια που θα πιάσουμε είναι δεδομένα και αυτή η διαδικασία υποστηρίζεται από μια οικονομία, η οποία χρειάζεται όλο και περισσότερο νόημα, έννοια, συμβολική έννοια και αυτή η καταναλωτική νοοτροπία αποδομεί παραδοσιακές κοινωνικές αντιλήψεις. Το αποτέλεσμα είναι, ότι ο πολιτισμός είναι κάτι, το οποίο δεν είναι δεδομένο.

Είναι κάτι το οποίο πρέπει να οικοδομήσουμε και να επαναοικοδομήσουμε. Αυτό λοιπόν χρειάζεται πολιτικές συγκεκριμένες, χρειάζεται δημιουργικότητα και ιδέες με στόχο το μέλλον.

Σ' ένα κράτος – έθνος ο πολιτισμός χρησιμεύει στην οικοδόμηση της ταυτότητας και στην εθνική αναγνώριση. Ο πολιτισμός είναι αυτός που ξεχωρίζει ένα λαό τον άλλο, μια χώρα από μια άλλη. Σε μια πόλη όπως η Αθήνα για παράδειγμα υπάρχουν δεκάδες

⁸⁹ Αυτό αναφέρεται διότι τότε ήταν μια μικρογραφία, αλλά σήμερα σε μια πολύ μεγαλύτερη έκταση όλοι οι σύγχρονοι διανοητές εμφανίζουν μια κεντρική τάση, να ξαναγυρίσουν στην ολιστική θεώρηση των επιστημών, δηλαδή αφού πέρασαν από ένα στάδιο τρομακτικής εξειδίκευσης με την τεράστια ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της τεχνολογίας, αφού για να γίνεις επιστήμονας σήμερα δεν χρειάζεται να είσαι δικηγόρος ή γιατρός αλλά πρέπει να είσαι μια από τις δεκάδες ή εκατοντάδες κατηγορίες των γιατρών, έχουν αρχίσει να ξαναψάχνουν τα σπασμένα κομμάτια της ιστορίας, να τα ξανασυνθέσουν για να βρουν αν ο μικρός και γνωστός πλέον κόσμος μας έχει συγκεκριμένους κανόνες και λειτουργίες και μπορεί να έχει συνείδηση του εαυτού του.

⁹⁰ Εδώ αξίζει πραγματικά να παραθέσω το στίχο του Οδυσσέα Ελύτη από το *Άξιον Εστί*: «...βλέπεις - είπε - είναι οι άλλοι και δεν μπορείς εσύ χωρίς αυτούς και δεν μπορεί αυτοί χωρίς εσένα. Βλέπεις _ είπε - είναι οι άλλοι και ανάγκη πάσα να τους αντικρίσεις, τη μορφή σου αν θέλεις ανεξάλειπτη να είναι στον αιώνα». Δηλαδή ο ανθρώπινος πολιτισμός στηρίζεται στον πολιτισμό του άλλου. Και αυτό είναι μια προοδευτική ιδέα στη σημερινή εποχή έξω από κόμματα, παρατάξεις, πολιτικές και οτιδήποτε άλλο. Είναι μια προοδευτική, κοινωνική και πολιτιστική στάση.

εθνότητες που ζουν⁹¹. Έτσι, λοιπόν, το να συμβιώνουν σε μια πόλη, δεν οφείλεται στην ταυτότητα. Απαιτούνται αστικές κοινωνικές που θα βασίζονται στη διαφορετικότητα. Η αστική κουλτούρα είναι μια πραγματική πρόκληση.

Ο πολιτισμός στην Ευρώπη μπορεί να επιτευχθεί μόνο με εθνική πολιτική. Στα πλαίσια κάθε κράτους πρέπει να γίνονται προσπάθειες, έτσι ώστε ο πολιτισμός ν' αναδειχθεί. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και ιδιαίτερα η Γενική Διεύθυνση υπεύθυνη για τον πολιτισμό, την πληροφόρηση, τον αθλητισμό και τα οπτικοακουστικά μέσα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις εθνικές πολιτικές σε Πανευρωπαϊκό επίπεδο.

Η πολιτιστική πολυμορφία είναι μια έννοια που εμπεριέχει μια νομική πολιτική, πολιτιστική μάχη. Εάν θέλουν τα κράτη να διατηρηθεί η ταυτότητα της κάθε περιοχής τους, κάθε κοινότητας τους θα πρέπει να συμμετάσχουν ενεργά σ' αυτή⁹².

Άξιο προσοχής είναι και ότι η ιστορία των προκαταλήψεων και των διώξεων είναι παράλληλη με την ιστορία της απαγόρευσης των βιβλίων.

Ένα επιχορηγούμενο Φεστιβάλ από την Πολιτεία, όπου θα έχουμε την ευκαιρία να συναντήσουμε τους ξένους που ζουν μαζί μας στην ίδια πόλη, να νιώσουμε πιο κοντά στον πολιτισμό που κουβαλούν με αξιοποίηση των πολυπολιτισμικών στοιχείων στοχεύοντας στην καταπολέμηση των προκαταλήψεων και προσφέροντας ένα ελεύθερο βήμα, όχι μόνο πολιτιστικής έκφρασης, αλλά πολιτικής συνειδητοποίησης και κοινωνικής αλληλεγγύης.

Περίπτερα με σχετικά βιβλία και έντυπα, οργανωμένα απ' το Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, μπορούν να υπενθυμίζουν, ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν το δικαίωμα να μιλούν, να γράφουν και να διαβάζουν τη μητρική τους γλώσσα. Θα υπενθυμίζουν πάλι, ότι η γλώσσα είναι για κάθε λαό ή μειονότητα, ένα μεγάλο πολιτιστικό κεφάλαιο, που συνοψίζει την ιστορία του και μεταδίδει τη συλλογική μνήμη από γενιά σε γενιά. Θα διαψεύδει, ότι υπάρχουν ανώτεροι και κατώτεροι πολιτισμοί, λαοί και γλώσσες και θα περιορίζει αυταρχικές θεωρίες και πολιτικές πρακτικές που, αρνούμενες την απλή αλήθεια, καταπολεμούν τα δημοκρατικά δικαιώματα και τη διαφορετικότητα και μαζί τους την ελεύθερη διακίνηση των ιδεών και τη γλωσσική έκφραση.

Το να παίρνουν διαστάσεις φυσικού φαινομένου τα έντονα φαινόμενα κοινωνικής περιφρόνησης και υποτίμησης που σχετίζονται με την καταγωγή, τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά ή τη γλώσσα υποθάλλουν την καθαρή προκατάληψη και το ρατσισμό.

Επειδή οι μεγάλες καταστροφές δεν έρχονται ξαφνικά⁹³, αλλά επωάζονται σαν το αυγό του φιδιού μέσα στην καθημερινή ζωή και τις αντιλήψεις των ανθρώπων, είναι αναγκαίο να καλλιεργούμε διαρκώς το διάλογο με επιχειρήματα που πολεμούν τις

⁹¹ Ζωή εν πολιτισμό, είναι η δυνατότητα να ιεραρχούμε αξίες και προτεραιότητες. Να τις ιεραρχήσουμε σημαίνει, ότι λειτουργούμε μέσα στα πλαίσια εκείνης της ελευθερίας, τα οποία προσδιορίζει η ανάγκη μας η προσωπική για παιδεία και η ανάγκη μας να σεβόμαστε το ανθρώπινο πρόσωπο. Είναι αδύνατο να λειτουργούμε μέσα στην πολιτιστική πράξη ή στην πολιτιστική σκέψη και να αγνοούμε, ότι το ανθρώπινο πρόσωπο όταν λειτουργεί σε ζωή εν πολιτισμό ανάγεται στην οικουμενικότητα και η οικουμενικότητα έλκει το ανθρώπινο πρόσωπο.

⁹² Μέρος αυτής της μάχης είναι να λάβει υπόψη της η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τον προϋπολογισμό για τον πολιτισμό και τις πολιτιστικές πολιτικές και τα προγράμματα που μπορούν να παίξουν ρόλο σε Ευρωπαϊκό Επίπεδο. Η Επιτροπή Περιφερειών όμως δεν έχει κανέναν προϋπολογισμό και ο ρόλος της είναι καθαρά συμβουλευτικός.

⁹³ Το 18^ο αιώνα καίγονται επιφανή έργα του Διαφωτισμού: βιβλία του Βολταίρου, του Ντιντερώ, του Ρουσσώ, του Ελβέτιους, του Χόλμπαχ. Το 1933, το ναζιστικό καθεστώς ρίχνει στην πυρά χιλιάδες βιβλία έξω από το πανεπιστήμιο του Βερολίνου.

προκαταλήψεις, την ξενοφοβία, το ρατσισμό και υποστηρίζουν την πολιτιστική πολυμέρεια, την επικοινωνία με το διαφορετικό, την κοινωνική αλληλεγγύη.

Η Ευρώπη χρειάζεται σήμερα ένα νέο πολιτικό Διαφωτισμό, απελευθερωμένο από τις ταξικές αγκυλώσεις της αστικής κοινωνίας. Έναν ορθολογικό ουμανισμό που θ' αντανάκλα τις ανάγκες της ανθρωπότητας στο σύνολο της και δε θα καταδικάζει δισεκατομμύρια ανθρώπων του Πλανήτη μας στην κοινωνική απομόνωση και την εξαθλίωση, χάριν της μονομερούς προώθησης του τεχνικού πολιτισμού, που στερείται οραμάτων και αξιών⁹⁴.

Τα βιβλία μπορούν να προσφέρουν σημαντική βοήθεια σ' αυτό το διάλογο, γι' αυτό και στήριξη τους και παρουσία τους σ' ένα Φεστιβάλ Βιβλίου θα έχει σημαντική συμβολική, αλλά και ουσιαστική αξία.

---

⁹⁴ Παπαδημητρίου, Ζήσης, *Ο Ευρωπαϊκός Ρατσισμός*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002, σ.32.

4.2 Ο ρόλος της (υλικής και) πνευματικής κληρονομιάς.

Η γλώσσα στα ελληνόφωνα χωριά του Σαλέντο αντιμετωπιζόμενη, όχι σαν απλό εργαλείο του χωρικού για να πράξει κάτι, αλλά σαν προϋπόθεση της κατεξοχήν ύπαρξης του, που είναι η συνείδηση του εαυτού του και του κόσμου του, ανάγεται σε παράγοντα που καθορίζει τον άνθρωπο, ταυτίζει ή διαφοροποιεί τους ανθρώπους μεταξύ τους και προάγει την ουσία της ανθρώπινης οντότητας⁹⁵.

Ο άνθρωπος γεννιέται – το δίδαξε με μεγάλη σαφήνεια ο Noam Chomsky – με μια «δυνάμει ικανότητα», που ενεργοποιείται εκ των υστέρων από τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος, καλλιεργείται, αναπτύσσεται και προάγεται πολιτισμικά.

Η γλώσσα κάθε λαού οργανωμένου σε έθνος, ήταν και είναι πάντα – μας το δίδαξε ο Saussure⁹⁶ – μια ταξινόμια του κόσμου του⁹⁷. Οντολογικά μιλώ σημαίνει *par excellence* σκέπτομαι, δηλαδή συγκροτώ τον κόσμο – ο άνθρωπος, η γλώσσα και ο κόσμος συνιστούν αδιάσπαστο όλον, και από ορισμένες πλευρές ταυτίζονται: κατοικούμε τη γλώσσα, αλλά και μας κατοικεί. Όλα τα χαρακτηριστικά της ύπαρξης (ατομικής και κοινωνικής) αναγνωρίζονται στη γλώσσα.

Η γλώσσα – ομιλία αποτελεί μορφή και όργανο της σκέψης (της κίνησης του πνεύματος που παρακολουθεί τη μεταβολή του κόσμου). Στο δομικό και λειτουργικό επίπεδο, τόσο απ' την πλευρά του ομιλούντος όσο και του αποδέκτη, η γλώσσα είναι η κοινή χρήση⁹⁸ μιας επαλληλίας ανοιχτών κωδίκων μορφοποίησης της σκέψης (φωνητικών, γραμματικών, συντακτικών, πολιτικών, εμπειριών, αισθημάτων, κλπ).

Στο αξιακό επίπεδο (χρήση), η διάλεκτος δεν εξαντλείται στον τομέα της επικοινωνίας. Η επικοινωνία είναι μια από τις δυνατές χρήσεις της. Η θεμελιώδης λειτουργία της είναι η συγκρότηση του νοήματος του κόσμου(ψυχικού, φυσικού, ιστορικού, αισθητικού, κλπ).

Αποτελεί λοιπόν η διάλεκτος ένα ιστορικό ον. Η περιοχή κινήσεως (η ζωή) της διαλέκτου είναι ολόκληρη η ιστορική της κατάκτηση. Το γκρίκο είναι μια διαμορφωμένη και δομημένη γλώσσα, όπως αποδεικνύεται από γραπτά κείμενα και από τη δημόσια ποίηση. Εκείνο που απαιτείται είναι ο σεβασμός και η αναγνώριση της. Αποτελεί εξέλιξη και φυσική συνέχεια της αρχαίας ελληνικής(με την οποία διατηρεί καιρικές δομικές σχέσεις σε όλα τα επίπεδα) παρ' όλες τις χειρουργικές και επικίνδυνες επεμβάσεις τους τελευταίους τρεις αιώνες.

Το Γκρίκο μεταβλήθηκε πάνω στη γραμμή ενός συντακτικού και γραμματικού μετασχηματισμού και δεν έπαψε να είναι ζωντανό και παρών στην ελληνόφωνη ζώνη

⁹⁵ «Και ὡσπερ οὐδέ γράμματα πάσι τα αὐτά οὐδέ φωναί αι αὐταί ὡν μέντοι ταῦτα σημεῖα πρώτως, ταῦτα παθήματατης ψυχῆς και ὡν ταῦτα ομοιώματα, πράγματα ἤδη ταῦτά» Αριστοτέλης, Περί Ερμηνείας, 16^α, στιχ. 6-8.

⁹⁶ F. De Saussure, Cours de Linguistique generale, p. 100, Payot, Paris 1916.Ελληνική μτφ-Σχόλια Φ.Δ Αποστολόπουλος, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1979.

⁹⁷ Η γλώσσα κάθε λαού είναι και μια άλλη σύλληψη, οργάνωση και έκφραση του κόσμου. Η διαφοροποίηση κάθε εθνικής γλώσσας συνδέεται σε μεγάλο βαθμό, με την ιστορία και την πνευματική καλλιέργεια κάθε λαού.

⁹⁸ Το συμβάλλουσθαι.

αδιαλείπτως επί δυο χιλιετίες. Παραμένει αυτούσια η γλώσσα του Ξενοφώντα, του Ισοκράτη, του Αριστοτέλη και του Πίνδαρου. Στο βαθύτερο πυρήνα της η διάλεκτος αυτή είναι μια λογοτεχνία, ένα μυθιστόρημα. Προερχόμενη από μια μυθολογική περιοχή (τα Ομηρικά έπη) αποτελεί μέρος αυτών των μύθων και απ' αυτούς τους μύθους προέρχεται η σημερινή της ποίηση αναμετρούμενη σε κάθε γενιά με τη λατινική και την επίσημη ιταλική και επιζούσα με τον προφορικό λόγο, που βεβαιώνει την πνευματική της υγεία⁹⁹.

Η γλώσσα ενός λαού είναι μια ακατάλυτη πολιτιστική κληρονομιά, ένας ακατάλυτος πολιτισμικός κώδικας, που δεν ενδίδει στην αναμέτρηση του πολιτισμού του λαού αυτού μ' έναν ξένο, ιδιαίτερα όταν η γλώσσα έχει ένα τόσο μακραίωνα και οικουμενικής σημασίας παρελθόν, όπως το γκρίκο¹⁰⁰.

Η γλωσσική μας ηθική ορίζει να μην παραμείνουμε αδιάφοροι και παθητικοί μπροστά στην εξάλειψη του γκρίκο, διότι προσδίδει μια τελευταία εγγύηση της ελληνικότητας μας εκτός συνόρων και θα πρέπει να την υπερασπιστούμε με το ίδιο πάθος, που θα υπερασπιζόμασταν τη Θράκη και τη Μακεδονία. Αυτό απαιτεί η γλωσσική μας ηθική μπροστά στη γλωσσική δουλοπρέπεια και αναξιοπρέπεια των εμπόρων κάθε λογής: προγραμμάτων, θεαμάτων κι όλων των εκδηλώσεων μιας καταναλωτικής και παραιτημένης κοινωνίας σαν τη δική μας¹⁰¹.

Εξάλλου η γλώσσα εξακολουθεί να παραμένει από τα βάθη των αιώνων έως και σήμερα, το βασικό σύμβολο των πολιτισμικών γνωρισμάτων των εθνών και έτσι θα πρέπει να διατηρηθεί στην ενοποιημένη Ευρώπη, εκφράζοντας την ταυτότητα και τον πολιτιστικό πλούτο του κάθε κράτους – μέλους. Ο ποιητής Οδυσσεάς Ελύτης, όταν είχε μεταβεί στη Σουηδία για την απονομή του βραβείου Νόμπελ, είχε πει στους εκεί ομογενείς, πως η γλώσσα δεν είναι μόνο ένα μέσο επικοινωνίας, αλλά πως η γλώσσα κουβαλάει την ίδια την ψυχή του λαού μας και ταυτόχρονα την ιστορία του ολόκληρη και όλη του την ευγένεια. Η ελληνική γλώσσα έχει μια πανάρχαια ιστορία, είναι η γλώσσα μέσω της οποίας εκφράστηκαν οι επιστήμες και η φιλοσοφία και εμείς χαιρόμαστε σήμερα, που εξακολουθούμε να έχουμε το προνόμιο να χρησιμοποιούμε τις λέξεις Θάλασσα, γη, ουρανός, όπως τις έλεγαν πριν από 2.500 και περισσότερο χρόνια.

Η γλώσσα βέβαια, ως ζωντανός οργανισμός εξελίσσεται και επηρεάζεται από τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες. Στην εξέλιξη της δέχεται επηρεασμούς από άλλες γλώσσες, με τις οποίες έρχεται σ' επαφή.

Αυτό αποτελεί ένα διαχρονικό φαινόμενο και έχει άμεση σχέση με τη γεωγραφική και γεωπολιτική θέση μιας περιοχής, μιας χώρας, καθώς και με την κοινωνική ένταξη της σε πολιτιστικές ομάδες κρατών.

⁹⁹ Ο Αριστοτέλης στην Ποιητική ορίζει ως θεμέλιο της τραγωδίας το μύθο, όχι τυχαία βέβαια. Γλώσσα οικουμενική και κοινωνία οικουμενική δεν υπάρχει απαλλαγμένη από τους μύθους.

¹⁰⁰ Διαπιστώνεται εύκολα από την περίπτωση πολλών κελτικών γλωσσών (ουαλικής, σκωτικής, κα.), ότι όταν οι γλώσσες αυτές αναμετρήθηκαν με τη γλώσσα των αγγλοσαξόνων αποικιστών ή εισβολέων οδηγήθηκαν σε μια βαθμιαία παρακμή και ουσιαστική εξαφάνιση, ύστερα από μόνιμη υποδούλωση των λαών που τις μιλούσαν.

¹⁰¹ Σε μια πατρίδα που το ξενόγλωσσο προϊόν παρέχει την αξιοπιστία, αλλά και την εγγύηση για μια αυτόματη μετάβαση σ' έναν άλλο χώρο, πέρα απ' τη νεοελληνική μιζέρια και κακομοιριά, μέσα στο γλωσσικό αφελληνισμό του τόπου τι άλλο απομένει ελληνικό εκτός απ' αυτό που κανένας λαός, ούτε γειτονικός ούτε μη γειτονικός, δε ζητάει να μας αφαιρέσει, αλλά που μόνοι μας όλο και περισσότερο ποδοπατούμε και εξευτελιζούμε, τι άλλο από τη γλώσσα μας.

Η ελληνική γλώσσα, η διάλεκτος του Σαλέντο άντεξε μέσα στους αιώνες και αυτό αποτελεί χαρακτηριστικό του δυναμισμού και της αξίας της¹⁰².

Η αναγκαιότητα της γλωσσικής ποικιλότητας φαίνεται και στους δεσμούς μεταξύ βιοποικιλότητας και γλωσσικής ποικιλότητας. Εθνολόγοι, ανθρωπο-οικολόγοι έχουν προτείνει θεωρίες «συν-εξέλιξης ανθρώπου-περιβάλλοντος», στις οποίες συμπεριλαμβάνεται και η παραδοχή ότι «η πολιτισμική ποικιλότητα μπορεί ν' αυξήσει τη βιοποικιλότητα και αντίστροφα¹⁰³». Στο πλαίσιο αυτό τονίζεται η ανάγκη να αντιμετωπιστούν οι προβλέψιμες επιπτώσεις της μαζικής διακοπής τόσο μακροχρόνιων αλληλεπιδράσεων. Οι διεργασίες απώλειας της γλώσσας επίσης επηρεάζουν τη διατήρηση της παραδοσιακής περιβαλλοντικής γνώσης-από την απώλεια του βιοσυστηματικού λεξιλογίου, μέχρι την απώλεια των παραδοσιακών αφηγήσεων.

Οι ολιστικές απόψεις του «ιθαγενούς» ανθρώπου συνδέουν άμεσα τη διατηρησιμότητα του περιβάλλοντος με την υγεία του ατόμου και την ευζωία της κοινότητας και την ποικιλότητα της ζωής, που αποτελεί το θεμέλιο λίθο της διατηρησιμότητας με τη γνώση αυτής της ποικιλότητας, που φυλάσσεται ευλαβικά στους νόμους, τις επιστήμες, τις θρησκείες, τις τελετουργίες και τις τελετές των ανθρώπινων κοινωνιών. Με άλλα λόγια, υπάρχει ένας αξεδιάλυτος δεσμός ανάμεσα στην περιβαλλοντική και την πολιτισμική κοινότητα.

Και είναι η γλώσσα που συνδέει την πολιτισμική γνώση με την περιβαλλοντική πρακτική. Χωρίς τη γλώσσα, οι τοπικές, οι «ιθαγενείς» έννοιες για τη φύση, οι αντιλήψεις για το περιβάλλον και οι κατηγορίες συντήρησης και διαχείρισης θα είχαν χαθεί. Στην πραγματικότητα, η παραδοσιακή γνώση μπορεί να παραμείνει ακόμη και αφού η «ιθαγενής» γλώσσα έχει χαθεί, αλλά ο πλούτος και η ποικιλότητα αυτής της γνώσης δεν μπορεί να επιβιώσει ούτε για μια γενιά μετά την απώλεια της γλώσσας¹⁰⁴.

Το ανωτέρω δείχνει, ότι υπάρχει ισχυρή συσχέτιση ανάμεσα στη βιοποικιλότητα και στη γλωσσική ποικιλότητα. Ακόμη και αν η διασύνδεση δεν υποδεικνύει αναγκαστικά μια ευθεία αιτιώδη σχέση, με την έννοια, ότι κανένας από τους δυο τύπους ποικιλότητας δεν μπορεί να ιδωθεί άμεσα ως ανεξάρτητη μεταβλητή σχέση με τον άλλο, η γλωσσική και πολιτισμική ποικιλότητα είναι μια αποφασιστική διαμεσολαβούσα μεταβλητή στη διατήρηση της ίδιας της βιοποικιλότητας, όσο οι άνθρωποι υπάρχουν πάνω στη γη.

¹⁰² Σημαντική συμβολή στην επιβίωση και τη διάσωση των διαλέκτων και των πολιτιστικών παραδόσεων των ομιλούντων θα μπορούσε να προκύψει από τη γνώση και την αξιοποίηση της λαϊκής λογοτεχνίας. Το ευρύ ελληνικό κοινό θα μπορούσε να ενημερωθεί για τη φιλολογία "Γκρίκο", δια μέσου μεταφράσεως σε αντιπαραβολή με το αρχικό κείμενο στο οποίο είτε η αυθόρμητη πηγαία λογοτεχνική παραγωγή είτε η κλασική αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της πολιτιστικής κληρονομιάς του ελληνισμού. Η σύγκριση εξ άλλου με την προφορική νεοελληνική παράδοση και τα πολιτισμικά της πρότυπα αποκαλύπτει μια κοινή πολιτισμική βάση που στηρίζεται τόσο σε κοσμοθεωρητικούς προσανατολισμούς (σχέση φύσης και κουλτούρας) όσο και στις βιοθεωρητικές θέσεις και το σύστημα αξιών. Οι αναλογίες αυτές συνδέονται τόσο με την αρχαία, όσο και με τη νεοελληνική πολιτισμική παράδοση.

¹⁰³ Maffi, L., *Language, Knowledge and the environment: Threats to the world's Biocultural Diversity*, ed. Terralingua, London 1996, σ.σ. 78-81.

¹⁰⁴ Τα στοιχεία έχουν παρθεί από την Terralingua, ένα μη κερδοσκοπικό διεθνές οργανισμό, ταγμένο στη διαφύλαξη της παγκόσμιας γλωσσικής ποικιλότητας και στη διερεύνηση των δεσμών ανάμεσα στη βιολογική και πολιτισμική ποικιλότητα. Στο πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια, Berkeley Οκτώβριος 1996, έλαβε χώρα Συνέδριο με θέμα: *Απειλούμενες γλώσσες, απειλούμενη γνώση, απειλούμενα περιβάλλοντα*.

Η βαθύτερη εκδοχή του ανθρώπου είναι ο πολιτισμός¹⁰⁵ και σημαντική ενέργεια αποτελεί η άσκηση όλων μας στον πολιτισμό, σε έργα δηλαδή και εκδηλώσεις που θα ανεβάσουν και θα καθιερώσουν τη βαθύτερη και ιερότερη εκδοχή της ανθρώπινης ψυχής ως αντίδοτο στην χαμέρπεια και στο μέτριο, που δηλητηριάζει και χαρακτηρίζει την εποχή μας.

---

¹⁰⁵ Και βέβαια πολιτισμός δεν είναι ο πολίτης που συγκινείται με μια ωραία θεατρική παράσταση ή με την ακρόαση μιας συναυλίας, αυτό το σύνολο των εκδηλώσεων που αποτελούν τον εύκολο δρόμο, αλλά πολιτισμός είναι η δυνατότητα να ζούμε «εν πολιτισμώ», η δυνατότητα να ιεραρχούμε αξίες και προτεραιότητες και η ιεράρχηση αυτή σημαίνει, ότι λειτουργούμε μέσα στα πλαίσια εκείνης της ελευθερίας, τα οποία προσδιορίζει η ανάγκη μας η προσωπική για παιδεία και η ανάγκη μας να σεβόμαστε το ανθρώπινο πρόσωπο. Ο πολιτισμός ταυτίζεται με την παρουσία, το έργο και την ιστορία του ανθρώπου επί της γης.

Η έννοια πολιτισμός εκπροσωπείται σήμερα κατά τη Βρετανή Μπάρμπαρα Ο' Τουλ (μια από τους δέκα ευρωβουλευτές της Επιτροπής Πολιτισμού, Νεότητας, Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και Αθλητισμού, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου που επισκέφθηκαν το Μάρτιο του 2002 την Αθήνα) από δύο μοντέλα: το αμερικανικό που βασίζεται στην ομοιογένεια και προβάλλει τον πολιτισμό ως επιχείρηση και το ευρωπαϊκό που βασίζεται στη συνεργασία και την πολυμορφία. Συνεπώς, «η μελλοντική Ευρώπη οφείλει να οικοδομηθεί πάνω στις ευρωπαϊκές αξίες».

Το κοινοτικό πρόγραμμα «Πολιτισμός 2000» (μία πρωτοβουλία της Βάσκο Γράγια Μούρα) που καλύπτοντας την περίοδο 2000-2004 και με προϋπολογισμό 167 εκ. ευρώ, αποσκοπεί στην αξιοποίηση της γλωσσικής και πολιτισμικής ποικιλομορφίας, την ανάπτυξη νέων μορφών πολιτιστικής έκφρασης και την προαγωγή του πολιτισμικού διαλόγου.

4.3 Η Πολιτισμική συνείδηση

Μπαίνοντας στο δεύτερο έτος της τρίτης χιλιετίας, είναι καιρός να δούμε με καινούργια μάτια αξίες του παρελθόντος και μια απ' αυτές είναι ο παρωχημένος εθνικισμός. Ο παρωχημένος εθνικισμός περιέχει αιτήματα ξεπερασμένα και επικίνδυνα, όπως η διεκδίκηση εδαφών, η ομοιογένεια των μελών του έθνους, ο επεκτατισμός με τη χρήση βίας, οι επιθετικοί πόλεμοι, που κατασκευάζονται σαν νόμιμα δικαιώματα των κρατών.

Χρειάζεται άρα η ερμηνεία της ιστορίας και η ιστορική απόσταση, που θα επιτρέψει την κατανόηση του παρελθόντος, όσο και την ενσυνείδητη αναγνώριση της σημερινής πραγματικότητας ως μέρος μιας πορείας μέσα στην οποία τα εθνικά συμφέροντα υπηρετεί η πραγματοποίηση του οράματος της ειρήνης και συνεργασίας των λαών, η πολυπολιτισμικότητα.¹⁰⁶

Για να καταλάβουν οι σημερινοί πολίτες και κύρια οι νέοι το γιγάντιο ηθικό βάρος της λέξης έθνος, πρέπει να παρακολουθήσουν ιστορικά τη δημιουργία της¹⁰⁷.

¹⁰⁶ Τι σημαίνει πολυπολιτισμικότητα; Ισορροπία σχέσεων, εξισορρόπηση συμφερόντων, διαρκής κοινωνικός διάλογος. Σημαίνει μη βία. Αποκήρυξη της βίας, ως μέσου επίλυσης των διαφορών. Άρα και μείωση των επιπέδων των στρατιωτικών εξοπλισμών, αποστρατικοποίηση της οικονομίας και της πολιτικής σκέψης. Και πρέπει να σημειώσουμε εδώ, ότι συμβαίνει στο εσωτερικό επεκτείνεται και στις διακρατικές σχέσεις. Δηλαδή αυτή η εσωτερική κουλτούρα ανοχής είναι φυσικό να συνοδεύεται από την προσπάθεια για εκδημοκρατισμό και εξανθρωπισμό των διεθνών σχέσεων. Βρίσκεται λοιπόν στον αντίποδα του εθνικισμού, του σωβινισμού, του θρησκευτικού εξτρεμισμού, του κρατικού ηγεμονισμού, της εθνικής καθαρότητας. Πιστεύει κανείς, ότι οι δυνάμεις του σκοταδισμού μπορούν να υιοθετήσουν αυτή τη στάση και πολιτική;

Διατείνομαι, ότι αυτή η πολιτική αποτελεί προνομικό πεδίο για την Αριστερά. Συμπίπτει με τους στρατηγικούς και προγραμματικούς της στόχους. Με την επιδίωξη της να μειωθούν και να καταργηθούν οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες, να επιβεβαιωθεί η αρχή της κοινωνικής αλληλεγγύης. Και επειδή ακριβώς πρόκειται για πολιτικό σχέδιο, η κοινωνική και πολιτική Αριστερά μπορεί να συγκεντρώσει εκείνες τις δυνάμεις, που θα αγωνιστούν για να επιβληθεί, διότι χρειάζονται γενναίες παρεμβάσεις στη νομοθεσία και τη διοίκηση, την ίδια τη συνείδηση και τη νοοτροπία.

Άρα, είναι πολύ χρήσιμες οι καμπάνιες ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης, τα εξειδικευμένα κέντρα παραγωγής και διάδοσης αυτών των ιδεών. Το σύστημα παιδείας και τα ΜΜΕ μπορούν να παίξουν σημαντικότατο ρόλο. Αναντικατάστατος είναι ο ρόλος των σχετικών δικτύων και πρωτοβουλιών των πολιτών. Πάνω απ' όλα όμως χρειαζόμαστε πολιτική βούληση και «επισημοποίηση» αυτής της πολιτικής. Οι θέσεις αυτές πρέπει να διαποτίζουν τις πολιτικές που ασκούνται. Και εδώ είναι ο πολιτικός ρόλος της Αριστεράς,.....

Συνέντευξη στην εφ. *Αυγή* στις 23/07/1997 της κ. Σούλας Παναρέτου μέλους της ΚΠΕ του ΣΥΝ.

¹⁰⁷ Προτού προχωρήσουμε, μια προκαταρκτική παρατήρηση. Την εθνική ιστορία, δηλαδή την ιστορία που αφορά τη δημιουργία και την πορεία των εθνών, τη διασχίζουν δύο ρεύματα, τα οποία βασίζονται σε διαφορετικές αντιλήψεις του έθνους. Το ένα ρεύμα αφορά τις διαδικασίες που συγκροτούν το έθνος ως κοινότητα πολιτών. Η έμφαση εδώ πέφτει στη σύλληψη του έθνους ως πολιτικής κοινότητας η οποία κάνει δυνατή την ανάπτυξη των πολιτικών δικαιωμάτων και της δημοκρατίας.

Το άλλο ρεύμα δίνει έμφαση στο έθνος ως κοινότητα πολιτισμικών χαρακτηριστικών, άλλοτε κληρονομημένων (με αποχρώσεις από το γένος ως τη φυλή) και άλλοτε μαθημένων («όσοι της ημετέρας παιδείας κλπ.»). Και τα δύο ρεύματα συχνά συνυπάρχουν, με διαφορετική όμως ιεράρχηση και πυκνότητα σε κάθε κοινωνία. Έτσι, από την άποψη της ιστορικής καταγωγής, θα πρέπει να διακρίνουμε ανάμεσα στα κράτη - έθνη και στα έθνη - κράτη.

Πρέπει να πάψει να είναι μύθος, ώστε να γίνει έννοια ιστορικά κατανοητή, για να επιτρέψει η αναγκαία απόσταση το λογικό χειρισμό της, καθώς είναι μια λέξη φορτισμένη με πάθος εκατονταετιών από τους ποταμούς αίματος που κόστισε η δημιουργία της.

Η ευρωπαϊκή ιδέα, το ευρωπαϊκό όραμα εμπεριέχει ως βασικές προτεραιότητες και την εμβάθυνση και τη διεύρυνση.

Εμπεριέχει ακόμη το αίτημα της άμβλυνσης των περιφερειακών και κοινωνικών ανισοτήτων. Συνυφασμένη με το ευρωπαϊκό όραμα, είναι τέλος, η έννοια του απόλυτου σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της διεθνούς νομιμότητας και των πολιτισμικών διαφορών.

Η ευρωπαϊκή ταυτότητα, όχι μόνο δεν απορρίπτεται, αλλά αντίθετα προϋποθέτει την πολυπολιτισμικότητα¹⁰⁸. Η άρνηση της διαφορετικότητας, οι επιλεκτικές ευαισθησίες, η επιλεκτική επίκληση των κανόνων του διεθνούς δικαίου, η αναγόρευση της θέλησης των ισχυρών σε νόμο, ο υποβιβασμός διαχρονικών αξιών σε απλά προσχήματα για την εξυπηρέτηση ποικιλώνυμων συμφερόντων και σκοπιμοτήτων εκθέτουν τη Γηραιά Ήπειρο, περιορίζουν το διεθνές κύρος της, αναιρούν τη δυναμική της και υπονομεύουν την προοπτική της.

Η Ευρώπη οφείλει στο «δίκαιο» της δύναμης¹⁰⁹ να αντιπαραθέσει τη δύναμη του δικαίου και να χορηγήσει σε όλους τους πολίτες της το διαβατήριο της ισότιμης συμμετοχής στη ζωή και στο όνειρο.

Κάποτε σε αυτόν το διαχωρισμό αποδίδονταν γεωγραφικά όρια και διά μέσου αυτών χαρακτηριστικά κανόνα. Στη Δύση κράτη - έθνη (πρότυπα), στην Ανατολή έθνη - κράτη (κακέκτυπα).

Ωστόσο, η Κίνα, η Ινδία, η Ρωσία κ.ά. χώρες της Ασίας και της Αφρικής αποτελούν κράτη έθνη ή κάτι το ενδιάμεσο. Σε αυτό το ενδιάμεσο ανήκει και η Ελλάδα. Συγκροτήθηκε σε κράτος μέσα από τη συναίρεση και το διάλογο των δύο παραδόσεων: της πολιτικής με την πολιτισμική. Η πολιτική θέληση δηλαδή της δημιουργίας κράτους, όπου ο καθένας θα είχε δικαιώματα, στηρίχτηκε στην αίσθηση πολιτισμικής κοινότητας της ελληνικής. Και αντίστροφα: η ανάδειξη της πολιτισμικής κοινότητας δεν μπορούσε να γίνει παρά με μια Επανάσταση (του 1821), η οποία σκόπευε στη δημιουργία δημόσιου χώρου, πολιτών, πολιτικών διαδικασιών με τους κανόνες της εποχής.

¹⁰⁸ Ο πολιτισμός είναι εκείνη η τελετουργία η οποία δίνει στον άνθρωπο τη δυνατότητα να έχει πρόσωπο ανθρώπινο. Να είναι δηλαδή μια ατομικότητα ανεπανάληπτη και ιερή.

¹⁰⁹ Η καθηγήτρια του πανεπιστημίου Αθηνών κ. Πέπη Ρηγοπούλου εκθέτει τον προβληματισμό της: «Τι είναι, από την άλλη πλευρά, μια πολυπολιτισμική Ευρώπη; Μια Ευρώπη των πολλών πολιτισμών ή του κανενός; Γνωρίζουμε, ότι ιστορικά η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν θεμελιώθηκε επάνω στον πολιτισμό, αλλά επάνω στον άνθρακα και το χάλυβα. Αυτή είναι μία από τις βασικές αιτίες του πολιτισμικού, αλλά και του πολιτικού της ελλείμματος.

Το τι είναι και το τι μπορεί, και ευχόμαστε, να γίνει ο πολιτισμός της Ευρώπης είναι ζήτημα ανοιχτό. Ζήτημα που έχει επίσης να κάνει με το σεβασμό των πολιτισμών, του κάθε πολιτισμού της Ευρώπης, της γλώσσας και των αξιών των μελών-κρατών και των περιοχών της.

Αυτό, ωστόσο, δεν παραπέμπει υποχρεωτικά στην πολυπολιτισμικότητα, με την τρέχουσα τουλάχιστον έννοιά της, που είναι ένα αμερικανικό προϊόν που πλασάρεται στις τέσσερις γωνίες του πλανήτη, από το Μεξικό μέχρι την Ινδία και βέβαια στην ήπειρο μας.

Για τις ΗΠΑ η πολυπολιτισμικότητα ήρθε να πάρει τη θέση του «αμερικανικού ονείρου», του μεγάλου καζανιού όπου ανακατεύονταν και αφομοιώνονταν όλοι οι μετανάστες. Το άνοιγμα ωστόσο στις γλώσσες, τις θρησκείες, τα έθιμα των ανθρώπων αυτών, ισοσταθμίζεται με το παραπάνω εξαιτίας του αμερικανικού πατριωτισμού, της συνεκτικής αυτής δύναμης, που ήταν εύκολο να αναγνωρίσει κανείς και μετά τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου. Στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, στη Γερμανία, τη Γαλλία ή τη Ρωσία κάθε λογής περιπλανώμενοι καλλιτέχνες και θεολόγοι άφησαν τα σπίτια τους, σε

Πολιτισμός¹¹⁰ είναι ας το πούμε απλά όλα όσα χαρακτηρίζουν και προσδιορίζουν τη φυσιογνωμία, την ιστορία και την εξέλιξη ενός έθνους: τα επιτεύγματά του στον υλικό τομέα (τεχνικός πολιτισμός / civilisation) και μαζί η καλλιέργεια των πνευματικών και ψυχικών δυνάμεων των πολιτών του (πνευματικός πολιτισμός / καλλιέργεια / κουλτούρα). Την πεμπτουσία του πολιτισμού συνιστά ο β' τομέας, η καλλιέργεια δηλ. της γνώσης και της νόησης μέσα από τις επιστήμες, η καλλιέργεια της ψυχής, των συναισθημάτων και της ευαισθησίας του ανθρώπου μέσα από τις τέχνες και τα γράμματα, η καλλιέργεια γενικότερα της προσωπικότητας του πολίτη, η μόρφωση και δια-μόρφωση ενός υπεύθυνου, ευαίσθητου και ενεργού πολίτη, μέσα από υποχρεώσεις και δικαιώματα, μέσα από αξίες και ιδανικά. Μ' έναν λόγο πολιτισμός είναι η καλλιέργεια του πολίτη ως ξεχωριστού προσώπου, ως έλλογης συνειδήσεως και ως χαρισματικού δημιουργήματος του Θεού, δηλ. ως ανθρώπου με την πιο σύνθετη και ευρεία έννοια της λέξης.

Θυμίζοντας, ότι «η κουλτούρα είναι εκείνο που παραμένει, όταν όλα έχουν ξεχαστεί», η συγγραφέας υπογραμμίζει το χρέος της σύγχρονης εκπαίδευσης για «διανοητική, συναισθηματική, ηθική διαμόρφωση και κριτική αντίληψη» των ανθρώπων, με το «θησαυρό των λησμονημένων γνώσεων», με ξεχασμένες και κρυμμένες μνήμες, που ανά τους αιώνες «διεισδύσαν» μέσα μας τόσο που συνιστούν το «DNA» της ανθρώπινης ουσίας και υπόστασης. Θεωρείται ζωτικά αναγκαία η «αναμόχλευση»¹¹¹ της «μνήμης» του ανθρώπου και του κόσμου. Της «μνήμης» που «υπόκειται πάντοτε στις εντολές της καρδιάς». Που «κουβαλά» θα λέγαμε εμείς ό,τι καλύτερο από το παρελθόν της ανθρωπότητας (γνώση, πολιτισμός, ιστορία, ιδέες, αισθήματα, ήθη, έθιμα,

---

επαρχίες και μεγαλουπόλεις, και πήραν τους δρόμους «για να κατέβουν κοντά στο λαό» και να ποτιστούν από το νόημα της σοφίας του. Σαν τους δεσμώτες του πλατωνικού σπηλαίου, για την ακρίβεια σαν τον απελεύθερο δεσμώτη που έσπασε τις αλυσίδες του, κινήθηκαν προς αυτό που πίστευαν πως ήταν το φως της αλήθειας.

Πολλές φορές η κατάληξη της εμπειρίας τους, όπως και η κατάληξη των περιπλανήσεων του Βαν Γκογκ και του Γκογκέν, ήταν τραγική. Είχε μολαταύτα τη σφραγίδα της αυθεντικότητας και επίσης της ποιότητας και γι' αυτό με τα ταξίδια τους σχεδίασαν τους πνευματικούς ορίζοντες του 20ού αιώνα.

Σήμερα, η τεχνολογία δίνει τη δυνατότητα και διαφορετικών ταξιδιών στο μοναχικό και πολυάνθρωπο πλανήτη μας. Είτε όμως σερφάρουμε στο Ίντερνετ, είτε επιμένουμε να ρισκάρουμε με τον Lonely Planet στο χέρι, η τέχνη και ο πολιτισμός δεν μπορούν, παρά να σχετίζονται μόνο με ταξίδια του βάθους.

«Τίποτε από μένα δε φαίνεται», λέει ένας άλλος μεγάλος δραπέτης, ο Άμλετ του Σαίξπηρ. «Για να εκβιάσουμε το φάντασμα να μιλήσει, για να αιχμαλωτίσουμε το φονιά-θεατή, μέσα στην ποντικοπαγίδα της τέχνης, το ταξίδι σε βάθος, συνώνυμο της ποιότητας, παραμένει απαραίτητη προϋπόθεση».

Άρθρο στην εφ. *Ελευθεροτυπία* στις 11/12/2001.

¹¹⁰ Αρκεί να θυμόμαστε πως ο πολιτισμός είναι πολιτισμοί, δηλαδή τρόποι ζωής και η ιστορία ιστορίες των ανθρώπων και όχι η αρχειοθέτηση της ζωής τους. Πολιτισμός είναι οι άνθρωποι που ξεδιπλώνουν τις δεξιότητες, τις δυνατότητες και τις γνώσεις τους με τρόπους που δεν είναι εξ ορισμού θετικοί ή αρνητικοί, χρήσιμοι ή άχρηστοι. Πολιτισμός τελικά είναι, ό,τι είμαστε και ό,τι και όσα πράττουμε, ακόμη και αν δεν έχουμε τη θέληση να τα προβάλλουμε ή το όνειρο να τα θάψουμε για να τα βρουν οι επόμενες γενιές ή τη δύναμη να τα εξαποστείλουμε στο Διάστημα για να τα βρουν οι τάχα Άλλοι.

¹¹¹ Romilly de Jacquelline, *Ο Θησαυρός των λησμονημένων γνώσεων*, «Αστύ», μτφρ. Μπάμπης Αθανασίου - Κατερίνας Μηλιαρέση και επιμέλεια Θεώνης Παγκάλου - Ζερβού, Αθήνα 2000, σσ. 40-51.

παραδόσεις, κλπ.) και μπορεί να διαμορφώσει τα ορθά κριτήρια, τις αληθινές προτεραιότητες, τις ωφέλιμες επιλογές για την αυριανή κοινωνία. Τη «μνήμη» που πλάθεται με το καλό και το ωραίο και μπορεί να πλάσει την αληθινή κοινωνία του ανθρώπου. Του αληθινά ελεύθερου ανθρώπου.

Και καθώς η ανθρωπότητα έχει μνήμη, επειδή διαθέτει λέξεις, λόγο και ο λόγος - γραπτός και προφορικός - συμβάλλει στην ατομική και συλλογική μνήμη, το εκπαιδευτικό σύστημα και κάθε δάσκαλος σφείλουν, δια της επανάληψης και τρόπους ευχάριστους και δημιουργικούς, να «μνήσει» τους σημερινούς και αυριανούς νέους σε όλα τα λησμονημένα «κειμήλια» του Πνεύματος, των Γραμμάτων, των Τεχνών και στη διαχρονική αξία τους (ενδεικτικά αναφέρει, πολλά η Ρομγύ). Να τους πείσει, ότι «το μνημονικό είναι εργαλείο θαυμαστής εξυπηρέτησης και δίχως αυτό η κρίση κάνει πολύ δύσκολα τη δουλειά της», όπως έλεγε ο Montaigne.

Ο πολιτισμός είναι προορισμένος να διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο στην κοινωνία του μέλλοντος. Οι πολίτες του μέλλοντος θα διαθέτουν πολύ περισσότερο ελεύθερο χρόνο, βασική προϋπόθεση όχι μόνο για τη δημιουργία, αλλά και για την ανάωση πολιτιστικών αγαθών. Η σημερινή και ασφαλώς η αυριανή κοινωνία είναι και θα εξακολουθήσει να είναι με αυξανόμενο, μέχρι φρενίτιδας, ρυθμό καταναλωτικές. Όποιο αγαθό δεν μπορεί να ενταχθεί μέσα στα όρια της λογικής και της λειτουργίας τους είναι καταδικασμένο σε μαρασμό και απόρριψη. Ευτυχώς ο πολιτισμός έχει αποδειχθεί, ότι διαθέτει ανεξάντλητα αποθέματα καταναλωτικής ανάπτυξης.

Ας χωρίσουμε τα πολιτιστικά αγαθά σε δύο ομάδες για λόγους μεθοδολογίας: στις αξίες και στα έργα τέχνης, που μας έχει κληροδοτήσει η παράδοση σε εθνικό και σε διεθνές επίπεδο και στις αξίες και στα έργα τέχνης, που δημιουργούνται σήμερα. Η παράδοση, η διαχρονική παράδοση της ανθρώπινης δημιουργίας, διαθέτει ανεξάντλητα αποθέματα πολιτιστικών θησαυρών.

Και φυσικά η ιστορία της πολυπολιτισμικής κοινωνίας εμπνέεται πολλές φορές από μια καταναλωτική αντίληψη για τον πολιτισμό. Ο πολίτης των «πολυπολιτισμικών» κοινωνιών κινείται σε μια υπεραγορά φολκλορικών στοιχείων των διαφόρων εθνοτήτων, που καλείται να καταναλώσει. Το φολκλόρ όμως δεν είναι πολιτισμός. Το φολκλόρ είναι η εξωτερική έκφραση, σε κάποιες εποχές του πολιτισμού μιας ανθρώπινης κοινότητας¹¹². Πολιτισμός της όμως είναι οι αξίες, τις οποίες ιεραρχεί και υπηρετεί, είναι ο τρόπος, με τον οποίο «θεωρεί τον κόσμο», είναι ο τρόπος, με τον οποίο εκφράζει τη «συλλογική ψυχική της υπόσταση»¹¹³.

¹¹² Στην Ελληνική Παράδοση η φουστάνελα, η κρητική βράκα και η λύρα δεν είναι παρά συγκυριακές, εξωτερικές εκδηλώσεις της λεβεντιάς και της περιφρόνησης του θανάτου, που γεννά η αγάπη της λευτεριάς.

¹¹³ Παπαθανασίου Φώτης, *Στην πορεία του ήλιου*, Νέα σύνορα, Αθήνα 2000, σ. 253-256.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Προτάσεις για τη σύσταση ενός Διεθνούς Οργάνου

Προτάσεις για τη σύσταση διεθνούς οργάνου - Συμπεράσματα

Το υπό διαμόρφωση δίκαιο της γλώσσας έχει ως στόχο την προστασία ενός κοινωνικού αγαθού, που σπάνια τυγχάνει ολοκληρωμένης ρυθμιστικής επέμβασης: της γλωσσικής ελευθερίας, κυρίως όταν αυτή σχετίζεται με το μειονοτικό ζήτημα και όπως θεμελιώνεται σε δυο κύριες ιδέες.

- Πρώτον, την απόλυτη ισότητα των γλωσσικών μορφών του ανθρώπινου πολιτισμού¹¹⁴ και
  - δεύτερον, τον πλούτο που συνιστά η συνύπαρξη τους.
- Έτσι, με την κατοχύρωση αντίστοιχων δικαιωμάτων και ελευθεριών, δημιουργείται η δυνατότητα πρόσβασης σε διαφορετικούς πολιτισμούς και κοινωνικούς χώρους, μέσα από την καλλιέργεια κλίματος αποδοχής και σεβασμού για την κουλτούρα του «άλλου».

Το ζήτημα που προκύπτει από την πρώτη κιάλας θεώρηση της δικαιικής αντιμετώπισης των μειονοτικών γλωσσών αφορά:

1. το θεωρητικό ορισμό και
2. το πραγματικό εντοπισμό τους.

Στο χώρο του διεθνούς δικαίου ο ορισμός αυτός είναι που απασχολεί κατά κύριο λόγο τους νομικούς και τους διαπραγματευτές συμβατικών κειμένων, ενώ στη δεύτερη περίπτωση ο προσδιορισμός συγκεκριμένων γλωσσών, οι οποίες θα αποτελέσουν το αντικείμενο νομικών ρυθμίσεων στο πλαίσιο της εσωτερικής έννομης τάξης¹¹⁵.

Ως γλωσσική μειονότητα μπορεί να οριστεί μια ομάδα ατόμων, που χρησιμοποιεί μια γλώσσα, γραπτή ή προφορική, διάφορη από αυτή που χρησιμοποιεί η πλειοψηφία του πληθυσμού του κράτους (συνήθως η επίσημη σε εθνικό επίπεδο γλώσσα) και η οποία έχει συνείδηση της ιδιαιτερότητας της¹¹⁶. Η πολυμορφία και η δυναμική των κοινωνικών

¹¹⁴ Φραγκουδάκη, Άννα, *Γλώσσα και Ιδεολογία*, Οδυσσέας, Αθήνα 1987, σ. 94

¹¹⁵ Στο επίπεδο διεθνών δεσμευτικών κειμένων το ζήτημα τίθεται από το άρθρο 27 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα του ΟΗΕ, σύμφωνα με το οποίο στις χώρες, όπου υπάρχουν εθνοτικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες, τα πρόσωπα που ανήκουν στις μειονότητες αυτές δεν μπορούν να στερηθούν το δικαίωμα να έχουν, από κοινού με άλλα μέλη της ομάδας τους, τη δική τους πολιτιστική ζωή, να πρεσβεύουν και να ασκούν τη θρησκεία τους ή να μιλούν τη δική τους γλώσσα. Η διάταξη αυτή δεσμεύει και την Ελλάδα από τον Μάρτιο του 1997.

¹¹⁶ Σύμφωνα με τον Allardt (1992,51), τέσσερα κριτήρια μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τον ορισμό της γλωσσικής μειονότητας: Ο αυτοπροσδιορισμός, η κοινή καταγωγή, τα σχετικά με τη γλώσσα ιστορικο-πολιτιστικά χαρακτηριστικά και η κοινωνική οργάνωση της γλωσσικής ομάδας, η οποία την τοποθετεί σε μειονεκτική θέση στο ευρύτερο περιβάλλον. Για περισ. βλ. Allard R., & Landry R., *Ethnolinguistic vitality beliefs and language maintenance and loss*, στο *maintainance and loss of minority languages(studies in bilingualism*, vol.1), επιμ. W., Fase, K., Jaspaert & S., Kroon, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Filadelfia 1992.

σχέσεων, καθώς και η πολυσχιδία των ενδογενών χαρακτηριστικών μιας μειονότητας, συνήθως δημιουργούν μεικτούς τύπους μειονοτήτων.

Δεσμευτικά και μη νομικά κείμενα διατυπώνουν γλωσσικά δικαιώματα μειονοτικών ομάδων και υποχρεώσεις των κρατών στον τομέα της γλωσσικής πολιτικής με στόχο την προαγωγή της έκφρασης της γλωσσικής ιδιαιτερότητας των πολιτών, η οποία αποτελεί πολιτιστικό πλούτο της κάθε κοινωνίας παράλληλα με τη διασφάλιση της αρμονικής και παραγωγικής συμβίωσης διαφορετικών μορφών πολιτισμού στο εσωτερικό του ίδιου κράτους.

Η εμφάνιση συγκεκριμένων δικαιωμάτων που αφορούν τους χρήστες μειονοτικών γλωσσών και αντίστοιχων υποχρεώσεων των κρατών να λάβουν θετικά μέτρα, διατυπώνονται, κατά κύριο λόγο στις διμερείς συνθήκες προστασίας των μειονοτήτων που συντάχθηκαν υπό την αιγίδα της Κοινωνίας των εθνών κατά το Μεσοπόλεμο. Η νέα αντίληψη, που καθιερώθηκε μεταπολεμικά μέσα από τη φιλοσοφία των ατομικών δικαιωμάτων του ανθρώπου και την απομάκρυνση από τη λογική των συλλογικών δικαιωμάτων ομάδων, ακύρωσε την αυτοτέλεια που είχαν τα δικαιώματα των μειονοτήτων. Η κατοχύρωση της αρχής της ισότητας και της μη διάκρισης κάλυψε με τρόπο ισοπεδωτικό τη μειονοτική διαφορά¹¹⁷.

Ωστόσο, από το 1989 το θέμα επανέρχεται κυρίως μέσα από τις εργασίες του Συμβουλίου της Ευρώπης, αλλά και του Οργανισμού (πρώην Διάσκεψης) για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη¹¹⁸. Επίσης είναι η ενασχόληση του ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του ΟΗΕ με το ζήτημα που μας απασχολεί¹¹⁹. Μέσα από τα κείμενα των οργανισμών αυτών επαναδιατυπώνονται τα γλωσσικά δικαιώματα των μειονοτήτων σε μια διερευνητική κατεύθυνση. Εκφράζουν επιπλέον τη συναίνεση πολιτικού χαρακτήρα, έως και τη νομική δέσμευση των υπογραφόντων μερών, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση ενός κοινού ευρωπαϊκού πλαισίου αρχών συμπεριφοράς και συνακόλουθα σε *lex ferenda* σχετικά με την προστασία των μειονοτήτων.

Θα πρέπει να επισημάνουμε την εμφάνιση επί των θυρών του Διεθνούς Δικαίου δύο νέων συμβατικών κειμένων: του ευρωπαϊκού Χάρτη των Περιφερειακών ή Μειονοτικών Γλωσσών και της Σύμβασης – Πλαισίου για την προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων. Η κεντρική ιδέα πάνω στην οποία θεμελιώθηκε ο Χάρτης είναι η αναγκαιότητα της εφαρμογής ενός αναλυτικού διακανονισμού σχετικά με τους τρόπους προστασίας των

¹¹⁷ Οι αρχές αυτές διατυπώνονται από τα εξής κείμενα: Διεθνής Σύμβαση για την Κατάργηση κάθε μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (21 Δεκ. 1965), άρθρο 1, παρ. 1. Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (σε ισχύ από το 1976), άρθρο 2.1, 4.1, 14.3, 24.1, 26 και 27 και τέλος το άρθρο 14 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του ανθρώπου.

¹¹⁸ Σημαντικό επίσης το Καταληκτικό κείμενο της Κοπεγχάγης (1990), το οποίο αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο στην προστασία των εθνικών μειονοτήτων. Μεταξύ άλλων αναφέρεται το δικαίωμα στη διατήρηση της γλωσσικής ταυτότητας (παρ. 32), το δικαίωμα στην ελεύθερη χρήση της γλώσσας ιδιωτικά και δημόσια (32.1), το δικαίωμα στη διάδοση πληροφοριών στη μητρική γλώσσα (32.5), στη δημιουργία ιδιωτικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων με τη συνδρομή του κράτους (32.2). Επίσης με μια χαλαρή έκφραση, τα κράτη «καλούνται» να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις για την εξασφάλιση της εκμάθησης της μειονοτικής γλώσσας (34).

¹¹⁹ Το σημαντικότερο κείμενο συνιστά η Διακήρυξη της γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των προσώπων που ανήκουν σε εθνοτικές, θρησκευτικές και γλωσσικές μειονότητες (Ψήφισμα 47/135, Δεκέμβριος 1992). Μεταξύ των δικαιωμάτων που εξαγγέλλονται σχετικά με την προστασία της γλωσσικής ταυτότητας της μειονοτικής ομάδας είναι: χρήση της μειονοτικής γλώσσας ελεύθερα και χωρίς διακρίσεις (άρθρο 2.1), δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι (2.4), εκμάθηση της μητρικής γλώσσας στο σχολείο και εκπαίδευση στη μητρική γλώσσα (3.4), διασυννοριακές επαφές (2.5).

μειονοτικών γλωσσών, στο πλαίσιο που ορίζεται από τις ειδικές συνθήκες, που ισχύουν σε κάθε χώρα. Στόχος του, όπως αναφέρεται ρητά στο πρώτο του άρθρο δεν είναι να προστατεύσει τις γλώσσες των «νέων μειονοτήτων», παρά μόνο εκείνες που μιλιούνται «παραδοσιακά» από τις λεγόμενες ιστορικές μειονότητες.

Το κείμενο διαρθρώνεται γύρω από την πολιτιστική λειτουργία της γλώσσας και την αντιμετώπιζει ως τέτοια, χωρίς αυτή να συνδέεται με τους χρήστες της. Αποσκοπεί δηλαδή στη μεγαλύτερη εξασφάλιση εγγυήσεων για τη χρήση των γλωσσών αυτών στην εκπαίδευση και στις σχέσεις των προσώπων, που τις χρησιμοποιούν με τις διοικητικές ή τις δικαστικές αρχές διαφορετικά δε θα ήταν δυνατό με άλλο τρόπο να εξισωθούν, σε περίπτωση ανάγκης, οι μη ευνοϊκές συνθήκες που υπήρξαν για τις γλώσσες αυτές στο παρελθόν και που διατηρούνται και στο παρόν και ν' αναπτυχθούν ως ζωντανά στοιχεία του πολιτισμού.

Τα δικαιώματα που διατυπώνονται στα ευρωπαϊκά κείμενα, εσωτερικού ή διεθνούς δικαίου, μπορούν να συνοψιστούν όπως παρακάτω:

- Δικαίωμα στη χρήση της μειονοτικής γλώσσας ιδιωτικά και δημόσια,
- Δικαίωμα στη χρήση της γλώσσας από τα ΜΜΕ,
- Δικαίωμα στη χρήση της γλώσσας στις σχέσεις με τις αρχές: στη διοίκηση, τις δικαστικές διαδικασίες, τα τοπωνύμια, ή στη διατύπωση των επωνύμων και βαφτιστικών ονομάτων, όπως αυτά εκφέρονται στη μειονοτική γλώσσα,
- Εκπαιδευτικά δικαιώματα, όπως στην εκπαίδευση στη μειονοτική γλώσσα και στη διδασκαλία της μειονοτικής γλώσσας σε κάθε πιθανή βαθμίδα,

Άλλα δικαιώματα, που προϋποθέτουν ή διευκολύνουν την άσκηση των επιμέρους γλωσσικών δικαιωμάτων :

- Δικαίωμα στην απρόσκοπτη επικοινωνία με μέλη ίδιας ομάδας εντός και εκτός των συνόρων,
- Δικαίωμα στη σύσταση σωματείου με σκοπό την προαγωγή της γλώσσας, στην ελεύθερη αντιπροσώπευση στην τοπική αυτοδιοίκηση ή σε εθνικό επίπεδο, στη συμμετοχή στα κέντρα λήψης αποφάσεων στη διαμόρφωση της γλωσσικής πολιτικής και κατά τις εφαρμογές της γλωσσικής βιομηχανίας, στη στήριξη και χρηματοδότηση από το κράτος δραστηριοτήτων, που αποσκοπούν στην ανάπτυξη της πολιτιστικής ταυτότητας, κ.α.

Η εφαρμογή θετικών μέτρων που δίνουν τη δυνατότητα χρήσης και κυρίως εκμάθησης των μειονοτικών γλωσσών, αποτελεί το απαραίτητο συμπλήρωμα για τη δημιουργία των συνθηκών εκείνων, που θ' αποτελέσουν γόνιμο έδαφος για την ανάπτυξη της γλωσσικής ιδιαιτερότητας συγκεκριμένης μειονοτικής ομάδας ή για την ενδυνάμωση της λειτουργικότητας της μειονοτικής γλώσσας, που κινδυνεύει με εξαφάνιση. Οι ευρωπαϊκές νομοπαραγωγικές εξελίξεις δημιουργούν πλέον μια νέα δυναμική στην προστασία των μειονοτικών γλωσσών, από την οπτική της νομικής προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και γενικότερα ενός δικαιώματος στη διαφορά.

Η υπογραφή της Σύμβασης – Πλαισίου για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων¹²⁰ του Συμβουλίου της Ευρώπης ίσως δώσει την ευκαιρία για την αποδοχή ορισμένων κανόνων στο επίπεδο του διεθνούς δικαίου.

¹²⁰ Σεπτέμβριος 1997.

Ο επαναπροσδιορισμός της γλωσσικής πολιτικής και η θέσπιση νέου νομικού πλαισίου θα μπορούσαν να θεωρηθούν ενδεδειγμένες ενέργειες για μια έννομη τάξη που προσβλέπει στην προστασία των επιμέρους εκφάνσεων του πολιτιστικού πλούτου, όπως αυτός εκφράζεται από τμήμα ευρωπαϊών πολιτών.

Από τα χαρακτηριστικά του 21^{ου} αιώνα μας απασχολεί και μας αγγίζουν :

- Η παγκοσμιοποίηση όχι μόνο στην οικονομία, αλλά και στις σκέψεις και στις ιδέες, με κίνδυνο τη συρρίκνωση ή την απώλεια των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των μικρών εθνών.
- Ο αγγλοαμερικανικός γλωσσικός ιμπεριαλισμός με κίνδυνο τη συρρίκνωση ή την απώλεια των εθνικών και ιδιαίτερα των μειονοτικών γλωσσών.
- Ο πολυπολιτισμός με κίνδυνο την πολιτισμική μεταλλαγή των μικρών εθνικών ομάδων.

Η Ευρώπη ήταν ανέκαθεν πολύγλωσσο πολιτισμικό μόρφωμα. Στη γλωσσική πολιτική της Ευρώπης κεντρική θέση κατέχει ο γλωσσικός πλουραλισμός. Ειδικότερα αυτή η έννοια παραπέμπει σε δυο, τουλάχιστον, διαφορετικές θεωρήσεις: η πρώτη εναντιώνεται στην επιβολή των κυρίαρχων επίσημων γλωσσών των κρατών-μελών, προσπαθώντας να ενισχύσει τις μειονοτικές γλώσσες η δεύτερη εναντιώνεται στην επιβολή μίας και μόνης, ηγεμονικής κοινοτικής γλώσσας¹²¹, προασπίζοντας ένα πολύγλωσσο κοινοτικό καθεστώς.

Η προκείμενη και μακροπρόθεσμη διεύρυνση της Ε.Ε συνεπάγεται ένα νέο γλωσσικό σχεδιασμό κατά τον οποίο η γενικευμένη πολυγλωσσία των ευρωπαϊών πολιτών θα εγγυάται τη διαφύλαξη του γλωσσικού πλουραλισμού στη διευρυμένη Ε.Ε με ποικίλα μέσα (θεσμικά, εκπαιδευτικά, πολιτισμικά, πολιτικά, κα) με προάσπιση των μειονοτικών γλωσσών ως γλώσσα επικοινωνίας και ως μητρικής δημιουργικής γλώσσας.

Η Ευρώπη διαθέτοντας τον πλούτο της ποικιλονομίας των πολιτισμών της θα πρέπει να θεωρήσει ως καταστροφική τη θυσία της ευρωπαϊκής αυτής ταυτότητας, διότι η γλώσσα είναι ο προνομιακός χώρος της ταυτότητας και ως εκ τούτου, είναι μέσο επικοινωνίας, μέσο έκφρασης και φορέας της σκέψης.

Οι γλώσσες, όπως ακριβώς και τα έργα τέχνης, τα έργα της αρχιτεκτονικής και της επιστήμης - ή και ακόμη περισσότερο - αποτελούν κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας.

Επιπλέον δε η διαφύλαξη των διαφόρων γλωσσικών ταυτοτήτων – δηλαδή η ικανότητα των γλωσσών να εξελίσσονται σύμφωνα με τη δική τους λογική, όπως ακριβώς οι άνθρωποι που τις ομιλούν επιλέγουν να κινήσουν τον κόσμο, ή τουλάχιστον εκείνο το τμήμα του κόσμου, που η ιστορία και η γεωγραφία τους κληροδότησαν – είναι επομένως ο αυθεντικός εγγυητής της ποικιλονομίας των πολιτισμικών ταυτοτήτων.

Γιατί η Ευρώπη, αυτή η Ευρώπη που διευρύνεται, προς μεγάλη χαρά και ικανοποίηση όλων μας, ακόμη κι αν η πολυπλοκότητα της περιπλέκει κάποτε τα πράγματα, αυτή η Ευρώπη δε θα μπορούσε να είναι μια Ευρώπη βουβή, η οποία θα περιορίζεται σε συζητήσεις, που θα εκφέρονται σε μια μόνο γλώσσα, σύμφωνα με τα ίδια σχήματα και την ίδια προβληματική. Καταδικάζοντας την Ευρώπη στη μονογλωσσία κάνουμε πιο φτωχούς τους λαούς της, εφόσον αποκλείουμε την πρόσβαση στη γνώση,

¹²¹ Προφανώς της Αγγλικής, εάν λάβουμε υπόψη και τις αρχικές θέσεις της ελληνίδας Επιτρόπου στην Ε.Ε κας Άννας Διαμαντοπούλου.

στη μόρφωση και στο διάλογο. Οφείλουμε λοιπόν να διαφυλάξουμε¹²² το γλωσσικό πλούτο της Ευρώπης και να εκθειάσουμε την πολυγλωσσία της. Η πολιτισμική ιδιαιτερότητα αποτελεί ουσιώδες στοιχείο για την αξιοπρέπεια και την επιβίωση μας.

Ένα νέο θεσμικό όργανο, που θα αναφέρεται σε συγκεκριμένη κοινωνική και εκπαιδευτική πραγματικότητα, στην οποία θα συμμετέχουν όλες οι χώρες και θα έχει σαν σκοπό τη διατήρηση και την ανάπτυξη, διαμέσου ενός Διεθνούς Διεπιστημονικού Προγράμματος. Ένα πρόγραμμα σύγκλισης, συνεργασίας, ανταλλαγής, διαλόγου, αντιλόγου, μέσα από το φίλτρο της επιστημονικής έρευνας με την υπόσχεση μιας ουσιώδους προσέγγισης του πολιτισμού μέσα από την κοινωνική του διάσταση.

Βασισμένο πάνω σε ορατές, συγκεκριμένες συνεργασίες και επικεντρωμένο πάνω στη μεταλλαγή των συλλογισμών σε μαχόμενη πράξη, όπου ο διάλογος θα είναι μια διευρυμένη και ζώσα αξία, οριοθετώντας μια ευκίνητη αντίληψη περί ανάπτυξης, που θα θεμελιώνεται ακριβώς στη συν-ανάπτυξη όλων των φορέων που θα συμμετέχουν άμεσα ή έμμεσα στο παιχνίδι της.

Διαφορετικές επιστήμες, διαφορετικοί ορίζοντες, διαφορετικές κοινωνικοοικονομικές συντεταγμένες, διαφορετικά πολιτιστικά πλαίσια: η αμφίδρομη σχέση πανεπιστημιακών και κοινωνικών φορέων, είναι το θεμελιακό δεδομένο και συγχρόνως ζητούμενο από ένα τέτοιο πρόγραμμα.

Συνανάπτυξη θεωρίας και πράξης, συνανάπτυξη πανεπιστημίου και κοινωνίας, διεπιστημονικότητα και έργο, πολυεθνικότητα και έρευνα: ένα νέο όργανο προώθησης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Αξονες του:

Συνεργασία με ερευνητές, αλλά και κοινωνικοοικονομικούς, πολιτικούς και πολιτιστικούς φορείς του κάθε κράτους και κατ' επέκταση κάθε περιοχής, διεπιστημονικότητα, παράλληλη δράση όλων των επιστημών (θετικές και τεχνολογικές επιστήμες, κοινωνικές επιστήμες) και ένταξη της θεωρητικής και πρακτικής γνώσης που προσιδιάζουν σε κάθε πολιτιστικό πλαίσιο.

Πεδίο δράσης:

Σύνδεση με το συγκεκριμένο, έμφαση στα συγκεκριμένα προβλήματα που στοιχειοθετούν την πράξη και κριτική αποτίμηση- αξιολόγηση όλων των φάσεων της πράξης (από τη σύλληψη ως την πραγμάτωση της). Στόχος του προγράμματος είναι να διαμορφωθεί μια νέα κουλτούρα: προσέγγιση που θέλει να συνδυάσει τεχνολογικές και επιστημονικές πρακτικές με διαφορετικά μοντέλα ζωής και ενεργοποίηση- αξιοποίηση όλων των ανθρώπινων και φυσικών πηγών, μέσα από μια πολυπολιτισμική, πολυεπίπεδη προσέγγιση.

Οι πανεπιστημιακές μονάδες αποτελούν τα σημεία επανατροφοδότησης και επικοινωνίας, τους ορατούς κόμβους επικοινωνίας, τους ορατούς κόμβους αναφοράς για

---

¹²² Επιτέλους! Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποφάσισε να λανσάρει και να χρηματοδοτεί προγράμματα με αμιγές θέμα τον πολιτισμό. Η αρχή γίνεται από το 2003 και κεντρικό θέμα είναι οι τέχνες του θεάματος - θέατρο, χορός, μουσική, όπερα, κλασικό τραγούδι, θέατρο του δρόμου και τσίρκο. Τα σχέδια μπορεί να είναι ετήσια ή πολυετή και το πρόγραμμα προτρέπει τη συνεργασία των τεχνών του θεάματος είτε με τις εικαστικές τέχνες είτε με άλλους τομείς της πολιτιστικής κληρονομιάς, ενώ προτιμώνται αυτά που φέρνουν σ' επαφή καλλιτεχνικούς οργανισμούς μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των υπό ένταξη χωρών. Ο γενικός τίτλος του προγράμματος - πλαισίου είναι «Πολιτισμός - 2000». Το 2004 είναι αφιερωμένο στην πολιτιστική κληρονομιά - κινητή, αρχιτεκτονική, αρχαιολογική, πνευματική - αλλά και την ανάγνωση και τη μετάφραση βιβλίου.

κάθε σύλληψη και πραγματοποίηση κοινών πρακτικών να αντιμετωπίσουν τις αποτυχίες της ανάπτυξης, τα αίτια της υπανάπτυξης. Οι μονάδες αυτές αντιστοιχούν σε αντίστοιχα γεωγραφικά κύτταρα, ενώ όλα αυτά μαζί θα μπορέσουν να συγκροτήσουν το όργανο προώθησης της πολιτιστικής κληρονομιάς, το οποίο μπορεί να υποδιαιρείται σε εθνικά υποδίκτυα ενώνοντας πανεπιστημιακούς¹²³, ειδικούς ερευνητές και κοινωνικούς παράγοντες από όλες τις χώρες¹²⁴.

Η δραστηριότητα μπορεί να κατανέμεται σε τέσσερα επίπεδα:

1. Πληροφόρηση, με την οποία θα εξασφαλίζεται η οριζόντια επικοινωνία και διάδοση, θα ευνοούνται στρατηγικές τοπικών, εθνικών ερευνών, καθώς και ερευνών που συνδέουν ευρύτερες γεωγραφικές περιοχές, ανοίγοντας προοπτικές επιστημονικής και τεχνολογικής συνανάπτυξης (τράπεζες δεδομένων, συγκριτικές μελέτες, ενεργοποίηση πηγών).
2. Μελέτες, οι οποίες θα εκπονούνται πραγματογνωμοσύνες με τη συμμετοχή όλων των παραγόντων της συνανάπτυξης μέσα σε μια κοινή προοπτική έρευνας - εκπαίδευσης - πράξης.
3. Εκπαίδευση, με την οποία θα προωθείται, αλλά και θα εξασφαλίζεται η σύνδεση εκπαίδευσης με την έρευνα, συνδέεται η έρευνα για τη συνανάπτυξη, αλλά επίσης και κυρίως, με όλα τα στάδια της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης (μέσα στα πλαίσια της συνεχούς εκπαίδευσης).

4. Συγκεκριμένες πρωτοβουλίες σε τομείς κλειδιά της συνανάπτυξης (επικοινωνία, νέες τεχνολογίες).

Η πολυπολιτισμικότητα¹²⁵ σημαίνει συνύπαρξη διαφόρων πολιτισμικών στοιχείων σε μια κοινωνία που είναι σύμφυτη με την ιδέα της ανεκτικότητας, η οποία σημαίνει ότι τα μέλη μιας κοινωνίας δέχονται να συμβιώσουν με άλλα χωρίς αναγκαστικά να υιοθετούν τις ιδέες τους ή τις συνήθειες τους.

Χρειαζόμαστε λοιπόν ένα νέο θεσμικό όργανο για το σύνολο της ανθρωπότητας, ένα παγκόσμιο θεσμικό όργανο, που θ' ανταποκρίνεται στις θεμελιώδεις ανάγκες του σύγχρονου ανθρώπου, θα κινητοποιεί λαούς και πληθυσμούς. Θ' αξιοποιεί τα μέσα ικανοποίησης των αναγκών τους, τα μέσα συσσώρευσης και αναδιανομής του πλούτου, τη γνώση, την παιδεία, την επικοινωνία.

Αντικείμενο του θα πρέπει να είναι η έκφραση ομοφωνίας και η δέσμευση για διατήρηση και προώθηση της πολιτιστικής πολυμορφίας ως κλειδί για την ευημερία, την ασφάλεια και τη συμμετοχή των πολιτών στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ζωή των κοινωνιών. Θα πρέπει ν' αναγνωρίζει τον ειδικό ρόλο, που διαδραματίζουν στις κοινωνίες τα πολιτιστικά αγαθά και υπηρεσίες και να δίνει στις χώρες τη δυνατότητα να διατηρούν πολιτικές¹²⁶, που προωθούν τον πολιτισμό τους.

¹²³ Στο Πάντειο Πανεπιστήμιο λειτουργεί ένα πολιτιστικό εργαστήριο, που σ' αυτό διδάσκεται όχι μόνο η θεωρία αλλά και η πρακτική διοργάνωση του πολιτισμού, ενώ ταυτόχρονα προωθούνται οι πολιτιστικές σχέσεις με το Κράτος και την Τοπική Αυτοδιοίκηση και υλοποιούνται συγκεκριμένες δράσεις (συνέδρια, εκθέσεις, θεατρικές παραστάσεις, κινηματογραφικές προβολές, κ.α).

¹²⁴ Και σε καμία περίπτωση βέβαια δε θα πρέπει οι προσλήψεις στο όργανο αυτό να εξυπηρετούν ή να υπηρετούν πολιτειακές και κομματικές σκοπιμότητες των κυβερνήσεων.

¹²⁵ Θα μπορούσε ν' αποδοθεί και ως «πολιτισμική πολυμέρεια».

¹²⁶ Ως πολιτιστική πολιτική, νοείται σήμερα στην Ελλάδα, το σύνολο των καλλιτεχνικών και πνευματικών δραστηριοτήτων, που διακρίνονται για τον «ποιοτικό» τους χαρακτήρα και που σκοπεύουν στη βελτίωση των πολιτών στους οποίους απευθύνεται, ταυτιζόμενη περισσότερο με τις καλλιτεχνικές και λιγότερο με τις πνευματικές εκδηλώσεις.

Θα πρέπει να ερευνά και να προωθεί τα θέματα παιδείας και εκπαίδευσης των πολιτών, σε συνάρτηση με την κοινωνικοοικονομική και πολιτισμική τους κατάσταση στις χώρες όπου ζουν και με τις πολιτισμικές συνθήκες στις χώρες αυτές. Να καταρτίζει και να επιμορφώνει τους εκπαιδευτικούς που καλούνται να διδάξουν την μητρική γλώσσα των γλωσσικών μειονοτήτων και να παράγει διδακτικό υλικό και για τη διδασκαλία της μειονοτικής γλώσσας και για την διδασκαλία του πολιτισμού της μειονότητας. Να προωθεί τη διπολιτισμική – διγλωσσική και διαπολιτισμική αγωγή και εκπαίδευση, μέσα από την έρευνα και την συνεργασία με φορείς και ιδρύματα, που ασχολούνται με θέματα συναφή με τους στόχους του Οργάνου αυτού.

Τέλος, να προωθεί τη διαπολιτισμική διάσταση και την Ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση και την εφαρμογή τους στην εκπαιδευτική πράξη στις ενδιαφερόμενες χώρες και να προωθεί διαπολιτισμικές, συγκριτικές και ιστορικο – κοινωνιολογικές μελέτες, που αφορούν στην ιστορικοκοινωνική εξέλιξη και στις σύγχρονες εκφάνσεις της Παιδείας¹²⁷ και της εκπαίδευσης των ευρωπαϊκών και μεσογειακών χωρών.

Θα πρέπει, επίσης, να βασίζεται στα θεμελιώδη δικαιώματα των ανθρώπων, ενώ ταυτόχρονα να σέβεται τα συλλογικά δικαιώματα των κοινοτήτων, θα πρέπει να μπορεί να «επιβάλλεται» στα πλαίσια αναγνώρισης μιας παγκόσμιας οπτικής, αντικειμένων και αρχών της πολιτιστικής πολυμορφίας.

Αυτή η αναγνώριση μπορεί ν' αποτελέσει και το θεμέλιο λίθο του νέου αυτού οργάνου, το οποίο και μπορεί να εμφανιστεί, ως μια αποτελεσματική έκφραση αυτής της παγκόσμιας προσέγγισης, που θ' αντικατοπτρίζει κοινές ευκαιρίες, ανησυχίες και προκλήσεις.

Βέβαια είναι αναγκαία η χαρτογράφηση των σύγχρονων εθνικών πλαισίων πολιτιστικής πολιτικής, ώστε να προσδιοριστούν συνολικά όλοι οι τύποι επιτρεπόμενων εγχώριων πολιτικών στρατηγικών, εργαλείων και προσπαθειών οικοδόμησης ικανοτήτων, που είναι απαραίτητοι για την αποτελεσματική υποστήριξη της πολιτιστικής πολυμορφίας.

Ο προσδιορισμός του τρόπου με τον οποίο είναι δυνατή, στα κράτη μέλη του Οργάνου, η καλύτερη ενσωμάτωση της ανθρώπινης ασφάλειας, της κοινωνικής συνοχής και της ταυτότητας, ως σημαντικών στοιχείων διαχείρισης της πολιτιστικής πολυμορφίας και οικοδόμησης ικανοτήτων.

Ένα τέτοιο όργανο με τη μορφή ενός κοινωνικού συμβολαίου μπορεί να θεμελιώσει την αλληλεγγύη των λαών, να διασφαλίσει τη διεθνή ειρήνη, τη δικαιοσύνη, την ειλικρινή, όχι την υποκριτική προστασία των μειονοτήτων, που ζούμε και στην

Βέβαια άλλο η πολιτιστική πολιτική και άλλο ποιοι υλοποιούν τις πολιτιστικές υποθέσεις. Στην έκρηξη των πολιτιστικών δραστηριοτήτων που παρατηρείται, οφείλω να καταθέσω ορισμένες ενστάσεις, όσον αφορά την ποιότητα και φυσικά την αποτελεσματικότητα.

¹²⁷ Μέχρι σήμερα η εκπαίδευση ήταν εθνική και επεδίωκε να εντάξει το νέο στην πολιτιστική παράδοση της χώρας του. Η εκπαίδευση στη μελλοντική της μορφή δε θα πρέπει να καταργήσει τις εθνικές παραδόσεις, αλλά να τις μεταβάλλει σε παγκόσμια κληρονομιά, ώστε ν' ανήκουν σε όλους τους ανθρώπους της οικουμένης. Κύριο γνώρισμα δε θα είναι η ισοπεδωτική αντίληψη της ζωής και ο χαρακτηρισμός της οικουμεινικότητας από ομοιογένεια και ομοιομορφία, αλλά η αποδοχή όλων των πολιτισμών ως τμημάτων της παγκόσμιας κληρονομιάς. Δεν είναι αρκετό λοιπόν σήμερα να μιλάμε για ανθρωποκεντρική ή ανθρωπιστική εκπαίδευση, αλλά για προσωποκεντρική. Η καλλιέργεια των ικανοτήτων του ατόμου, που οπωσδήποτε δεν πρέπει να παραμελούνται, πρέπει να γίνεται με τρόπο που να στοχεύουν στο κοινό καλό της παγκόσμιας κοινωνίας, στην ειρηνική συμβίωση και την αδελφοσύνη. Θέματα όπως η σύζευξη του τοπικού με το διεθνές, της ετερογένειας με την ομοιογένεια, του εθνικού με το παγκόσμιο, θα πρέπει να αποτελέσουν πρόκληση για τους ερευνητές στην εκπαίδευση.

πολύπαθη γειτονιά μας. Ένα τέτοιο συμβόλαιο θα εγγυάται την ανεξαρτησία και τη δίκαιη κυριαρχία του εθνικού κράτους.

Όπως έχει αποδειχτεί, οι θεσμοί είναι στέρεοι, όχι μόνο απ' την τεχνική αρτιότητα τους, αλλά και από τη διαδικασία μελέτης, ανοικοδόμησης και συναρμολόγησης τους. Μια τέτοια πρωτοβουλία για ένα παγκόσμιο κοινωνικό συμβόλαιο ανήκει στα δημοκρατικά κοινοβούλια. Ανήκει στις επείγουσες προτεραιότητες τους..

Η παγκοσμιοποίηση, χωρίς συνολική δημοκρατική νομιμοποίηση, μπορεί εύκολα να καταλήξει σε ιστορική αναρχία και πλήρη ανομία..

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Πίνακες

1. Η ελληνόφωνη ζώνη του Σαλέντο κατά το 15^ο αιώνα. (σ. 80).
2. Η ελληνόφωνη ζώνη του Σαλέντο κατά το 19^ο αιώνα. (σ. 81).

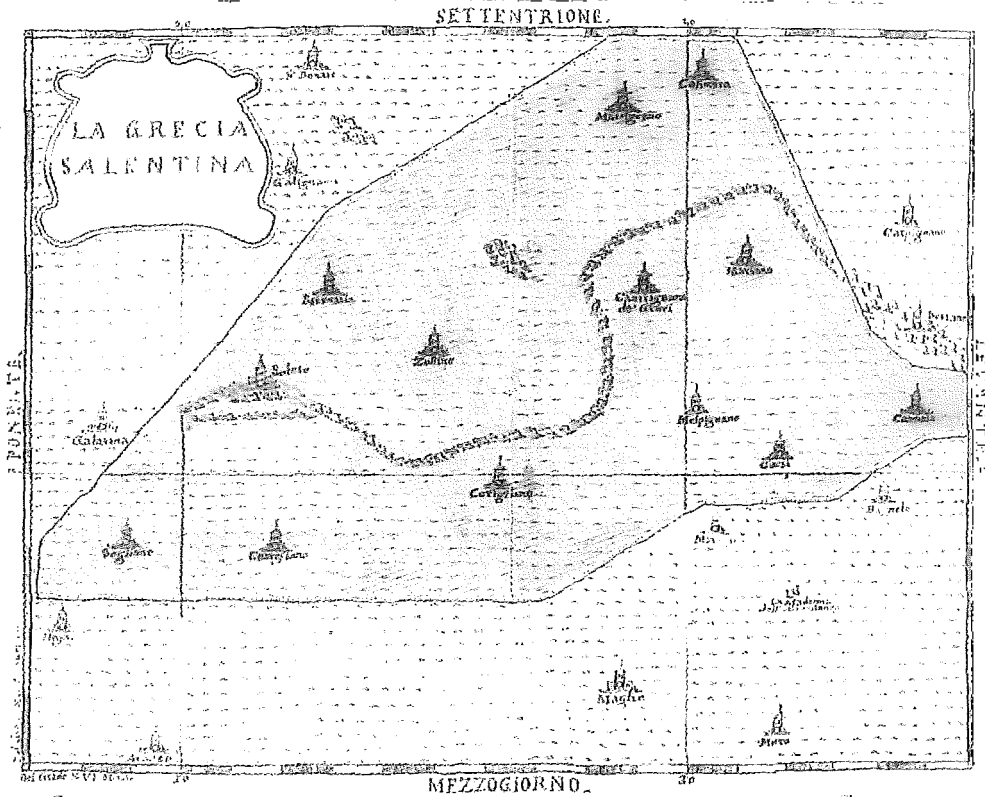
Έγγραφα

1. Ψηφίσματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις Μειονότητες. (σ. 82-91).
2. Επιστολή Πρέσβη κ. Σάνδη προς ΥΠΕΞ Α1 Δ/ση. (σσ. 92-93).
3. Επιστολή Πρέσβη κ. Γεροκωστόπουλου Κων/νου προς ΥΠΕΞ και ΥΠΕΠΘ. (σσ. 94-97).
4. Επιστολή Γραφείου Συντονιστή Εκπαίδευσης – πρεσβεία της Ελλάδος στη Γαλλία προς ΥΠΕΠΘ- ΔΙΠΟΔΕ. (σ. 98).
5. Επιστολή Γενικής Προξένου Νεάπολης προς ΥΠΕΠΘ – ΥΠΕΞ. (σσ. 99-100).
6. Επιστολή Γενικής Προξένου Νεάπολης προς ΥΠΕΠΘ – ΥΠΕΞ. (σσ. 101-104).
7. Βεβαίωση ιερέα Renato Delos σχετικά με το ελληνικό σχολείο Γιάννης Τσαρούχης. (σ. 105).
8. Επιστολή ελληνόφωνων στον Πατριάρχη Δημήτριο. (σσ. 106-107).
9. Επιστολή ελληνόφωνων στον Πρωθυπουργό της Ελλάδας. (σσ. 108-110).
10. Επιστολή ελληνόφωνων στον Υπουργό Παιδείας της Ελλάδας. (σ. 111).
11. Επιστολή ελληνόφωνων στον Αρχιεπίσκοπο Ελλάδας. (σ. 112).
12. Επιστολή ελληνόφωνων στον Διευθυντή της Ελληνικής Τηλεόρασης. (σ. 113).
13. Επιστολή του Υπουργείου Προεδρίας της Κυβέρνησης προς τη Γενική Γραμματεία Τύπου & Πληροφοριών. (σ. 114).
14. Επιστολή ελληνόφωνων στον κ. Παναγιώτη Πιτσελά. (σ.115).
15. Κατάλογος Βασικών Ονομάτων. (σ. 116).

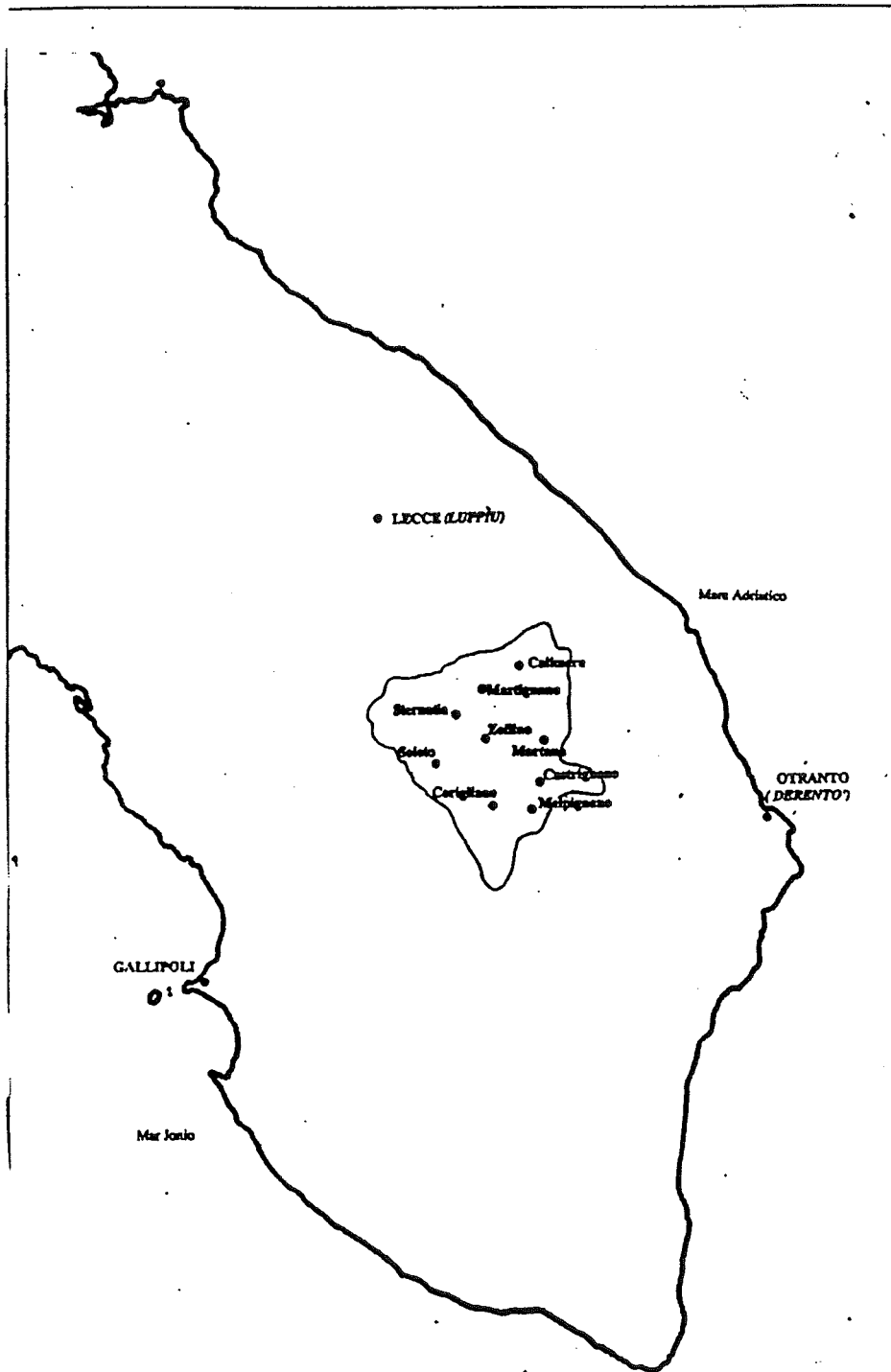

15: αιώνας. Η ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΙΟΝ ΖΩΝΗ (13 ΧΩΡΑ)

CALIMERA - MARTIGNANO - ZOLLINO - MARTANO - CASTRIGNANO
 CANNOLE - MELIGNANO - CURSI - CUTROFIANO - SOGLIANO
 CORIGLIANO - SOLTO - STERNATIA

L'area della Grecia Salentina, nell' Atlante Salentino dei Pacelli

19^{ος} αιώνας. Η ΕΠΗΧΟΡΩΝΗ ΖΩΝΗ ΑΠΟΤΕΛΟΥΜΕΝΗ
ΑΠΟ ΕΝΝΕΑ ΧΩΡΙΑ

CALIMERA - MARTIGNANO - ZOLLINO - MARTANO
STERNATIA - CORIGLIANO - MELPIGNANO - CASTIGNANO
SOLETO

SENATO DELLA REPUBBLICA
XIII LEGISLATURA

N. 3366

DISEGNO DI LEGGE

d'iniziativa dei deputati CORLEONE, BOATO e RUFFINO

(V. Stampato Camera n. 169)

approvato dalla Camera dei deputati il 17 giugno 1998

Trasmesso dal Presidente della Camera dei deputati alla Presidenza
il 18 giugno 1998

Norme in materia di tutela delle minoranze
linguistiche storiche

DISEGNO DI LEGGE

Art. 1.

1. La lingua ufficiale della Repubblica è l'italiano.

2. La Repubblica, che valorizza il patrimonio linguistico e culturale della lingua italiana, promuove altresì la valorizzazione delle lingue e delle culture tutelate dalla presente legge.

Art. 2.

1. In attuazione dell'articolo 6 della Costituzione e in armonia con i principi generali stabiliti dagli organismi europei e internazionali, la Repubblica tutela la lingua e la cultura delle popolazioni albanesi, catalane, germaniche, greche, slovene e croate e di quelle parlanti il francese, il franco-provenzale, il friulano, il ladino, l'occitano e il sardo.

Art. 3.

1. La delimitazione dell'ambito territoriale e subcomunale in cui si applicano le disposizioni di tutela delle minoranze linguistiche storiche previste dalla presente legge è adottata dal consiglio provinciale, sentiti i comuni interessati, su richiesta di almeno il quindici per cento dei cittadini iscritti nelle liste elettorali e residenti nei comuni stessi, ovvero di un terzo dei consiglieri comunali dei medesimi comuni.

2. Nel caso in cui non sussista alcuna delle due condizioni di cui al comma 1 e qualora sul territorio comunale insista comunque una minoranza linguistica ricompresa nell'elenco di cui all'articolo 2, il procedimento inizia qualora si pronunci fa-

vorevolmente la popolazione residente, attraverso apposita consultazione promossa dai soggetti aventi titolo e con le modalità previste dai rispettivi statuti e regolamenti comunali.

3. Quando le minoranze linguistiche di cui all'articolo 2 si trovano distribuite su territori provinciali o regionali diversi, esse possono costituire organismi di coordinamento e di proposta, che gli enti locali interessati hanno facoltà di riconoscere.

Art. 4.

1. Nelle scuole materne dei comuni di cui all'articolo 3, l'educazione linguistica prevede, accanto all'uso della lingua italiana, anche l'uso della lingua della minoranza per lo svolgimento delle attività educative. Nelle scuole elementari e nelle scuole secondarie di primo grado è previsto l'uso anche della lingua della minoranza come strumento di insegnamento.

2. Le istituzioni scolastiche elementari e secondarie di primo grado, in conformità a quanto previsto dall'articolo 3, comma 1, della presente legge, nell'esercizio dell'autonomia organizzativa e didattica di cui all'articolo 21, commi 8 e 9, della legge 15 marzo 1997, n. 59, nei limiti dell'orario curriculare complessivo definito a livello nazionale e nel rispetto dei complessivi obblighi di servizio dei docenti previsti dai contratti collettivi, al fine di assicurare l'apprendimento della lingua della minoranza, deliberano, anche sulla base delle richieste dei genitori degli alunni, le modalità di svolgimento delle attività di insegnamento della lingua e delle tradizioni culturali delle comunità locali, stabilendone i tempi e le metodologie, nonché stabilendo i criteri di valutazione degli alunni e le modalità di impiego di docenti qualificati.

3. Le medesime istituzioni scolastiche di cui al comma 2, ai sensi dell'articolo 21, comma 10, della legge 15 marzo 1997, n. 59, sia singolarmente sia in forma associata, possono realizzare ampliamenti

dell'offerta formativa in favore degli adulti. Nell'esercizio dell'autonomia di ricerca, sperimentazione e sviluppo, di cui al citato articolo 21, comma 10, le istituzioni scolastiche adottano, anche attraverso forme associate, iniziative nel campo dello studio delle lingue e delle tradizioni culturali degli appartenenti ad una minoranza linguistica riconosciuta ai sensi degli articoli 2 e 3 della presente legge e perseguono attività di formazione e aggiornamento degli insegnanti addetti alle medesime discipline. A tale scopo le istituzioni scolastiche possono stipulare convenzioni ai sensi dell'articolo 21, comma 12, della citata legge n. 59 del 1997.

4. Le iniziative previste dai commi 2 e 3 sono realizzate dalle medesime istituzioni scolastiche avvalendosi delle risorse umane a disposizione, della dotazione finanziaria attribuita ai sensi dell'articolo 21, comma 5, della legge 15 marzo 1997, n. 59, nonché delle risorse aggiuntive reperibili con convenzioni, prevedendo tra le priorità stabilite dal medesimo comma 5 quelle di cui alla presente legge. Nella ripartizione delle risorse di cui al citato comma 5 dell'articolo 21 della legge n. 59 del 1997, si tiene conto delle priorità aggiuntive di cui al presente comma.

5. Al momento della preiscrizione i genitori comunicano alla istituzione scolastica interessata se intendono avvalersi per i propri figli dell'insegnamento della lingua della minoranza.

Art. 5.

1. Il Ministro della pubblica istruzione, con propri decreti, indica i criteri generali per l'attuazione delle misure contenute nell'articolo 4 e può promuovere e realizzare progetti nazionali e locali nel campo dello studio delle lingue e delle tradizioni culturali degli appartenenti ad una minoranza linguistica riconosciuta ai sensi degli articoli 2 e 3 della presente legge. Per la realizzazione dei progetti è autorizzata la spesa

di lire 2 miliardi annue a decorrere dall'anno 1999.

2. Gli schemi di decreto di cui al comma 1 sono trasmessi al Parlamento per l'acquisizione del parere delle competenti Commissioni permanenti, che possono esprimersi entro sessanta giorni.

Art. 6.

1. Ai sensi degli articoli 6 e 8 della legge 19 novembre 1990, n. 341, le università delle regioni interessate, nell'ambito della loro autonomia e degli ordinari stanziamenti di bilancio, assumono ogni iniziativa, ivi compresa l'istituzione di corsi di lingua e cultura delle lingue di cui all'articolo 2, finalizzata ad agevolare la ricerca scientifica e le attività culturali e formative a sostegno delle finalità della presente legge.

Art. 7.

1. Nei comuni di cui all'articolo 3, i membri dei consigli comunali e degli altri organi a struttura collegiale dell'amministrazione possono usare, nell'attività degli organismi medesimi, la lingua ammessa a tutela.

2. La disposizione di cui al comma 1 si applica altresì ai consiglieri delle comunità montane, delle province e delle regioni, i cui territori ricomprendano comuni nei quali è riconosciuta la lingua ammessa a tutela, che complessivamente costituiscano almeno il 15 per cento della popolazione interessata.

3. Qualora uno o più componenti degli organi collegiali di cui ai commi 1 e 2 dichiarino di non conoscere la lingua ammessa a tutela, deve essere garantita una immediata traduzione in lingua italiana.

4. Qualora gli atti destinati ad uso pubblico siano redatti nelle due lingue, producono effetti giuridici solo gli atti e le deliberazioni redatti in lingua italiana.

Art. 10.

1. Nei comuni di cui all'articolo 3, in aggiunta ai toponimi ufficiali, i consigli comunali possono deliberare l'adozione di toponimi conformi alle tradizioni e agli usi locali.

Art. 11.

1. I cittadini che fanno parte di una minoranza linguistica riconosciuta ai sensi degli articoli 2 e 3 e residenti nei comuni di cui al medesimo articolo 3, i cognomi o i nomi dei quali siano stati modificati prima della data di entrata in vigore della presente legge o ai quali sia stato impedito in passato di apporre il nome di battesimo nella lingua della minoranza, hanno diritto di ottenere, sulla base di adeguata documentazione, il ripristino degli stessi in forma originaria. Il ripristino del cognome ha effetto anche per i discendenti degli interessati che non siano maggiorenni o che, se maggiorenni, abbiano prestato il loro consenso.

2. Nei casi di cui al comma 1, la domanda deve indicare il nome o il cognome che si intende assumere ed è presentata al sindaco del comune di residenza del richiedente, il quale provvede d'ufficio a trasmetterla al prefetto, corredandola di un estratto dell'atto di nascita. Il prefetto, qualora ricorrano i presupposti previsti dal comma 1, emana il decreto di ripristino del nome o del cognome. Per i membri della stessa famiglia il prefetto può provvedere con un unico decreto. Nel caso di reiezione della domanda, il relativo provvedimento può essere impugnato, entro trenta giorni dalla comunicazione, con ricorso al Ministro di grazia e giustizia, che decide previo parere del Consiglio di Stato. Il procedimento è esente da spese e deve essere concluso entro novanta giorni dalla richiesta.

3. Gli uffici dello stato civile dei comuni interessati provvedono alle annotazioni conseguenti all'attuazione delle disposizioni di

cui al presente articolo. Tutti gli altri registri, tutti gli elenchi e ruoli nominativi sono rettificati d'ufficio dal comune e dalle altre amministrazioni competenti.

Art. 12.

1. Nella convenzione tra il Ministero delle comunicazioni e la società concessionaria del servizio pubblico radiotelevisivo e nel conseguente contratto di servizio sono assicurate condizioni per la tutela delle minoranze linguistiche nelle zone di appartenenza.

2. Le regioni interessate possono altresì stipulare apposite convenzioni con la società concessionaria del servizio pubblico radiotelevisivo per trasmissioni giornalistiche o programmi nelle lingue ammesse a tutela, nell'ambito delle programmazioni radiofoniche e televisive regionali della medesima società concessionaria; per le stesse finalità le regioni possono stipulare appositi accordi con emittenti locali.

3. La tutela delle minoranze linguistiche nell'ambito del sistema delle comunicazioni di massa è di competenza dell'Autorità per le garanzie nelle comunicazioni di cui alla legge 31 luglio 1997, n. 249, fatte salve le funzioni di indirizzo della Commissione parlamentare per l'indirizzo generale e la vigilanza dei servizi radiotelevisivi.

Art. 13.

1. Le regioni a statuto ordinario, nelle materie di loro competenza, adeguano la propria legislazione ai principi stabiliti dalla presente legge, fatte salve le disposizioni legislative regionali vigenti che prevedano condizioni più favorevoli per le minoranze linguistiche.

Art. 14.

1. Nell'ambito delle proprie disponibilità di bilancio le regioni e le province in cui

siano presenti i gruppi linguistici di cui all'articolo 2 nonchè i comuni ricompresi nelle suddette province possono determinare, in base a criteri oggettivi, provvidenze per l'editoria, per gli organi di stampa e per le emittenti radiotelevisive a carattere privato che utilizzino una delle lingue ammesse a tutela, nonchè per le associazioni riconosciute e radicate nel territorio che abbiano come finalità la salvaguardia delle minoranze linguistiche.

Art. 15.

1. Oltre a quanto previsto dagli articoli 5, comma 1, e 9, comma 2, le spese sostenute dagli enti locali per l'assolvimento degli obblighi derivanti dalla presente legge sono poste a carico del bilancio statale entro il limite massimo complessivo annuo di lire 8.700.000.000 a decorrere dal 1999.

2. L'iscrizione nei bilanci degli enti locali delle previsioni di spesa per le esigenze di cui al comma 1 è subordinata alla previa ripartizione delle risorse di cui al medesimo comma 1 tra gli enti locali interessati, da effettuare con decreto del Presidente del Consiglio dei ministri.

3. L'erogazione delle somme ripartite ai sensi del comma 2 avviene sulla base di una appropriata rendicontazione, presentata dall'ente locale competente, con indicazione dei motivi dell'intervento e delle giustificazioni circa la congruità della spesa.

Art. 16.

1. Le regioni e le province possono provvedere, a carico delle proprie disponibilità di bilancio, alla creazione di appositi istituti per la tutela delle tradizioni linguistiche e culturali delle popolazioni considerate dalla presente legge, ovvero favoriscono la costituzione di sezioni autonome delle istituzioni culturali locali già esistenti.

Art. 17.

1. Le norme regolamentari di attuazione della presente legge sono adottate entro sei mesi dalla data di entrata in vigore della medesima, sentite le regioni interessate.

Art. 18.

1. Nelle regioni a statuto speciale l'applicazione delle disposizioni più favorevoli previste dalla presente legge è disciplinata con norme di attuazione dei rispettivi statuti. Restano ferme le norme di tutela esistenti nelle medesime regioni a statuto speciale e nelle province autonome di Trento e di Bolzano.

2. Fino all'entrata in vigore delle norme di attuazione di cui al comma 1, nelle regioni a statuto speciale il cui ordinamento non preveda norme di tutela si applicano le disposizioni di cui alla presente legge.

Art. 19.

1. La Repubblica promuove, nei modi e nelle forme che saranno di caso in caso previsti in apposite convenzioni e perseguendo condizioni di reciprocità con gli Stati esteri, lo sviluppo delle lingue e delle culture di cui all'articolo 2 diffuse all'estero, nei casi in cui i cittadini delle relative comunità abbiano mantenuto e sviluppato l'identità socio-culturale e linguistica d'origine.

2. Il Ministero degli affari esteri promuove le opportune intese con altri Stati, al fine di assicurare condizioni favorevoli per le comunità di lingua italiana presenti sul loro territorio e di diffondere all'estero la lingua e la cultura italiane. La Repubblica favorisce la cooperazione transfrontaliera e interregionale anche nell'ambito dei programmi dell'Unione europea.

3. Il Governo presenta annualmente al Parlamento una relazione in merito allo sta-

di attuazione degli adempimenti previsti
al presente articolo.

Art. 20.

1. All'onere derivante dall'attuazione del presente legge, valutato in lire 1.500.000.000 a decorrere dal 1999, si ovvede mediante corrispondente riduzione delle proiezioni dello stanziamento iscritto, ai fini del bilancio triennale 1998-2000, nell'ambito dell'unità previsionale di base in parte corrente «Fondo speciale» dello Stato di previsione del Ministero del tesoro, del bilancio e della programmazione economica per l'anno 1998, allo scopo parzialmente utilizzando, quanto a lire 500.000.000, l'accantonamento relativo alla Presidenza del Consiglio dei ministri e, quanto a lire 2.000.000.000, l'accantonamento relativo al Ministero della pubblica amministrazione.
2. Il Ministro del tesoro, del bilancio e della programmazione economica è autorizzato ad apportare, con propri decreti, le occorrenti variazioni di bilancio.

*

ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΣΤΗ ΡΩΜΗ

4 1 1

1 κ.λαγ κει
- ΔΙΠΟΡΕ

Ρώμη, 24 Ιουνίου 1998
Ε Μ Π Ι Σ Τ Ε Υ Τ Ι Κ Ο

Αριθ.Πρωτ. 2090.2/92/ΑΣ-1290

ΠΡΟΣ : Υπουργείο Εξωτερικών
Α1 Διεύθυνση

ΚΟΙΝ : ✓ Α3 Διεύθυνση
Δ1 Διεύθυνση
Γενικό Προξενείο Νεαπόλεως

Κατ. Υπαρ...	6 Ιουν 1998
Επιστ...	
ΧΡ...	
ΑΡ. 2266/98	

ΘΕΜΑ : Ιταλικό νομοσχέδιο για προστασία γλωσσικών μειονοτήτων.

Η Ιταλική Βουλή συνεζήτησε προ ημερών και ενέκρινε, επί της αρχής, το συνημμένο νομοσχέδιο "περί προστασίας των ιστορικών γλωσσικών μειονοτήτων," σε εφαρμογή του άρθρου 6 του Ιταλικού Συντάγματος του 1948 που επιτάσσει ότι "η Δημοκρατία προστατεύει με κατάλληλες ρυθμίσεις τις γλωσσικές μειονότητες". Μέχρι σήμερα, για διάφορους λόγους, δεν είχε επιτευχθεί η έγκριση ενιαίας ρύθμισης για το θέμα.

Το νομοσχέδιο, το οποίο επαναλαμβάνει ότι η ιταλική είναι η επίσημη γλώσσα του κράτους, προβλέπει τη δυνατότητα προστασίας 12 γλωσσών και ιδιωμάτων, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται η Αλβανική, η Γερμανική, η Ελληνική, η Σλοβενική αλλά και το ιδίωμα της Σαρδηνίας. Δεν συνεκρατήθη η σκέψη όπως η προστασία αυτή επεκταθεί και στις τοπικές διαλέκτους της Ιταλικής.

Οι ρυθμίσεις της ιδιαίτερης προστασίας των γλωσσικών μειονοτήτων θα ενεργοποιούνται κατόπιν αποφάσεων των κατά τόπους επαρχιακών συμβουλίων, τα οποία θα καθορίζουν και τους δήμους όπου θα εφαρμόζονται, κατόπιν αιτήματος των 1/3 των δημοτικών συμβούλων των ενδιαφερομένων δήμων ή του 15% των κατοίκων ενός δήμου.

Οι προστατευόμενες γλώσσες θα διδάσκονται στα νηπιαγωγεία, τα δημοτικά και τα γυμνάσια, κατόπιν αιτήματος των γονέων.

★

Επίσης, στους δήμους "υπό προστασίαν" θα δύναται να χρησιμοποιείται η μειονοτική γλώσσα στις συνεδριάσεις των δημοτικών

συμβουλιών όπως και στα Συμβούλια Επαρχιών, άνω του 15% των δήμων των οποίων έχουν τεθεί υπό καθεστώς "προστασίας".

Προβλέπεται, εξ άλλου, η δυνατότης μεταφράσεως πράξεων της διοικήσεως, καθώς και ενθάρρυνση τηλεοπτικών και ραδιοφωνικών εκπομπών σε "μειονοτικές γλώσσες".

Εξ άλλου, δίδεται η δυνατότης επανακτήσεως του παλαιού των επωνύμου σε όσους το είχαν "εξιταλίσει" (κυρίως κατά την διάρκεια της φασιστικής περιόδου).

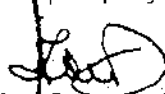
Σημειώνεται ότι νεώτερες ρυθμίσεις δεν θα μεταβάλουν τυχόν ήδη υφιστάμενη ευνοϊκώτερη μεταχείριση λ.χ. Γερμανοφώνων Ν. Τυρόλου. Όπως μας είπε ο Πρεσβευτής Σύμβουλος της εδώ Σλοβενικής Πρεσβείας, η χώρα του επιδιώκει να εξασφαλίσει ανάλογο ευνοϊκώτερο καθεστώς και για την Σλοβενική Μειονότητα.

Κατά την συζήτηση του νομοσχεδίου η Κεντροδεξιά αντιπολίτευση που το κατεψήφισε, επεσήμανε ότι νομοσχέδιο κινδυνεύει να εντείνει τα αρνητικά φαινόμενα του τοπικισμού και του εθνικισμού.

Σημειώνω ότι η πρόσφατη συζήτηση στη Βουλή αποτελεί βήμα της μακράς εδώ νομοθετικής διαδικασίας, που, δεδομένης και της λεπτής φύσεως του θέματος, δεν αναμένεται να ολοκληρωθεί προσεχώς, καθώς το νομοσχέδιο θα πρέπει να τύχει επεξεργασίας και από την Γερουσία.

Το Γενικό Προξενείο Νεαπόλεως, στο οποίο κοινοποιείται το παρόν, παρακαλείται για τυχόν εκτιμήσεις του και πληροφορίες ως προς την αντιμετώπιση των ρυθμίσεων αυτών από τους ελληνόφωνους της Ν. Ιταλίας.

Ο Πρέσβυς

Αλέξανδρος Σάνδης

Δ.Τ./λσ

ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΣΤΗ ΡΩΜΗ

Κυρία Ευαγγελία

(65)
dex

Ρώμη, 18 Δεκεμβρίου 2001
Α.Π.Φ. 408/39/ΑΣ 2153

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ

ΠΡΟΣ: Υπουργείο Εξωτερικών
Ει Διεύθυνση

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΓΡΑΦΕΙΟ
ΥΦΥΠΟΥΡΓΟΥ
Ημερ. Εισόδου: 11.1.2002
Αρ. Πρωτ.: 3777

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
Γραφείο Υφυπουργού
Ημερ. Εισόδου: 1 / 9.1.2002
Αρ. Πρωτ.: 5001/Ε.Κ.Π.Α.12

ΚΟΙΝ: Υπουργείο Εξωτερικών
✓ Γραφείο Υφυπεξ κ. Ι.Μαγκριώτη
- Α1 Διεύθυνση (χ.σ.)
Υπουργείο Παιδείας
- Γραφείο κ. Υπουργού
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

ΘΕΜΑ: Διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας στην ιταλική δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ζητήματα διδασκαλίας της νέας ελληνικής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

ΣΧΕΤ: Τηλεαντιγράφημα σας Φ. 1658/1/3/ΑΣ 2279/9-11-2001

Α. Η αρχαία και νεώτερη ελληνική γραμματεία εξακολουθούν σήμερα, εις τείσιμα των καιρών, να ασκούν γοητεία στον μέσο ιταλό και να επηρεάζουν καθοριστικά τις αναγνωστικές του προτιμήσεις. Τούτο βεβαίως δύναται να αποδοθεί στην βαθύτατη μίξη πολιτισμών (Ελληνικού και Ρωμαϊκού) που εδώ παραδίδεται και ομολογείται, συν τοις άλλοις δε επηρεάζει θετικά στην διαμόρφωση των διμερών μας σχέσεων. Δεν είναι, εξ άλλου, τυχαίο ότι η Ιταλία είναι η μοναδική γειτονική χώρα της Ελλάδος που θεωρεί το ελληνικό πνεύμα ως βασικό συνδιαμορφωτή της ιστορίας και του πολιτισμού της.

Σημειώνουμε ότι η εκδοτική δραστηριότητα στον τομέα των Ελλήνων κλασικών παραμένει εντυπωσιακή και περιλαμβάνει ενίοτε συγγραφείς και τίτλους ουδεν έχον εκδοθεί στην Ελλάδα. Υπολογίζεται ότι μηνιαίως εκδίδονται 10 περίπου τίτλοι βιβλίων Ελλήνων κλασικών. Συγκρατούμε επίσης την ομοιοτυπία στην εκδοτική δραστηριότητα Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων, δεδομένου ότι το όριο βάρους της εκδοτικής δραστηριότητος φέρουν 2-3 μεγάλοι εκδοτικοί

κοι(MONTADORI, RIZZOLI, RUSCONI), ένας από τους οποίους αποτελεί ,
 μνήσθω εν παρόδω, ίδρυμα μη κερδοσκοπικού χαρακτήρος. Δεν λείπουν βεβαίως οι
 μικροί εκδοτικοί οίκοι, πολλοί από τους οποίους εντυπωσιάζουν με την
 συγκροτημένη και συνεπή δουλειά τους.

Κατά κανόνα, και παρά το αυξημένο κόστος, τα έργα εκδίδονται
 συνοδευόμενα από το πρότυπο κείμενο και πλήρως σχολιασμένα από έγκυρους
 ελληνιστές. Συνήθως, ακολουθούν επανεκδόσεις με κριτική αναθεώρηση ανά δετία.
 Εντυπωσιάζει το επίπεδο των μεταφράσεων, συγκρατείται δε η σταθερά
 ανανεούμενη παρουσία αξιόλογων μεταφραστών-ελληνιστών, το έργο των οποίων
 συναγωνίζεται τις διεθνείς αυθεντίες του χώρου.

Οφείλουμε βεβαίως να συγκρατήσουμε ότι η παράδοση των κλασικών
 σπουδών στην Ιταλία είναι ισχυρότερα όλων των ευρωπαϊκών χωρών, για λόγους
 που όλοι γνωρίζουμε και να επισημάνουμε ότι ο χώρος των κλασικών σπουδών
 προσφέρεται για κάθε είδους συνεργασία με την χώρα μας. Οι ευκαιρίες παραμένουν
 πράγματι ανεξάντλητες και από πλευράς Ιταλών η προθυμία για συνεργασία και
 σύμπραξη στον τομέα αυτό παραμένει δεδομένη.

Τα τελευταία χρόνια, οι διεθνείς τάσεις συρρίκνωσης των ανθρωπιστικών
 σπουδών κερδίζουν έδαφος και στην Ιταλία, οι σχετικές δε εκπαιδευτικές
 μεταρρυθμίσεις τείνουν να περιορίσουν τις κλασικές σπουδές προς όφελος των
 θετικών επιστημών και των ξένων γλωσσών. Ωστόσο, τα αρχαία ελληνικά
 εξακολουθούν να κατέχουν δεσπόζουσα θέση στην ιταλική εκπαίδευση.

Η αρχαία ελληνική γλώσσα και γραμματεία διδάσκονται σήμερα, σύμφωνα
 με το ισχύον από το 1967 αναλυτικό πρόγραμμα (συν. 1) στους δύο κύκλους του
 Κλασικού Λυκείου (LICEO CLASSICO, το οποίο χωρίζεται σε : 2 έτη GINNASIO
 SUPERIORE και 3 έτη LICEO) και εξακολουθούν να ισχύουν οι οδηγίες επί του
 αναλυτικού προγράμματος που δίδονται με Προεδρικό Διατάγμα, ομοίως του 1967
 (συν2). Όπως προκύπτει, οι ώρες διδασκαλίας (4 εβδομαδιαίως τα πρώτα 2 έτη και 3
 τα επομένα τρία) υστερούν σταθερά κατά μία ώρα εβδομαδιαίως της λατινικής,
 προσεγγίζουν ωστόσο το αναλυτικό πρόγραμμα της ελληνικής εκπαίδευσης.

Παρά το γεγονός ότι επικρατούσα τάση είναι αυτή της συρρίκνωσης του
 Κλασικού Λυκείου (σήμερα λειτουργούν 300 περίπου επί εικαζομένου συνόλου 2000
 Λυκείων. Υπόλοιπες κατηγορίες είναι τα Τεχνικά - Istituti Tecnici- τα Γλωσσικά-
 Licei Linguistici- και τα Επιστημονικά - Licei Scietifici), σημειώνουμε εν τούτοις ότι
 εξακολουθεί τούτο να διατηρεί το αυξημένο του κύρος και να αποτελεί τον
 προθάλαμο για την εισαγωγή στις «Μεγάλες Σχολές»

Η επιλογή των εγχειριδίων για την διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής είναι
 λεύθερη. Δεν υπάρχει υποχρέωση χρησιμοποίησης συγκεκριμένων τίτλων ούτε
 υποχρέωση τήρησης λεπτομερούς αναλυτικού προγράμματος. Τούτο έχει οδηγήσει

πραγματική άνθηση της συγγραφικής δραστηριότητας. Ενδεικτικώς, επισυνάπτουμε πίνακα τίτλων συγγραφέων που διδάσκονται εφέτος στο Κλασικό Λύκειο ARISTOFANE της Ρώμης (συν. 3), των οποίων ο αριθμός υπερβαίνει τους 80.

Υπογραμμίζουμε, με την ευκαιρία αυτή, ότι στην Ιταλία υπάρχουν κλασικά λύκεια που έχουν αναδειχθεί σε εθνικό επίπεδο για την επιτυχία που σημειώνουν στις μεθόδους διδασκαλίας της αρχαίας ελληνικής. Επισυνάπτουμε τέλος πίνακα βιβλίων που το Ιταλικό Υπουργείο Παιδείας προτείνει στους εκπαιδευτικούς, σχετικά με τις διδακτικές μεθόδους της κλασικής (λατινικής και ελληνικής) φιλολογίας (συν. 4).

Β. Μέχρι σήμερα, η νεοελληνική γλώσσα διδάσκεται σε 10 ιταλικά πανεπιστήμια ως γνωστικό πεδίο τετραετούς κύκλου σπουδών. Οι συγκεκριμένες έδρες ή τμήματα υπάγονται σε ευρύτερους επιστημονικούς τομείς (π.χ. τομέας λατινικών και ελληνικών κλασικών σπουδών, Τομέας ξένης φιλολογίας, Τομέας σπουδών ανατολικής Ευρώπης και Μεσογείου κτλ, βλ. Συν. 5). Γενική διαπίστωση αποτελεί ότι η διδασκαλία της νεοελληνικής ευρίσκεται σήμερα σε στάδιο ύφεσης, καθώς ο αριθμός των εγγεγραμμένων σπουδαστών μειώνεται σταθερά ενώ ταυτόχρονα καθίσταται δυσχερής η αντικατάσταση των ελληνοιστών που συνταξιοδοτούνται. Στην πραγματικότητα θεωρείται απίθανο να ευρεθούν, εις το μέλλον, αντικαταστάτες ισάξιοι των παλαιών Ζώρα και Lavagnini ή έστω του κ. Mario Vitti, ο οποίος ήδη συνταξιοδοτήθηκε και η θέση του στο πανεπιστήμιο του VITERBO χηρεύει, ή του κ. Vincenzo Rotolo στο Παλέρμο, του οποίου επίκειται η συνταξιοδότηση.

Επισημαίνεται ότι η απροθυμία προσέλευσης σπουδαστών στον συγκεκριμένο τομέα εμφανίζεται αντιστρόφως ανάλογος της συρροής στους τομείς των λατινογενών φιλολογιών καθώς και της αγγλικής.

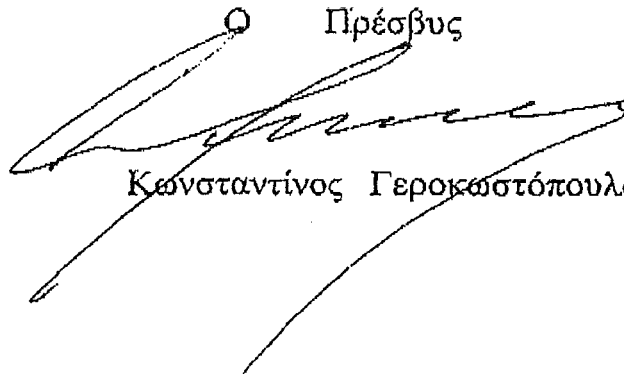
Στο ανωτέρω, γενικότερο πλαίσιο υποβάθμισης της διδασκαλίας της νεοελληνικής εντάσσεται και η εξ' αβλεψίας (?) εξαίρεσή της από τα γνωστικά πεδία του πρόσφατου νόμου περί τριετούς πανεπιστημιακής εκπαίδευσης στον τομέα των γυγχνόνων γλωσσών και πολιτισμών. Επισημαίνεται ότι, σύμφωνα με την πρόσφατη δώ εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, ο πανεπιστημιακός κύκλος σπουδών υποδιαιρείται σε δύο περιόδους, μία τριετή - περί της οποίας και η αναφορά - και μία διετή, η οποία οδηγεί στην απόκτηση «ισχυροτέρου», της προηγούμενης, τίτλου σπουδών.

Βεβαίως, από πλευράς Πρεσβείας, αλλά και ακαδημαϊκού κόσμου έχουν γίνει απαραίτητα διαβήματα και φαίνεται ότι το ζήτημα θα έχει θετική έκβαση. Σε περίπτωση που οι σχετικές ενέργειες δεν καρποφορήσουν το ζήτημα θα έπρεπε ίσως να τεθεί στο πλαίσιο της υπό επεξεργασία νέας Ελληνο-Ιταλικής μορφωτικής συμφωνίας. Το γεγονός όμως αυτό δεν θα πρέπει να κρύβει την ουσιαστική

αγματικότητα της συρρίκνωσης των νεοελληνικών σπουδών στην Ιταλία. Ξάλλου, οι ετήσιες επιχορηγήσεις των εν λόγω 10 εδρών νεοελληνικής από το Ελληνικό Κράτος δεν θεωρείται ότι μπορούν να επιτύχουν την αναστροφή των σημερινών τάσεων. Προτιμότερη θα ήταν, ενδεχομένως, η ένταξη της διδασκαλίας της νεοελληνικής σε ολοκληρωμένους τομείς κλασικών και Βυζαντινών σπουδών, πιθανώς σε εξειδικευμένα κέντρα ή ινστιτούτα, όπως π.χ. το Σικελικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών, το οποίο έχει, μέχρι σήμερα, δώσει άριστα δείγματα γραφής.

Η διαμόρφωση μίας γενικότερης επί του προκειμένου στρατηγικής θεωρείται οπωσδήποτε χρήσιμη και βραχυπρόθεσμα απαραίτητη.

Πρέσβυς

Κωνσταντίνος Γεροκαστόπουλος

BM/ασ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ
ΓΡΑΦΕΙΟ ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Παρίσι, 30.04.2002

Αρ. Πρωτ.: 609/Ε2/17

Προς

ΥΠΕΠΘ
ΔΙΠΟΔΕ
Γραφείο Ειδ. Γραμματέως
υπόψη κας Εργά

ΠΡΩΤ.	16.5-08
ΕΛΛ. ΠΡΩΤ.	215/Χ2Β

ΘΕΜΑ: «Τμήματα Ελληνικής Γλώσσας στην Απουλία και την Καλαβρία»

Σε συνέχεια τηλεφωνικής μας επικοινωνίας, σας ενημερώνουμε ότι, σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία του Γραφείου μας, τα ιταλικά σχολεία περιοχής Απουλίας και Καλαβρίας που έχουν εντάξει στο πρόγραμμά τους τη νέα ελληνική γλώσσα, είναι τα εξής:

ΑΠΟΥΛΙΑ

Liceo –Ginnasio « G. Palmieri » στο Lecce
Scuola Elementare – Media στο Borgagne
Scuola Elementare – Media στο Strudà
Scuola Elementare στο Pisignano
Scuola Elementare στο Zollino
Scuola Media Statale στο Zollino
Istituto Comprensivo στο Castrignano de Greci

ΚΑΛΑΒΡΙΑ

Scuola Media Statale « Dalmazio d'Andrea » στο Bova Marina
Istituto Superiore « Euclide » στο Bova Marina
Liceo –Ginnasio “Familiari” στο Melito
Scuola Media Statale « Don Bosco » στο Pellaro

Στην πλειοψηφία τους για την τρέχουσα σχολική χρονιά τα μαθήματα αυτά είναι απογευματινά επιλογής, για όσους δηλαδή μαθητές ενδιαφέρονται να τα παρακολουθήσουν. Η βαθμολογία τους υπολογίζεται κατά ένα μικρό ποσοστό στο μέσο όρο του μαθητή.

Σε προηγούμενες χρονιές ο δάσκαλος των νέων ελληνικών έκανε συνδιδασκαλία με τον ιταλό συνάδελφό του είτε μέσα στα πλαίσια του μαθήματος των αρχαίων ελληνικών (σύγκριση των δύο γλωσσών), είτε στα πλαίσια μαθήματος τοπικής ιστορίας. Σε κάποιες περιπτώσεις γινόταν παράλληλη διδασκαλία ελληνικών και γκρεκάνικων (βλ. συνοδευτικά έγγραφα της υπεύθυνης δασκάλας).

Εκτός ελάχιστων εξαιρέσεων, αυτού του είδους η υποχρεωτική παράλληλη διδασκαλία δεν ήταν αποδοτική σε αντίθεση με την εθελοντική παρουσία σε τμήματα διδασκαλίας αποκλειστικά νέων ελληνικών που επικρατούν πλέον.

Τέλος, οι έλληνες εκπαιδευτικοί των περιοχών αυτών μας ανέφεραν ότι διαφαίνεται μια τάση των ιταλικών τοπικών αρχών για ενίσχυση της διδασκαλίας των γκρεκάνικων σε βάρος των νέων ελληνικών.

Η Αναπληρώτρια Σ.Ε.

Ευρυδίκη Παρασκευοπούλου

ΓΕΝΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ ΝΕΑΠΟΛΗΣ
Consolato Generale di Grecia
Napoli

Φ
B2
 ΤΗΝ ΠΑΡΕΚΤΗ
 ΝΟΤΗ (10)
 ΑΝΘ
 ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ

ΤΗΛΕΟΜΟΙΟΤΥΠΙΑ

ΕΞ. ΕΠΕΙΓΟΝ

Νεάπολη, 30 Μαρτίου 1998
 Α.Π.: Φ.1074/434/ΑΣ 132

ΠΡΟΣ: ΥΠΕΠΘ

- Γενική Δ/ση ΔΕΣ
 Δ/ση Π.Ο.Δ.Ε.
 Τμήμα Β'

- Ειδική Γραμματεία Παιδείας Ομογενών
 και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης
 Υπόψη κ. Ειδικού Γραμματέως

ΚΟΙΝ: -ΥΠΠΕΞ

ΔΙ Δ/ση Μορφωτικών Υποθέσεων
 - Πρεσβεία Ρώμης

ΘΕΜΑ: «Εξετάσεις γλωσσομάθειας εκπαιδευτικών υποψήφιων για απόσπαση στο εξωτερικό»

ΣΧΕΤ: Έγγραφός σας Φ.821/Δ28/21/Ζ1/1065/3.3.98

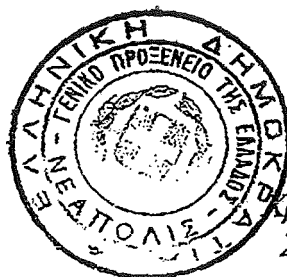
Επικειμένων των εξετάσεων διαπίστωσης του επιπέδου γλωσσομάθειας των ελλήνων εκπαιδευτικών που επιθυμούν απόσπαση στο εξωτερικό, θεωρούμε καθήκον μας να υπογραμμίσουμε τα εξής :

Ειδικά για την περίπτωση των υπηρετούντων στην Απουλία και Καλαβρία, είναι απολύτως απαραίτητη η γνώση της ιταλικής γλώσσας, δεδομένου ότι οι έλληνες εκπαιδευτικοί απευθύνονται κατεξοχήν σε άτομα -απώτερης βέβαια ελληνικής καταγωγής- αλλά πάντως ιταλόφωνα.

./..

Απαραίτητη, εξάλλου, είναι η γνώση της ιταλικής και για τους λοιπούς εκπαιδευτικούς της Νοτίου Ιταλίας (με εξαίρεση αυτούς που υπηρετούν στα σχολεία της Βάσης του ΝΑΤΟ Νεαπόλεως), όπου, για τους γνωστούς λόγους, η γνώση αγγλικής, γαλλικής ή γερμανικής ουδεμία πρακτική βοήθεια προσφέρει στην άσκηση του διδακτικού έργου ή στην προσωρινή ένταξη των εκπαιδευτικών μας στο ιταλόφωνο περιβάλλον.

Με την ευκαιρία, υπενθυμίζουμε την ανάγκη πλήρωσης μιας θέσης εκπαιδευτικού στην Απουλία, η οποία παραμένει κενή από την αρχή του τρέχοντος διδακτικού έτους.

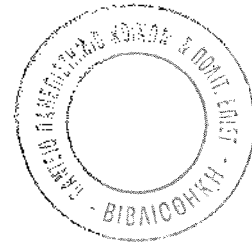

Η Γενική Πρόξενος

Κροσάνθη Παναγιωτοπούλου
Σύμβουλος Πρεσβείας Α'

ΓΕΝΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ ΝΕΑΠΟΛΗΣ
Consolato Generale di Grecia
Napoli

Υ.Π.Ε.Π.Θ.
ΓΡΑΦΕΙΟ ΕΙΔΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑ
ΕΛΗΘΩΝ 8.5.98
ΑΡ. ΠΡΩΤ. 16/781

ΤΗΛΕΑΝΤΙΓΡΑΦΗΜΑ

ΕΞ.ΕΠΕΙΓΟΝ - ΠΡΟΘΕΣΜΙΑ

Νεάπολη, 7 Μαΐου 1998
Αριθ. πρωτ.: Φ.510.1/64/ΑΣ 198

ΠΡΟΣ : Υπουργείο Εθν. Παιδείας & Θρησκ/των
ΠΟΔΕ Τμήμα Α' Φαξ 3248264

ΚΟΙΝ.: Ειδική Γραμματεία Παιδείας Ομογενών
και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης
-υπόψη κ. Ειδικού Γραμματέως
ΥΠ.Ε.Ε.
-Δ1 Μορφωτικών Υποθέσεων

ΘΕΜΑ : «Εφοδιασμός σχολικών βιβλίων εξωτερικού για το σχολικό έτος
1998/99»

Σε συνέχεια σχετικής εγκυκλίου σας, αποστέλλουμε συνοπτική κατάσταση των σχολικών βιβλίων που ζήτησαν οι έλληνες εκπαιδευτικοί της περιοχής Νεάπολης, Απουλίας, Καλαβρίας και Παλέρμο.

Όσον αφορά την εκπαιδευτικό που υπηρετεί στη Φότζια, μας διαμήνυσε μέσω τρίτου ότι δεν χρειάζεται σχολικά βιβλία).

Εξάλλου, το δημοτικό σχολείο Νεάπολης και το Γυμνάσιο - Μητρικής γλώσσας, τα οποία λειτουργούν στις εδώ νατοϊκές εγκαταστάσεις, μας πληροφόρησαν ότι έχουν ήδη υποβάλει σχετικά αιτήματά τους μέσω της Πρεσβείας Παρισίων.

αρχείο 14/5/98

Τέλος, όπως θα παρατηρήσετε, δύο από τους εκπαιδευτικούς μας ζήτησαν το εγχειρίδιο «Τα ελληνικά για ξένους» (έκδοση Αριστοτελείου Παν/μίου Θεσ/κης), το οποίο με βάση την εμπειρία που απέκτησαν στις ελληνόφωνες περιοχές είναι το καταλληλότερο για παιδιά στα οποία, παρά την απώτερη ελληνική καταγωγή τους, τα νέα ελληνικά διδάσκονται ως ξένη γλώσσα. Νομίζουμε, ότι λόγω της εθνικής σημασίας της αποστολής των εκπαιδευτικών μας στη συγκεκριμένη περιοχή, θα έπρεπε να καταβληθεί προσπάθεια για την κατ'έξαιρση ικανοποίηση του αιτήματος αυτού.

Για διευκόλυνση της υπηρεσίας σας, και μετά συνεννόηση με τον Ειδικό Γραμματέα κ. Χαλκιώτη, (επειδή οι εκπαιδευτικοί μας στην ελληνόφωνη Ν. Ιταλία μας διδάσκουν παράλληλα σε πολλά σχολεία), σας διαβιβάζουμε συνοπτικό πίνακα των αντιστοιχών αναγκών τους σε σχολικά βιβλία) με την επισήμανση ότι, για πρακτικούς λόγους τα βιβλία θα πρέπει να σταλούν από την αρμόδια μεταφορική εταιρεία στην ταχυδρομική διεύθυνση των αντίστοιχων σχολείων, δεδομένου ότι τα σχολεία των ελληνόφωνων περιοχών της Κ. Ιταλίας απέχουν περί τα 500 χλμ από την Προξενική μας Αρχή.

Η Γενική Πρόξενος

Χρυσάνθη Παναγιωτοπούλου
Σύμβουλος Πρεσβείας Α'

ΖΗΤΟΥΜΕΝΑ ΒΙΒΛΙΑ ΕΛΛ. ΣΧΟΛΕΙΩΝ Ν. ΙΤΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛ. ΕΤΟΣ 1998/99

1. ΝΕΑΠΟΛΗ

TACHYAP. Δ/ΝΣΗ: SCUOLA ELEMENTARE ELLENICA
VIA S. TOMMASO D' AQUINO 36 - 80133 NAPOLI - ITALIA

ΜΟΝΟΘ. ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΠΑΡΟΙΚΙΑΣ ΝΕΑΠΟΛΗΣ Διδάσκων: Χρήστος Δελής	ΑΝΤΙΤΥΠΑ	ΤΑΞΗ	ΜΑΘΗΤΕΣ
ΙΣΤΟΡΙΑ Γ' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	5	Α'	3
ΙΣΤΟΡΙΑ Δ' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	3	Β'	2
ΙΣΤΟΡΙΑ Ε' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	6	Γ'	5
ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤ' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ Α' ΤΕΥΧΟΣ	2	Δ'	3
ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤ' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ Β' ΤΕΥΧΟΣ	2	Ε'	6
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ Ε', ΣΤ' ΔΗΜΟΤ.	6	ΣΤ'	2

2. ΑΠΟΥΛΙΑ

TACHYAP. Δ/ΝΣΗ: DISTRETTO SCOLASTICO LE/40 - MARTANO
Prolungamento Piazza Gramsci, c/o I.T.C.
73025 Martano (Lecce) - ITALIA

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ	ΑΝΤΙΤΥΠΑ (εγγολο)	ΜΑΘΗΤΕΣ	ΕΚΠΑΙΔ.
ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΙΑ ΞΕΝΟΥΣ (έκδοση Αριστοτελείου Παν/μίου Θεσσαλονίκης)	70	160	
ΙΣΤΟΡΙΑ Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ (ΟΕΔΒ)	20	90	
ΙΣΤΟΡΙΑ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ (ΟΕΔΒ)	20	293	
ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ (Μ.ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ)	25		
ΜΑΘΑΙΝΩ ΕΛΛΗΝΙΚΑ 1 ΜΕΡΟΣ Α'	360		
ΜΑΘΑΙΝΩ ΕΛΛΗΝΙΚΑ 1 ΜΕΡΟΣ Β'	260		
ΜΑΘΑΙΝΩ ΕΛΛΗΝΙΚΑ 2 ΜΕΡΟΣ Α'	230		
ΜΑΘΑΙΝΩ ΕΛΛΗΝΙΚΑ 2 ΜΕΡΟΣ Β'	190		
Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΟΥ (1 ^η ΔΗΜΟΤ. 26 τεμ. από Α&Β μέρος)	52		
Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΟΥ (3 ^η ΔΗΜΟΤ. 22 από Α', Β', Γ, Δ, μέρος)	88		
Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΟΥ 6 ^η ΔΗΜΟΤ. 42 από Α', Β', Γ, Δ, μέρος	160		

3. ΚΑΛΑΒΡΙΑ

TAXYΔP. Δ/ΝΣΗ: CIRCOLO CULTURALE « JALO TU VUA»
 Via Hernada, 20 - Bona Marina (RC) - ITALIA
 Τηλ.: 0965//761209

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ	ΑΝΤΙΤΥΠΑ (εὐνολο)	ΜΑΘΗΤΕΣ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ
ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΙΑ ΞΕΝΟΥΣ (Έκδοση Αριστοτελείου Παν/μίου Θεσσαλονίκης)	40	40	
ΜΑΘΑΙΝΩ ΕΛΛΗΝΙΚΑ 1 ΜΕΡΟΣ Α'	120	50	
ΜΑΘΑΙΝΩ ΕΛΛΗΝΙΚΑ 1 ΜΕΡΟΣ Β'	120	120	
ΜΑΘΑΙΝΩ ΕΛΛΗΝΙΚΑ 2 ΜΕΡΟΣ Α'	120	250 (εὐνολο)	
ΜΑΘΑΙΝΩ ΕΛΛΗΝΙΚΑ 2 ΜΕΡΟΣ Β'	50		

4. ΠΑΛΕΡΜΟ

TAXYΔP. Δ/ΝΣΗ: COMUNITA ELLENICA SICILIANA «TRINACRIA»
 Corso V. Emanuele, 48 - 90134 PALERMO

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ	ΑΝΤΙΤΥΠΑ	ΤΑΞΗ	ΜΑΘΗΤΕΣ
ΜΑΘΑΙΝΩ ΕΛΛΗΝΙΚΑ 1 ΜΕΡΟΣ Β'	15	Α'	15

Parrocchia Maria SS. Assunta - Martano

GRECIA SALENTINA

CHIESA DELL'ASSUNTA

MARTANO (LEOCE) 73025

ITALIA

Io sottoscritto Sac. Renato Delos, parroco di Maria SS. Assunta in Martano dichiaro che il Sig. Panajotis Poutselas di Paplo e Sarri Angelica, nato a Leonidion dell'Arcadia in nell'anno 1933, dall'inizio del 1985 si trova in Italia presso questa Scuola Greca della Parrocchia dell'Assunta "Ghianis Tzaruchis" come professore di lingua greca e di dialetto salentino, fino ad oggi.

- 1) ha fondato, insieme alla Parrocchia dell'Assunta, una biblioteca di testi greci in via Terra N°20;
- 2) E' stato il primo che si è prodigato perchè fossero aperte delle scuole di greco presso tutti i Comuni ellenofoni del Salento, nel Sud dell'Italia, e per tre anni è stato professore presso queste scuole;
- 3) Per primo si è prodigato per un dialogo tra le Chiese locali e per primo ha organizzato una liturgia ortodossa presso la chiesa di Martano;
- 4) Ha organizzato, insieme al Comune di Martano e alla Parrocchia dell'Assunta un convegno di studi della lingua e cultura greca nell'ottobre del 1987;
- 5) Si è prodigato perchè i ragazzi che frequentavano le scuole locali potessero affratellarsi con i ragazzi greci ed ha portato in Grecia 33 ragazzi nel 1985; 36 nel 1986; 117 nel 1987 e ha in programma di portarne 250 nel 1988;
- 6) Ha intuito e organizzato un dialogo di gemellaggio tra il Comune di Martano e quello di Leonidion dell'Arcadia;
- 7) Si è preoccupato di portare in Italia diversi atleti greci perchè partecipassero alla Maratona dei Comuni Ellenofoni;-
- 8) Si è prodigato perchè si costituisse un Museo presso i vari Comuni Ellenofoni, perchè pervenissero vari libri per gli insegnanti di greco e diverse altre iniziative culturali.

In fede.

Martano 29 febbraio 1988

Sac. Renato Delos
Sac. Renato Delos

Comune di Martano

2151

73025 PROVINCIA DI LECCE

AL PATRIARCA DIMITRIOS - Kostantinopoli

ALLA CHIESA ORTODOSSA GRECA

AI METROPOLITI GRECI

Rev.mo e Rev.mi

Il Comune di Martano vorrebbe comprare, attraverso la Provincia di Lecce, una Chiesa Ortodossa di proprietà di un privato in agro di Martano.

Nella Chiesa si trovano tutt'ora icone bizantine dipinte sui muri. La Chiesa ha, però, bisogno di restauri per essere recuperata al culto.

Il Comune, sarebbe disposto a donarVi questa Chiesa con l'impegno da parte Vostra di inviare un Sacerdote e dei Monaci per aiutare e sviluppare la lingua greca.

Il nostro desiderio è quello di riportare in questi luoghi la cultura greca attraverso l'istituzione di una scuola di un museo e di una biblioteca, ecc.

Attendiamo una Vostra risposta per avviare questa iniziativa che sarebbe di grande interesse culturale a vantaggio dei paesi che facevano parte della Magna Grecia e dell'isola linguistica greca che tutt'ora resiste e di cui Martano è il centro più consistente.

Per ulteriori informazioni rivolgersi al Comune di Martano

Telefono 0836/575272

Oppure al sig. PITZELAS PANAJOTIS

Acti Themistocleus 278

18539 PIREO

Telefono 4512681

IL SINDACO

Cosimo Gallo

Comune di Martano

73025 PROVINCIA DI LECCE

Προς τον Πατριάρχη ΔΗΜΗΤΡΙΟΝ

Προς την Ελληνικήν Ορθόδοξον Εκκλησίαν

Προς τους Έλληνες Μητροπολίτες.

Σεβασμιώτατε, Σεβασμιότατοι, ο Δήμος του ΜΑΡΤΑΝΟΥ μέσω της Προβίχιας ΛΕΤΣΕ θέλει να αγοράσει μια Ορθόδοξον Εκκλησίαν που άνοικ σήμερα σε ιδιωτή και εύρισκεται στα όρια του Δήμου ΜΑΡΤΑΝΟΥ

Εις την Εκκλησίαν αυτήν υπάρχουν ακόμη βυζαντινές τοιχογραφίες και θέλουμε να σας την παραχωρήσουμε δωρεάν υπό τον όρον να στείξετε ιερέα να λειτουργεί ορθόδοξα και μερικούς μοναχούς να μαθητεύουν και διατηρήσουμε την γλωσσοαφήν Ελληνική θέλουμε να γίνει ένας Ελληνικός φωτεινός φάρος με την βιβλιοθήκη, το Μουσείο διαί' όλην την Μεγάλην Ελλάδα

συμφωνείτε μπορούμε να πραγματοποιήσουμε στο Μεγάλο Πνευματικό Κέντρο διαί' όλην την Ν. Ιταλία περισσότερες ηθρογορίες άποστανδείτε στο Δήμο ΜΑΡΤΑΝΟΥ Τηλ 0836-575272

Γιάννης και Σόνι ΠΙΤΣΙΝΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ
δω Ακλή Θεμιστοκλείου 278 Περπάλια

Τηλ 4512681

167
Ο Δήμαρχος ΜΑΡΤΑΝΟΥ

Sindaco

COMUNI ELLENOFONI DEL SUD ITALIA (SALENTO):

MARTANO, CALIMERA, MARTIGNANO, STERNATIA, ZOLLINO, SOLETO,
CORIGLIANO, CASTRIGNANO dei GRECI, MELPIGNANO.

Ottobre 1988

Al Primo Ministro della Grecia Andrea PAPANDEU
Al Ministro dell'Istruzione
Alla Segreteria Generale dell'Emigrazione Ellenica
Alla Televisione Ellenica.

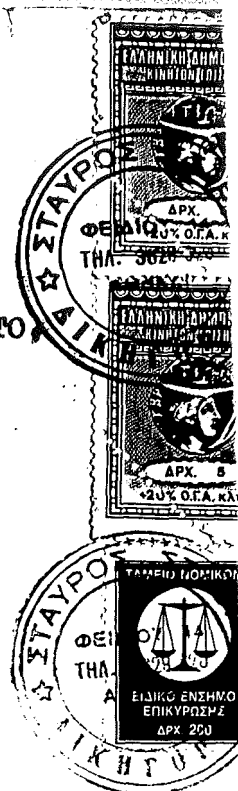
Signor Primo Ministro, Signori Ministri, Segretari Generali, Signor
Direttore della TV greca, noi ellenofoni del Sud Italia siamo ormai
l'ultimo residuo dell'ellenismo della Magna Grecia, con 50.000 abi-
tanti nel Salento e 4.000 nella Calabria.

Giacchè la lingua greca va sparendo e, fra 10 anni, quando ormai
saranno scomparsi gli ultimi vecchi che ancora la parlano, non rimar-
rà più traccia della tradizione e dell'origine, AIUTATECI, affinché:

- 1°) Il Ministro dell'Istruzione ci invii, al più presto, 9 maestri
che insegnino la lingua greca e che ogni centro ellenofono
abbia il suo insegnante;
- 2°) La Stampa METTA IN EVIDENZA i nostri LAVORI;
- 3°) La TV greca aiuti il trasmettitore di Corfù sì che possiamo
captare la frequenza greca come riusciamo a fare con l'albanese;
che la stessa con la cooperazione del Ministero dell'ISTRUZIONE
diffonda lezioni speciali per la lingua greca.

QUESTA E' LA COSA MIGLIORE CHE POTETE FARE AFFINCHÉ L'INSEGNA-
MENTO ENTRI NELLE NOSTRE CASE E LA LINGUA DEI NOSTRI PADRI ED
ANTENATI NON ABBAIA A MORIRE.

- 4°) Desidereremmo poi che la Segreteria Generale dell'Emigrazione

...ospitasse gruppi più numerosi di fanciulli durante l'estate,
la ripartizione dei quali noi stessi attueremo a seconda della popo-
lazione di ogni cittadina.

Tuttavia, poichè nell'estate del 1988 alcuni paesi non sono riu-
sciti ad inviare nessun ragazzo, Calimera con 8.000 abitanti ha invia-
to solo 15 ragazzi mentre un altro con 5.000 ne ha inviati 40, sono
sorti alcuni equivoci e malintesi.

Perciò riteniamo opportuno che tale ripartizione venga realizzata
da noi stessi.

Ancora abbiamo due gruppi musicali grecofoni che hanno ricevuto
i primi premi in concorsi nazionali. Cantano e ballano. Vi preghiamo
di ospitarli e di organizzar loro delle touneq nelle vostre città.

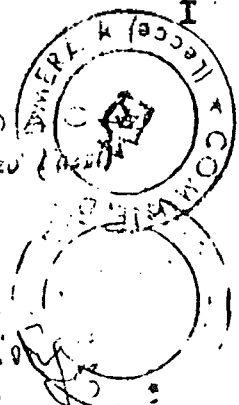
I rappresentanti che potete inviare, direttamente d'intesa con
noi, per qualsiasi questione la riteniate opportuna, abbiamo per
l'Italia il Sacerdote ellenofono Don Renato Delos, tel. 0039-836-
71002 e per la Grecia il Signor Panaiotis Pitzelas, organizzatore
locale delle scuole greche, tel. 4512681 per il Pireo, 23125 per
Leonidio, 25737 per Siros.

SE AVETE A CUORE, E LO SAPPIAMO BENISSIMO, CHE LA NOSTRA LINGUA
NON MUOIA, DATECI UNA MANO PER SOLLEVARCI IN PIEDI!

CON AFFETTO FRATERO

I SINDACI

di MARTANO *F. Lombardi*
di CALIMERA *V. Mott. Vincenzo*
di MARTIGNANO *S. Mott.*
di STERNATIA *Starnata*
di ZOLLINO *V. Mott. Vincenzo*
di CORIGLIANO
di SOLETO
di CASTRIGNANO *Greci*
di MELPIGNANO *Melpignano*

GRECIA SALENTINA
CHIESA DELL'ASSUNTA
MARTANO (LEUCE) 73025
ITALIA

Προς
τον Πρωθυπουργό της Ελλάδος
κ. ΑΝΔΡΕΑ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ
Αθήνα

Κύριε Πρωθυπουργέ,

Σας διαβιβάζουμε επιστολή των δημάρχων του Σολέντου με την
αγόπη και το πρόβλημα των ελληνοφώνων της Κάτω Ιταλίας.

Παρακαλούμε να έχουμε τη συμπαράσταση σας.

Με Σεβασμό

DON RENATO DELOS

Ιερέας Μαρτόνου

Παναγιώτης Πιτσελός

Ιδρυτής των Ελληνικών Σχολείων Σολέντου

" ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΣΑΡΟΥΧΗΣ "

Don Renato Delos
Γενικός Πρωθυπουργός

Τηλ. Ιταλίας DON RENATO DELOS
0039-836-71002

Τηλ. Πειραιώς
4512681

Τηλ. Λενιώιδιου
0757-22876 και 23125

κ. Παναγιώτη Πιτσελόν

Αρ. Πρωτ. 5

Pakrocchia Maria SS. Assunta - Marlano

29.10.88

GIUSEPPE SALENTINA
GIUSEPPE DELL'ASSUNTA
MARTANO (LEUCE) 73025
ITALIA

Προς τον
Υπουργό Παιδείας
κ. ΓΕΩΡΓΙΟΝ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ
Αθήνα

Κύριε Υπουργέ,

Σας διαβιβάζουμε επιθυμίες και προβλήματα του εδώ ελληνισμού.
Παρακαλούμε να έχουμε τις απόψεις σας επί του θέματος.

Με σόπη

Don RENATO Delos

Ιερέας Μαρτάνου
Παναγιώτης Πιτσελάς
Διοργανωτής των ελληνικών σχολείων
Εσλέντου " ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΕΑΡΟΥΧΗΣ "

Τηλ. Ιταλίας Don RENATO Delos
0039-836-71002

Τηλ. Πειραιώς
4512681

Τηλ. Λεωνιδίου
0757-22876 και 23125

Κ. Παναγιώτη Πιτσελάδην

Σαρ. Ρενάτο Δελος -
Γενικός Διευθυντής

Αρ. 9ρωτ 9

Parrocchia Maria SS. Assunta - Martano

29.10.88

GRECIA SALENTINA
CITTA' DELLA ASSUNTA
MARTANO (LEUCE) 73025
ITALIA

Προς
Την Ορθόδοξη Ελληνική Εκκλησία
της Ελλάδος

Μακαριώτατε,

Σας διαβιβάζουμε επιστολή με τις ευχαριστίες των δημό-
χων των ελληνοφώνων χωριών της άλλοτε Μεγάλης Ελλάδος και σας
παρακαλούμε να μας βοηθήσετε να διατηρήσουμε τις ρίζες μας.

Μη μας ξεχάσετε και περνάμε στην αδιαφορία των πολλών.

Με σεβασμό

DON RENARO DELOS

Ιερέας Μαρτίνου

Πανογιώτης Πιτσελός

Διοργανωτής των ελληνικών σχολείων Σαλέν

" ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΣΑΡΟΥΧΗΣ "

Τηλ. Ιταλίας DON RENATO DELOS
0039-836-71002

*Don Renato DeLOS -
Petrone di Martano*

Τηλ. Περιοίως Παν. Πιτσελός
4512681

Τηλ. Αρσίου

Parrocchia Maria SS. Assunta - Martano

29.10.88

GRECIA SALENTINA
CHIESA DELL' ASSUNTA
MARTANO (LEGGIO) 73029
ITALIA

Προς την
Ελληνική Τηλεόραση

Αθήνα.

Κύριε Διευθυντή της Ελληνικής Τηλεόρασης,

Σας διαβιβάζουμε επιστολή των δημάρχων του Σαλέντου με τα προβλήματα του Εζώ ελληνισμού και σας παρακαλούμε όπως έχουμε τις απόψεις σας επί του θέματος σας.

Με αγάπη

DON RENATO DELOS
Ιερέας Μαρτάνου
Παναγιώτης Πιτσελός
Διοργανωτής των ελληνικών σχολειών Σαλέντου
" ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΣΑΡΟΥΧΗΣ "

*Sic. Renato Delos -
Panes di Martano*

Τηλ. Ιταλίας DON RENATO DELOS
0039-836-71002

Τηλ. Πειραιώς Παν. Πιτσελός
4512681

Τηλ. Λεωνιδίου
0757-22876 και 23125

Αθήνα, 28 Νοεμβρίου 1986

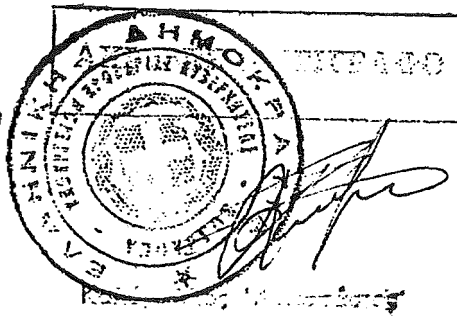
Αριθ.Πρωτ.: ΓΥ 3518

Προς
Τη Γενική Γραμματεία
Τύπου και Πληροφοριών
Γραφείο Γενικού Γραμματέα
Ζαλοκώστα 10
101 63 Ενταύθα

Σας στέλνουμε απόσπασμα Πρακτικού Συντονιστικής Επιτροπής Ελληνοφώνων του Σαλέντου Ιταλίας, με το οποίο ζητούν να τους δοθεί η δυνατότητα να παρακολουθούν τα Ελληνικά Προγράμματα στην Τηλεόραση και στο Ραδιόφωνο και παρακαλούμε για την εξέταση του υποβαλλόμενου αιτήματος και τις δικές σας ενέργειες.

Η Διευθύντρια

Αγγελική Αποστολοπούλου

Κοινοποίηση:

✓ GRECIA SALENTINA
CHIESA DELL ASSUNTA
MARTANO (LECCE) 73025
ITALIA

Comune di Martano

73025 PROVINCIA DI LECCE

Ch.^{MO} Prof.

Oggetto: Convegno sulle minoranze ellenofone - comunicazioni.

Con la presente comunico alla S.V. che il previsto convegno sulle minoranze Ellenofone non potrà essere realizzato durante il corrente anno per insormontabili difficoltà finanziarie.

Nel ringraziarLa per la disponibilità manifestata, esprimo l'augurio che sia possibile tenere il suddetto convegno durante il 1992.

Sarà mia gradita cura informarLa tempestivamente.

Distinti saluti.

Il Sindaco
(Cosimo Gallo)

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΒΑΣΙΚΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

- Aprile Rocco, καθηγητής και ιστορικός, κάτοικος της Calimera γεννήθηκε το 1929 και το ενδιαφέρον του για την ελληνόφωνη ζώνη του Σαλέντο εκφράστηκε με την συμμετοχή του σε ομιλίες, συνέδρια αλλά και με την αξιόλογη συγγραφική του δραστηριότητα.
- Aprile Giannino(1918-1968) Δήμαρχος της CALIMERA το 1956 διεύρυνε τις σχέσεις με την Ελλάδα, επί ημερών του δωρήθηκε από την Ελληνική Κυβέρνηση στήλη του IV αιώνα και τοποθετήθηκε σε περίοπτη θέση στον Δημοτικό Κήπο του χωριού με την επιγραφή: Ξένη δεν είσαι εσύ στην Καλημέρα.
- Delos Renato, Ελληνόφωνος καθολικός ιερέας της εκκλησίας Assunta του Martano.
- Palumbo Domenico,(1856-1918), ποιητής και συγγραφέας της Grecia Salentina, το 1896 έδωσε διάλεξη στην αίθουσα του φιλολογικού συλλόγου Παρνασσός στην Αθήνα, αφιερωμένη στην παράδοση, στα ήθη και έθιμα της Grecia Salentina.
- Parlangelli Oronzo, Ιταλός γλωσσολόγος.
- Πιτσελάς Παναγιώτης, πρόεδρος του Συλλόγου Τσακωνίας, ιδρυτής του Ελληνικού Σχολείου «Γιάννης Τσαρούχης» στο Martano.
- Stomeo Paolo, Ιταλός ιστορικός και καθηγητής.
- Gerhard Rohlf, Γερμανός Γλωσσολόγος.
- Sicuro Salvatore, καθηγητής φιλόλογος, κάτοικος του Martano, εργάζεται ακατάπαυστα για τη διάσωση της γλώσσας.
- Morosi Giuseppe, Ιταλός μελετητής που από το 1870 και κατόπιν έγραψε πολλές μελέτες πάνω στα ελληνικά ιδιώματα του Σαλέντο, μέσα στις οποίες περιέλαβε τραγούδια, θρύλους, παραμύθια των ελληνόφωνων της περιοχής.
- Tondi Domenicano, Ελληνόφωνος μοναχός με έντονη συγγραφική δραστηριότητα, έκδωσε το 1935 το πρώτο λεξικό με το Γκρίκο: «I Glossa mas».

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Ανδρεόπουλος Γ., *Διεθνές Δίκαιο*, Αθήνα 1989.
- Ανδρεάδης Γιάγκος, *Ο Γυρισμός του Οδυσσέα και ο Νόστος της Ποίησης στην Πολιτεία*, Καστανιώτη, Αθήνα 1986.
- Ανδρεάδης Γιάγκος, *Δημιουργική Γραφή και Ανάγνωση Ι*, Σημ. Χειμ. Εξάμηνου 2001-2002, Τμήμα ΜΜΕ, Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Αξελός, Κώστας, *Ανοιχτή συστηματική*, Εστία, Αθήνα 2000.
- Αραποπούλου Μαρία – Γλαράκη Θεοδώρα – Χριτή Μαρία, *Γλώσσα, Γλώσσες στην Ευρώπη*, Ζήτη, Αθήνα 2001.
- Αργυριάδης Φ., *Η γραπτή μας γλώσσα και οι δολιοφθορές της*, Αθήνα 1992.

- Βέλτσος Γ., *Κοινωνία και Γλώσσα: Για την Αμίλητη και την μιλημένη γλώσσα*, Παπαζήση, Αθήνα 1976.
- Βουρνά Τάσου – Γαρίδη Ελένη, *Η παράδοση της και η επιβίωση της στο σύγχρονο πολιτισμό*, Εκδ. Αφών Τολίδη, Αθήνα 1979.
- Βουϊδάσκης Β., *Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης με παρατήρηση*, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1992.
- Βρεττάκου Νικηφόρου, *Μαρτυρίες μιας κρίσιμης εποχής*, Εκδ. Κάκτος, Αθήνα 1979.

- Γληνός Δ., *Ένας άταφος νεκρός*, Αθηνά, Αθήνα 1925.
- Γράβαρη Π. - Γετίμη Δ.,(επιμ.), *Κοινωνικό κράτος και κοινωνική πολιτική. Η σύγχρονη προβληματική*, Θεμέλιο, Αθήνα 1993.
- Γιοχαλάς Τίτος, *Ελληνικά επώνυμα, ονόματα και τοπωνύμια των αλβ. Κοινοτήτων της Ν. Ιταλίας και Σικελίας*, Εκδ. Κέντρο σπουδών Ν.Α Ευρώπης, Αθήνα 1993.

- Δεμερτζής, Ν., *Κουλτούρα, νεωτερικότητα, πολιτική κουλτούρα*, Παπαζήσης, Αθήνα 1989.
- Διαμαντή – Παπαϊωάννου Τζένη, *Μεγάλη Ελλάδα – Σικελία*, Αθήνα 1989.
- Διζικιρίκης Ιάκωβος, *Τα Ελληνικά της Κάτω Ιταλίας*, Εκδ. Τσέβδασ , Αθήνα 1968.

- Κακαβούλια Μαρία, *Σημειώσεις Εργαστηρίου Γλώσσας και Ρητορικής*, Β' εξαμήνου 2000, Τμήμα ΜΜΕ-Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Κακριδής Ι.Θ., *Προσφορά στο Νεοελληνικό Λόγο*, Εστία, Αθήνα 1991.
- Καλλιόρης Γ., *Παρεμβάσεις*, Κέδρος, Αθήνα 1981.
- Καλλιόρης Γ., *Ο Γλωσσικός αφελληνισμός: Πέραν του Μισοξενισμού και της Υποτέλειας*, Πολύτυπο, Αθήνα 1984.
- Καλλιόρης Γ., *Παρεμβάσεις ΙΙΙ: Γλωσσικά*, Εξάντας, Αθήνα 1985. ΚΕΜΕ(Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως του ΥΠΕΠΘ), *Οδηγίες για τη χρήση των*

- διδασκασίας, τη διδακτέα ύλη και τη διδασκαλία των μαθημάτων του δημοτικού σχολείου, ΟΕΒΔ, Αθήνα 1986.
- Κρατερού Ι. , *Διεθνές Δίκαιο και Ελληνική Εξωτερική Πολιτική*, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 1986.
  - Καργάκος Σ., *Απουλία*, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1990.
  - Καστόρας Σταύρος, *Οπτικοακουστικά μέσα μαζικής επικοινωνίας: Επικοινωνιολογία*, Εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 1990.
  - Κοντοσόπουλος Νικόλαος, *Γλώσσες και διάλεκτοι της Ευρώπης*, Γρηγόρης, Αθήνα 1999.
  - Κυρτάτας, Δημήτρης, *Προσεγγίζοντας την αρχαιότητα*, Πόλις, Αθήνα 2003

  - Λουγγής Θεόδωρος, *Η Βυζαντινή κυριαρχία στην Ιταλία από το θάνατο του Μ. Θεοδοσίου ως την άλωση του Μπάρι, (395 – 1071 μ.Χ)*, Εκδ. Εστία, Αθήνα 1989.
  - Λαμπίδης Χ., *Αντι-επιθέσεις για την Γλώσσα, για τον Ελληνισμό*, Αντίφωνο, Αθήνα 1986.
  - Λιγνάδης Τ., *Καταρρέω*, Ακρίτας, Αθήνα 1989.

  - Μαυρογιάννης Γ., *Η ελληνική γλώσσα, στις παλιότερες μορφές της* , Εκδ. Αθηνά, Αθήνα 1993.
  - Μανωλοπούλου - Βαρβιτσιώτη Κατερίνα, *Η διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, Αθήνα 1990.

  - ΟΛΜΕ, *Ο εκπαιδευτικός μπροστά στην Ευρώπη που αλλάζει*, Αθήνα 1993.
  - ΟΛΜΕ, *Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και Ελληνική Εκπαίδευση*, Αθήνα 1993.

  - Παναγιωτόπουλος Ι.Μ., *Ο σύγχρονος άνθρωπος*, Εκδ. των φίλων, Αθήνα 1977.
  - Παπαθεοφιλόπουλος Κ., *Ανάπτυξη εθνικής συνείδησης: Αναφορά στον παραδοσιακό μας πολιτισμό και τις αξίες του*, Αθήνα 1989.
  - Παναγιωτόπουλου Ι. Μ., *Όρθιες ψυχές*, Εκδ. Φιλιππότης, Αθήνα 1980.
  - Παπαρίζος Χρ., *Το γλωσσικό μάθημα στο δημοτικό*, Νέα Παιδεία, Αθήνα 1989.
  - Παπαστάμου Στάμος- Μιούνυ Γκαμπριέλ, *Μειονότητες και εξουσία*, Αλέτρι, Αθήνα 1983.
  - Παπαθανασίου Φώτης, *Στην πορεία του ήλιου*, Νέα Σύνορα, Αθήνα 2000.

  - Ροζάνης, Στέφανος, *Ο αδιανόητος θάνατος*, Ερατώ, Αθήνα 2002.

  - -//- , *Η ερμηνευτική ως πράξη και θεώρηση*, Ελληνικά Γράμματα, 1996.
  - -//- , *Δοκίμια κριτικής: ο μύθος & το περίβλημα*, Εστία, 1976.
  - -//- , *Έξι κείμενα για τον ρατσισμό*, Παρασκήνιο, 1998.
  - -//- , *Μέσα Επικοινωνίας*, παν. Σημ. Πάντειο παν/μιο, Αθήνα 2001.

- Σάθας Κ., *Έλληνες στρατιώτες εν τη Δύση και αναγέννησις της ελληνικής τακτικής*, Εκδ. Φιλόμυθος, Αθήνα 1993.
- Σταυρίδη - Πατρικίου Ρένα, *Γλώσσα, εκπαίδευση, πολιτική*, Ολκός, Αθήνα 1999.
- Σκλήρως Φ., *Τα σύγχρονα προβλήματα του Ελληνισμού*, Αθήνα 1970.
- Σκοπετέα, Ε., *Το «πρότυπο βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα*, Πολύτυπο, Αθήνα 1998.
- Στεφάνου Κ., *Τα δικαιώματα του πολίτη στην κοινοτική έννομη τάξη*, Εκδ. Παρατηρητής, Θεσσ. 1993.
- Σωτηρίου Στέφανος, *Μειονότητες και αλυτρωτισμός*, Εκδ. Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα 1991.

- Τμήμα Επικοινωνίας και Μ.Μ.Ε – Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, *Η κατασκευή της πραγματικότητας και τα Μ.Μ.Ε*, Εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1996.
- Τζερμιάν Π., *Τούτη η γλώσσα είναι δική μας*, Σιδέρης, Αθήνα 2000.
- Τζάρτζανος Α., *Η ζωντανή εθνική μας γλώσσα*, Κολλάρος, Αθήνα 1936.
- Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, *Ταξίδι στο λόγο και στην Ιστορία*, Πλέθρον, Αθήνα 1996.

- Υπουργείο Πολιτισμού, *Ελληνική, μια πάντοτε σύγχρονη γλώσσα*, Εθνικό Τυπογραφείο Αθήνα 1992.
- ΥΠΕΣΔΔΑ, *Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1995.
- ΥΠΕΠΘ, *Αναλυτικά προγράμματα μαθημάτων του δημοτικού σχολείου*, ΟΕΒΔ, Αθήνα 1987.

- Φραγκουδάκη Α., *Γλώσσα και Ιδεολογία*, Οδυσσέας, Αθήνα 1987.
- Φιλιππάκη-Warburton. Ε., *Εισαγωγή στη θεωρητική γλωσσολογία*, Νεφέλη, Αθήνα 1992.

- Χριστίδης, Α-Φ.,(επιμ.), *Όψεις του Γλωσσικού Ηγεμονισμού επιμέλεια, Ισχυρές και ασθενείς γλώσσες στην Ε.Ε*, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Θεσσαλονίκη 1999.
- Χριστίδης Α-Φ., (επιμ.), *Γλώσσα, Κοινωνία, Ιστορία, Η Ευρώπη του Νότου*, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας-Υπουργείο Εθν. Παιδείας και Θρησκευμάτων, Αθήνα 2002.

B. ΞΕΝΗ

- Aprile, R., - Collela, L., *Grecia Salentina*, Capone, Cavallino 1978.
- Allard R., & Landry R., *Ethnolinguistic vitality beliefs and language maintance and loss*, στο *maintance and loss of minority languages(stydies in bilingualism*, vol.I), επιμ. W., Fase, K., Jaspaert & S., Kroon, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Filadelfia 1992.
- Balibar Etienne, *Τα όρια της δημοκρατίας*, Εκδ. Πολίτης, Αθήνα 1993
- Banks, O., *Η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1987.
- Bauman, Zugmunt, *Η μετανεωτερικότητα και τα δεινά της*, Ψυχογιός, Αθήνα 2000.
- Bertrand, Badie, *Κουλτούρα και Πολιτική*, μτφρ. Μπάλλιας Στάθης, Πατάκη, Αθήνα 1995.
- Blackledge D., Hunt B., *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης*, Έκφραση, Αθήνα 1995.
- Brass Paul, *Ethnicity and Nationalism*, Sage, London 1991.
- Cassoni M. , *Hellas Otrantina* , Lecce 1937.
- Cassoni M., *Il tramonto del rito greco in Terra d' Otranto*, Lecce 1934.
- Cassoni M., *Vocabolario Grico – Italiano*, Argo, Lecce 1999.
- Cazzato M., *Melpignano, Indagine su un centro minore*, Ed. Congedo, Galatina 1986.
- Cazeneuve Jean, *Ο άνθρωπος – τηλεθεατής*, Εκδ. Πύλη, Αθήνα 1979.
- Chomsky, N., *Barriers*, MIT Press, Cambridge 1986.
- Chomsky N., *Τα Μ.Μ.Ε ως όργανο κοινωνικού ελέγχου και επιβολής*, Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα 1996.
- Dertouzos, M., *What will be in the new century?*, Harper Edge, S. Francisco 1997.
- D' Andria F., *Cavallino: Ceramica e elementi architettonici arcaici*, Ed. Congedo, Galatina 1979.
- De Giorgi C., *Cronologia dell arte in Terra d Otranto*, Lecce 1885.
- De Simone L. G., *Gli studi storici in Terra d Otranto* , Ed. Galileiana , Firenze 1988.
- Derrida Jacques, *Η τελευταία λέξη του ρατσισμού*, Εκδ. Άγρα, Αθήνα 1992.
- Elias Norbert, *Εξέλιξη του Πολιτισμού*, Νεφέλη, Αθήνα
- Epstein A.L., *Ethnos and Identity*, Tavistock, London 1978.
- EUROSTAT Working Papers, *Living conditions and inequalities in the European Union*, Brussels –European Comission, 1997.
- EUROSTAT Working Papers, *Yearbook 1987-1997*, Brussels –European Comission.

- EUROSTAT Working Papers, *Living conditions and inequalities in the European Union*, Brussels –European Commission, 2001.
- EUROSTAT, *Statistics in Focus Population and Social Conditions*, vol. 2-3.
- EUROPEAN UNION, Regional Developments Studies, *The E.U Compendium of spatial planning systems and policies*, European Policy 2000, E.U, Brussels 2000.
- EUROPEAN UNION, *Η έκτη περιοδική έκθεση για την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη των περιφερειών της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Ευρωπαϊκή Επιτροπή 1989, βλ. ηλεκτρ. διεύθυνση: www.europa.eu.int και www.inforegio.cec.eu.int

- Fant, Paola, *La tutela delle minoranze etniche nell' ordinamento giuridico italiano*, La sorgente, Castrignano dei Greci 1978.
- Fiske John, *Εισαγωγή στην Επικοινωνία*, Εκδ. Επικοινωνία και Κουλτούρα, Αθήνα 1992.

- Gellner, Ernest, *Nations and Nationalism*, Blackwell, Oxford 1983.
- Greco, E., *Archeologia della Magna Grecia*, Bari 1992.
- Greco A., *Vocabolario Grico-Italiano, Italiano-Grico*, Castrignano dei Greci 1998.
- Gross, David, *Τα ερείπια του παρελθόντος: παράδοση και κριτική της νεωτερικότητας*, Πατάκης, Αθήνα 2002.
- Giddens, Antony, *Οι συνέπειες της νεωτερικότητας*, Κριτική, Αθήνα 2000.
  - //- , *Πέραν της αριστεράς και της δεξιάς*, Πόλις, Αθήνα 2000.
  - //- , *Ο κόσμος των ραγδαίων αλλαγών*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2000.

- Hagege Claude, *Η προή της γλώσσας, Δρόμοι και πεπρωμένα των γλωσσών και διαλέκτων της Ευρώπης*, Κάτοπτρο, Αθήνα 2001.
- Hegel G. W. F., *Η φιλοσοφία του πνεύματος*, Εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1993.
- Hobsbawm, E., *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-91*, μτφρ. Δ. Καπετανγιάννης, Θεμέλιο, Αθήνα 1995.
- Hobsbawm, E., *Έθνη και εθνικισμός από το 1870 μέχρι και σήμερα*, μτφρ. Χρυσ. Νάντρις, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994
- Hoffman Otto, *Ιστορία της Ελληνικής γλώσσας*, Εκδ. Κυριακίδης, Θεσσ. 1994.
- Horckhaimmer M., Adorno T., *Η διαλεκτική του Διαφωτισμού*, Μτφρ. από τα γερμανικά Ζ. Σαρίκας, Ύψιλον, Αθήνα 1986.

- Karatzas S. C., *L' origine des dialects neo-grecs de Italie meridionale*, Ed. Les Belles Lettres, Paris 1958 .
- Kedourie, E., *Nationalism*, Blackwell, Oxford 1960.
- Kraus K. – Adorno Th., *Η κουλτούρα των Μέσων*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα

- Leach Edmund, *Πολιτισμός και επικοινωνία*, Εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 1993.
- Levi – Strauss, *Claude, Φυλή και Ιστορία*, Εκδ. Γνώση, Αθήνα 1992.
- Lelio Basso, *Ο Πολιτιστικός Ιμπεριαλισμός*, Πρωτ. Ανδρεάδης Γιάγκος, Ηρόδοτος, Αθήνα 1987.
- Luhmann, N., *Statto di diritto e sistema sociale*, Guida, Napoli 1978.
- Marcuse H., *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*, Εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 1979.
- Manfredi, Valerio, *Οι έλληνες της Δύσης*, Μτφρ. Λάππα Βανέσσα, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1996.
- Paone, M., - Sicuro, S., *La Grecia Salentina*, Galatina 1983.
- Preston P.W., *Political/Cultural Identity*, Sage, London 1997.
- Prieto L., *Μηνύματα και σήματα*, Νεφέλη, Αθήνα 1986.
- Pistoì, Paolo, *Nazionalita, classe e mobilitazione sociale*, Angeli, Milano 1975.
- Rosental Eduard, *Αναζητώντας ιδανικά*, Εκδ. σύγχρονη εποχή, Αθήνα 1992.
- Rolland Romain, *Εμπειδοκλής ο Ακραγαντίνος και η εποχή του μίσους*, Εκδ. Ευθύνη, Αθήνα 1989.
- Rossi Taibbi- Garacusi G., *Testineogreci di Calabria*, Palermo 1959.
- Rositi, F., *Eccedenza culturale e controllo sociale*, De Donato, Bari 1982.
- Rounge, C., *Εισαγωγή στο δίκαιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, Σάκκουλας, Αθήνα 1978.
- Smith, A.D., *The Ethnic Revival in the Modern World*, Cambridge University Press, Cambridge 1981.
- Spano, B., *La grecita bizantina e i suoi riflessi geografici nell' Italia meridionale e insulare*, Goliardica, Pisa 1975.
- Sigmund Freud, *Ψυχολογία των μαζών και η ανάλυση του Εγώ*, Εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1994.
- Setton Kenneth, *Το βυζαντινό υπόβαθρο της Ιταλικής Αναγέννησης*, Εκδ. Λουρίδειο ίδρυμα, Αθήνα 1989.
- Saussure, de F., *Μαθήματα γενικής γλωσσολογίας*, μτφρ. Φ. Δ. Αποστολόπουλος, Παπαζήσης, Αθήνα 1979.
- Tajfel Henri – Forgas Jojeph, *Κοινωνική κατηγοριοποίηση: γνώσεις, αξίες και ομάδες, στο Στ. Παπαστάμου(επ.), Σύγχρονες τάσεις στην κοινωνική ψυχολογία : διαμομαδικές σχέσεις*, Οδυσσέας, Αθήνα 1990.
- Taylor, Charls, *Πολυπολιτισμικότητα*, Ερατώ, Αθήνα 2000.
- Tondi D., *Glossa: La lingua Greca del Salento*, Cressati, Bari 1935.
- Thomson George, *Η ελληνική Γλώσσα: Αρχαία και νέα*, Κέδρος, Αθήνα 1990.
- Tivey, Leonard, *The Nation-State*, Martin Robertson, Oxford 1980.

